Політична Бібліотека.

Галичина

під час

російської окупації.

Серпень 1914 — червень 1915.

Написав
Іван Петрович. (І. Крижаневич)

Накладом видництва „Політична Бібліотека“.
1915.

Політична Бібліотека.

Галичина

під час

російської окупації.

Серпень 1914 — червень 1915.

Написав

Іван Петрович.

Накладом видавництва „Політична Бібліотека“.

1915.

Зміст.

Сторона

Вступне слово 5

I. Русофіли в переддень окупації. „Карпато-русскій освободительный комитетъ.“ — Проклямація русофілів до галицького народа. — Довірочні інформації для російських офіцерів. — Вірнопідданча телеґрама. — Дудикевич на авдієнції у царя. — Маніфест в. кн. Николая Николаєвича. — „Прикарпатская Русь.“ 6

II. Російська адміністрація в Галичині. Воєнне ґенерал-ґубернаторство. — Ґубернії. — Повітові начальники. — Поліція. — Проґрама діяльности ґр. Ю. Бобрінского. — Його погляди і зарядженя. — Орґанізація повітів і Львова 13

III. Урядові досліди і наради. Жовтневі наради у Львові. — Спільні наради міністерств. — Міністеріяльні делеґати в Галичині. — Орґанізація судівництва. — Податкова система. Критика правительственних розслідів 26

IV. Державні підприємства. Зелізниці. — Почта і телеґраф. — Телефон. — Гостинці і дороги. — Державні маєтности 36

V. Економічні справи. Інформації. — Нафта. — Орґанізація торговлі. — Мораторія. — Банки. — Російський імпорт. — Галицький експорт. — Київське Товариство сільського господарства. — Малі підприємства. — Реляція делеґата міністерства . . 40

VI. Шкільництво. Політика Шереметєва. — Д. Н. Чихачев. — Наради у Львові і в Київі. — Дирекція галицьких шкіл. — Курси російської мови в Галичині. — Курси Лохвицкої. — Скаллон в Петербурзі. — Десять народніх шкіл. — Приватні школи. — Церковні школи. — Довірочний меморіял русофілів. — Львівський університет до Варшави! 50

VII. Унія і православе. Греко-католицька церква. — Арештоване митр. А. Шептицького. — Проєкти С. Бендасюка. — Зарядженя ґен.-ґуб. Бобрінского. — Толеранція? — Евлогій адміністратором Галичини. — Голос обер-прокуратора синода. — Діяльність Евлогія. — Рішеня синода. — Успіхи православя . . 71

VIII. Розцвіт русофільства. Поворот русофілів. — Вірнопідданча [illegible]путація. — Відповідь ґен.-ґубернатора. — Відповідь Царя. — „[illegible]усскій народный совѣтъ“. — Русофільські товариства. — „Главн[illegible] кр[illegible]ый благотворительный комитетъ.“ — Инш підприємства. — Су[illegible]ництво русофілів з російською адміністрацією. — Полемік, в пр[illegible] 83

Сторона

IX. Опікуни русифікації. Обер-прокуратор Саблер про галицькі сироти. — Вивіз дітий. — „Галицко-русское благотворительное общество“. — Инші товариства. — Жертви на Галичину. — Міністерство просвіти і шкільні власти. — Виклади про Галичину 96

X. Українці. Поляки. Німці. Жиди. Переслідуваня українства в Росії. — Перша стріча з Росією в Галичині. — Завішенє українських товариств і преси. — Арештованє Українців. — Закиди нельояльности. — Будучність українства. — Дискусія в російській пресі. — Маніфест в. кн. Николая Николаєвича до Поляків. — Польське русофільство. — Впливи Варшави. — Заява против оружної помочи Австрії. — „Віддати Галичину Росії і Польщі!...“ — Російсько-польське братанє. — Становище російської власти. — Похвали до Поляків. — Німці. — Жиди 103

Вступне слово.

Ся книжочка має дати огляд галицького житя під час російської окупації. Пропущено в ній зовсїм воєнні події, що знайдуть окремих дослїдників, а зібрано тільки те, що відносить ся до цивільної дїяльности російських властей, до економічного і культурного житя населеня. Історичний перелім приніс богато змін в житю Галичини, зверхних і внутрішних. Власть перейшла не тільки в руки иншої держави, але і під управу людей з иншим полїтичним світоглядом, з иншими громадянськими ідеалами, з иншою культурою. Галицьке житє мусїло піддати ся ріжносторонним розслїдам, було розглядане через ріжні призми. Природні богацтва краю, промисл, торговля, сїльське господарство, аґрарний устрій, законодавство, адмінїстрація, національні і релїґійні відносини і богато инших питань будили інтерес, дискутували ся, переходили критику. З природи річи — не вважаючи на воєнні обставини, — переведено деякі реформи й інновації, — так на полї економічнім, як в культурних відносинах. Важною зміною було се, що громадянські впливи дістали ся у великій мірі в руки русофільства, а давна сила Поляків зійшла до мінїмум. Основні і важкі переміни перебув передусїм наш нарід. І хоч сей рік російського пановання минув ся як сонний привид, для нас він повинен бути не тільки предметом споминів, але також предметом пильних студій, щоби пізнати, де й у чім були небезпеки для нас і як їх на будучність усунути. Матеріял до таких розслїдів має дати ся книжочка. Наш огляд опираєть ся переважно на ґазетних звістках — нераз дуже припадкових — і не може бути повний і вичерпуючий. Але можемо сказати, що основні моменти дїяльности Росії в Галичинї ми змогли підхопити і освітлити; нові матеріяли, які виявить будучий час, принесуть тільки доповненя і другорядні поправки.

Львів, липень 1915.

I.

Русофіли в переддень окупації.

„Карпато-русскій освободительный комитетъ.“ — Проклямація русофілів до галицького народа. — Довірочні інформації для російських офіцирів. — Вірнопідданча телеґрама. — Дудикевич на авдієнції у царя. — Маніфест в. кн. Николая Николаєвича. — „Прикарпатская Русь.“

„У самім початку кампанії 1914 р. — пише офіціяльна русофільська реляція, — за ініціятивою одного з офіцирів російської служби, видні преставники галицького культурного і громадського житя, що знаходили ся завдяки щасливому випадкови в тім часї в Росії, заложили в Київі окремий комітет, якого велике значінє легко зрозуміти, коли приняти на увагу, що у склад його війшло кількох членів галицького „Народнаго Совѣта“...“ (Современная Галичина — про се низше).

Офіцир, що дав ініціятиву до сього діла, се без сумніву ґр. Володимир Бобрінский, який вступив добровольцем у російську армію і носив степень корнета. „Визначні“ діячі — се адвокати др. Маріян Глушкевич зі Львова, др. Михайло Сохоцкий з Турки, др. Юліян Сьокало і редактор „Прикарпатскої Руси“ др. Семен Лабенский; до Росії приїхали „для отдыха“, спершу проживали в Одесї у близьких зносинах з чорносотенним діячем, проф. Казанским, слїдом візвано їх до Київа, куди приїхали 10. серпня. У Львові говорено, що виїхали з Галичини по процесї Бендасюка — в переддень арештованя, — на пересторогу вшехпольських приятелїв.

Дня 11. серпня відбули ся в Київі основуючі збори комітету, який дістав назву „Карпато-Русскій Освободительный комитетъ.“ Головою став Яворский, секретарем Лабенский, три иньші підписували ся як члени. Цїль і завданя комітету були такі:

„1. Освідомлювати російську суспільність і освободжуючу російську армію про історичні переживаня і теперішнє національно-культурне і полїтичне положенє російського Прикарпатя.

„2. Опікувати ся воєнними втїкачами і полоненими російськими Ґаличанами.

„Середниками до сього служать:

а) видаванє періодичного орґану — ґазети під заг. „Прикарпатская Русь“ і летучих листків;

б) устроюванє публичних зборів і промов.

В разї окупації східної Галичини російськими військами К. Р. О. К. переносить ся до Львова і передає свої повновласти „Народному Совѣтови“.

Напрями діяльности були досить ріжнородні. У „десятках тисяч“ примірників видано проклямацію, яка мала іти між народ і війско. Текст сеї відозви (з датою 29. VII. с. с.) є такий:

„Многострадальный Русскій Народъ
Галицкой земли!

Братья и сестры!
Великъ Богъ Земли Русской!

Шестьсотъ лѣтъ стонала наша Галицкая Русь въ чужомъ ярмѣ!

Шестьсотъ лѣтъ стоналъ въ лютой неволѣ многострадальный народъ русскаго Галича!

Шестьсотъ лѣтъ лились горячіе слезы сыновъ Галичины.

Шестьсотъ лѣтъ текла у насъ русская кровь на потѣху врагамъ нашего народа и всей Великой Руси.

Шестьсотъ лѣтъ трудился Ты несчастный русскій мужикъ-хлѣборобъ, въ потѣ чела, не для себе и своихъ дѣтокъ, а для тѣхъ, що тебе сковали въ цѣпкіи ланцюхи и держали въ неволѣ.

Страдалъ Ты, истекалъ кровью и слезами, но заносилъ горячіи мольбы передъ Престолъ Всевышняго и ждалъ искупленія.

Но проходили годы и сотни лѣтъ, а вмѣсто искупленія врагъ тѣснѣйше сковывалъ Тебе въ ярмѣ неволи.

Коли першіи вороги твои довольствовались плодомъ твоего тяжкаго труда и неповинной кровью твоихъ дѣдовъ и прадѣдовъ, послѣдній твой повелитель и врагъ — злопамятная Австрія, напосѣлась на твою душу, на твою Вѣру, на твое славное имя Русь, русскій.

Поруганы наша церковь і православный трираменный крестъ.

Въ народъ внесена зараза братоубійственнаго раздора.

Раскололъ его врагъ на двѣ части, напустилъ однихъ на другихъ и потираючи руки, ждалъ, коли нашъ народъ своею несгодою самъ себе сотретъ съ лица Галицкой Руси.

Казалось, не будетъ искупленія, не засіяетъ на нашей несчастной родинѣ лучъ русскаго свободнаго солнца.

Но Великъ Богъ Земли Русской!

Онъ подвергъ Тебе, Русскій народъ Галича, тяжкому испытанію, но не забывалъ о тебѣ, Онъ готовилъ тебѣ свободу и лучшее будущее!...

* * *

По велѣнію Всевышняго славное и непобѣдимое воинство Православнаго Русскаго Царя вступило на Галицкую землю, щобы принести ея нечастному народу волю и счастье, щобы приняти его въ просторный и достатный домъ одной, нераздѣлимой русской Родины.

Открывай храмы и преклоньше колѣна, вознеси Ты, русскій мужикъ Галичины, къ Престолу Всевышняго горячую молитву!

Радуясь искупленію, благодари Всевышняго за посланное счастье.

Не перерывая молитву, бери крестъ и хоругви и съ торжественнымъ пѣніемъ молитвы: „Съ нами Богъ!“ встрѣчай Православное Русс.-Воинство, которое несетъ тебѣ не только широкій просторъ земли и хлѣбъ для утоленія голода тѣлеснаго, но несетъ тебѣ также твое незапятнанное имя Руси, несетъ тебѣ православную вѣру твоихъ предковъ, несетъ тебѣ волю и свободу русскаго человѣка на своей родной русской землѣ.

* * *

Ты-же несчастный русскій Галичанинъ, котораго жестокая судьба заставила въ рядахъ вражеской арміи съ оружіемъ въ рукахъ выступити противъ своихъ братьевъ, несущихъ нашему народу искупленіе, осѣни себе крестнымъ знаменіемъ, благослови ту хвилю, въ которую совершается освобожденіе родной земли.

Кидай оружіе и отдавайся Православному Воинству, которое прійметъ Тебе не якъ военного плѣнника, а якъ родного брата вертаючого съ неволи подъ стрѣхи родной хаты.

Кидай оружіе, щобы въ велику хвилю освобожденія Галицкой Руси не лилась кровь брата отъ руки брата.

* *

Съ тѣми словами подъ сю великую хвилю звертаемся до тебе, Русскій народъ Галича, мы, твои сыны, которыхъ судьба случайно вынесла за предѣлы родного края и дала намъ возможность въ матери городовъ русскихъ, древнемъ Кіевѣ, содѣйствовати великому дѣлу освобожденія родного народа.

Кіевъ 29. Іюля 1914 г.

За Карпато-Русскій Освободительный Комитетъ:

Предсѣдатель:
Д-ръ Ю. А. Яворскій
писатель.

Секретар:
С. А. Лабенскій
редакт. „Прикарпат. Руси“ и член. Нар. Сов. Гал. Руси.

Члены:

Д-ръ М. О. Глушкевичъ
членъ Нар. Сов. Г. Р.

Д-ръ Ю. И. Секало
уѣзд. организаторъ Рус. Нар. Организаціи.

Д-ръ М. Е. Сохоцкій
членъ Народнаго Совѣта Галицкой Руси.

К. Р. Освободительний Комітет постарав ся також о офіціяльне видане для офіцирів, що мали удати ся до Галичини. Се невеличка книжочка (стор. 38 з картою, 32⁰) з таким заголовком:

Довѣрительно.

Для широк. ознакомл. г. г. офицеровъ Дѣйствующей арміи.

Современная Галичина.

Этнографическое и культурно-политическое состояніе ея, въ связи съ національно-общественными настроеніями.

Записка, составл. при Военно-Цензурномъ отдѣл. Управл. Генералъ-Квартирм. Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта.
(Іюль 1914 г.)

Походная типографія Штаба Главно-командующаго Арміями Юго-Западнаго фронта.
1914.

Книжочка складаєть ся з чотирох частин. У першій подано перегляд національних відносин у Галичині, — головні статистичні дані про населенє і його занятя; говорить ся про „русскій елементъ“, Поляків, Жидів і Німців. Дальше сказано, як ділять ся культурні, політичні й економічні сили в Галичині, — головно узгляднені „русскі“. Друга частина знакомить з діяльністю русофільського „Народного Совѣта“ і „Русскои Ради“. В третім відділі подано звістки про діяльність К. Р. Освободательного Комітета і

приведено його відозву до Галичан. Сї обі части підносять значінє русофільської роботи в Галичині і старають ся зєднати для неї симпатії освободителїв.[1]) Найбільше цїкава четверта частина, де зілюстровано настрої галицької людности. Український рух представлено як інтриґу інтелїґенції без полїтичного значіня, штучний, легкий до підірваня.

„При окупації краю досить було би закрити виданє „українських“ орґанів і установити надзір за Українцями у Львові і в таких провінціональних центрах, як Стрий, Перемишль, Тернопіль, Станиславів, Коломия. По селах надзір, у подавляючій більшости випадків, переведе само селянство (сїльські війти і сїльська полїція).

„Для активних виступів „Українцїв“ против окупаційних властий нема нїякого ґрунту. До тогож головні світочі антиросійської нагінки безсумнївно будуть волїти втїкати з відступаючими австрійськими війсками. Але можливо, що австрійське правительство в часї мобілїзації роздало оружє „українським“ орґанїзаціям у деяких великих містах. Можливо також, що оружєм обдїлені визначні представники т. зв. „українського табору“. Хоч поважної сили ті орґанїзації не представляють, але на випадок уоруженя, прийдеть ся з ними числити ся, хоч як се болючо для нас Росіян.

„Як треба відносити ся до українофілів?

„До селян, притягнених на лоно сього табору, треба відносити ся — поки нема активних виступів, — прихильно і навіть упереджуючо. Їх грубо обманювала їх властолюбна інтелїґенція, і вони не могли зорієнтувати ся у тім, бо не знали великоруської і малоруської історичної і побутової правди.

„До інтелїґенції треба відносити ся вижидаючо: може бути, що своїм поведенєм і свідомістю реального положеня річий, дасть нам забути давне і нам не прийдеть ся примінювати суворих законів воєнного часу.“

Инакше дивить ся русофільське виданє на Поляків, і то не тільки вшехполяків, але і на польський загал.

„Дух „народових демократів“ різко антинїмецький. Вона якби шукає, крім сього, примиреня з Росією. Можна ожидати, що на випадок, як російські війска війдуть у Галичину „народова демократія“ вести ме себе коректно, навіть прихильно; в останнїм випадку ся партія могла би взяти на себе одвічальність за поведенє польських мас у містах

[1]) Як далеко ішли русофіли в своїх услугах для армії, показує приміщена на кінци карта Галичини: на нїй означені місцевости, де мешкають члени Русского Народного Совѣта, і при тім подані назвиска тих же діячів...

і селах східної Галичини. Вожди партії: Ґрабский (варшавяк) і Ґломбіньский (оба живуть у Львові)".

Неприхильний Росії напрям між Поляками уважає автор виданя слабим і штучним; уоружені виступи польських селян уважає проблєматичними. Загальний настрій серед Поляків схарактеризовано на кінци так:

„Відомий недавний процес о державну зраду" (справа Бендасюка) і виданий польськими присяжними судями увільняючий вердикт можна числити, до певної міри, показчиком деякої „чутливости" польської суспільности у відношеню до теперішного стану річий, витвореного в Галичині інтензивними приготовленями Австрії до війни з Росією."

Важним ділом комітета було вислати поклонну телеґраму цареви; сей привіт з датою 2/VIII (15/VIII н. с.) — сиґнований київським ґенерал-ґубернатором — виглядає так:

„Его Императорскому Величеству Государю Императору. Петергофъ. Предсѣдатель бюра Карпато-русскаго освободительнаго комитета Юліанъ Яворскій и члены Маріанъ Глушкевичъ, Семенъ Лабенскій, Юліанъ Секало, Михаилъ Сохоцкій отъ имени собравшихся въ матери городовъ русскихъ, древне-престольномъ Кіевѣ, жителей и народныхъ дѣятелей Карпатской Руси повергаютъ къ стопамъ Вашего Императорскаго Величества чуства безпредѣльной вѣрноподданнической преданности и, моля Всевышняго о дарованіи славной побѣды русскому освободительному оружію, всеподаннѣйше просятъ Ваше Императорское Величество всемилостивѣйше принять изстрадавшуюся въ многовѣковой лютой чужоплеменной неволѣ Карпатскую Русь въ родное лоно Великой Русской Семьи и завершить святое историческое посланничество собиранія Земли Русской. Генералъ-адъютантъ Треповъ."

На адресу ґенерал-ґубернатора прийшла царська відповідь:

„Передайте Мою благодарность Карпато-русскому освободительному комитету за выраженныя имъ чувства. Всею душею раздѣляю его сокровенную надежду, если на то будетъ Господня Воля, увидѣть нашихъ зарубежныхъ русскихъ братьевъ свободно слившихся съ Великою Русью. Николай."

В Петербурзї здаєть ся вже в тім часї був головний представник русофільства др. Володимир Дудикевич. Він діждав ся незвичайного відзначеня — авдієнції у царя. Николай II. „зволив просторо випитувати ся про Галичину, цікавив ся всїми питанями нашого народнього житя і побажав успіху нашому діячеви в народній роботї."

Дальший відзвук тих заходів знайшов ся у манїфестї начального вожда російської армії до галицьких руссофілів з 5 (18) VIII. — його зміст, навіть цїлі фрази натякають на телеґраму Освобод. комітета, і вказують на круги авторства:

„Русскому Народу!

„Братья! Творится судъ Божій! Терпѣливо, съ христіянскимъ смиреніемъ въ теченіе вѣковъ томился русскій народъ подъ чужеземнымъ игомъ, но ни лестью ни гоненіемъ нельзя было сломить въ немъ чаяній свободы. Какъ бурный потокъ рветъ камни, чтобы слиться съ моремъ, такъ нѣтъ силы, которая остановила бы русскій народъ въ его порывѣ къ объединенію. Да не будетъ больше Подъяремной Руси! Достояніе Владиміра Святого, земля Ярослава Осмомысла и князей Даніила и Романа[1]), сбросивъ иго, да водрузитъ стягъ единой, великой и нераздѣльной Россіи. Да свершится Промыселъ Божій, благословившій дѣло великихъ собирателей земли Русской. Да поможетъ Господь Царственному Своему Помазаннику, Императору Николаю Александровичу всея Россіи, завершить дѣло великого князя Ивана Калиты. А ты, многострадальная братская Русь, встань на стрѣтеніе русской рати. Освобождаемые русскіе братья! Всѣмъ вамъ найдется мѣсто на лонѣ матери-Россіи. Не обижая мирныхъ людей, какой бы они ни были народности, не полагая своего счастья на притѣсненіи иноземцевъ, какъ это дѣлали швабы, обратите мечъ свой на врага, а серца свои къ Богу, съ молитвой за Россію и за Русскаго Царя.

Верховный Главнокомандующій генералъ-адютантъ
Николай.

5. августа 1914 года“.

Про дальшу дїяльність руссофілів у Петербурзї, де крім Дудикевича був ще хтось з Галичан (може і Бендасюк), не маємо даних. Явна робота концентрувала ся у близшім до Галичини Київі. Освободительний комітет крім згаданих висше заходів пробував — безуспішно — орґанїзувати дружину добровольцїв і навязував зносини з Галичиною. Орґаном його служили дальше „Прикарпатская Русь“, яку відновлено у Київі під редакцією Семена Лабенского; появили ся там два числа з 10 (23) і 17 (30) серпня.

Коли російські війска війшли в глибину Галичини, русофіли обережно посунули ся за ними; аж у тиждень по занятю Львова вийшло третє число „Прикарп. Руси“ — в Бродах, з датою 26 VIII (8 IX).

[1]) До річи — у хронольоґічнім порядку Данило повинен іти по Романї...

II.

Російська адміністрація в Галичині.

Воєнне ґенерал-ґубернаторство. — Ґубернії. — Повітові начальники. — Проґрама діяльности ґр. Ю. Бобрінского. — Його погляди і зарядження. — Орґанізація повітів і Львова.

В перших часах окупації адміністрація знаходила ся очевидно в руках самих воєнних властей. Воєнним ґубернатором Галичини став зараз по занятю Львова полковник Сергій Шереметєв; в менших центрах рядили ріжні військові чини нпр. етапні команданти, — в околицях воєнного терену лишили ся вони і пізнійше (нпр. в Любачеві був такий командант ще в січни 1915). Але дуже скоро заведено і властиву адміністрацію. В половині вересня утворено уряд воєнного ґенерал-ґубернатора Галичини, який заняв Юрій Ал. Бобрінский (стриєчний брат ославленого Володимира). Ґен.-ґубернатор мав помічника-ґенерала, урядників і офіцирів для поручень і канцелярію штабу. Ґенерал-ґубернаторство з початку мало ділити ся на чотири ґубернії: львівську, галицьку, перемиську і черновецьку; пізнійше замість галицької утворено тернопільську ґубернію. Уряди ґубернаторів були обсаджені два: у Львові був М. А. Мельников, дійсний статський совітник, б. волинський ґубернатор. в Тернополї статський совітник И. Л. Чарторижський. Урядів віце-ґубернаторів не було, так само і ґубернських управ; ґубернатори мали свої канцелярії. Львів дістав також ґрадоначальника, яким став з початку ґенерал-майор Ейхе. в середині жовтня обняв уряд полковник Алексій Ал. Скаллон, що був передше поліцмайстром у Київі і в Минську.

Ґубернії ділили ся на уїзди (наші повіти) з уїздними начальниками; при начальнику були звичайно два помічники, оден адміністраційно-господарський, другий поліційний, і канцелярія: перекладчик, секретар і ин. В містах і місточках урядували дальше громадські ради з бурмістрами зг. війтами — але персональний склад нераз зміняв ся; по селах рядили головно самі війти. В тернопільській ґубернії були також „повітові земські управи“. себто виділи повітові, у зміненім складі.

Додати треба, що початкову орґанізацію на провінції переводили урядники київської поліції: при кінци жовтня 1914 р. вони вже покінчили свою місію і вернули ся назад.

Про склад ґубернїяльних і уїздних урядів дає поняте отсей перегляд:

I. Ґенерал-ґубернаторство.

Ґенерал-ґубернатор: Юрій Александрович Бобрінский.

Помічник ґен.-ґуб.: ґен. майор Половцев.

Начальник штаба ґен.-ґуб.: ґен.-майор К. С. Новогробельский.

Приділені делеґати міністерства:

а) для шкільництва: Д. Н. Чихачев, член держ. думи, „шталмейстер височайшаго двора“.

б) для торговлї: А. С. Остроградский, бувший аґент мін. торговлї у Відни.

в) для судівництва: Александр Гессе, прокурор варшавської палати (від марта).

Між чиновниками особливих поручень русофіли М. Глушкевич і С. Лабенский.

Бухгальтер канцелярії (від марта): Евг. Кичин.

Воєнна цензура: цензор (у вересни) Ф. Свистун; потім капітан Н. Т. Наркевич; (від жовтня): ротмистр Сушков, корнет Сухотин, колл. ассесор Могила і Др. І. Завадовский, суплєнт ґімназ.

Філїя петербурської аґенції: управитель С. Лабенский.

II. Ґрадоначальство Львова.

Ґрадоначальник: 1) ґен. майор Ейхе, полковник; 2) А. А. Скаллон (від жовтня).

Помічник: капітан Яцевич.

Секретар: Ґурский.

Управитель канцелярії: надв. сов. М. Бушев.

III. Тернопільська Ґубернїя.

Ґубернатор: И. Л. Чарторижський.

Обер-офіцир (від марта): поруч. Георгій Юров.

Перекладчик і молодший чиновник осібних поручень: адв. Ю. І. Сьокало.

Управитель канцелярії ґуб.: Петров, помічник: Куцериб.

Повіти.

1. Тернопіль: нач. пов. Доброгорский; помічн. Козакевич; перекладчик і дорадник (совѣтчикъ) З. В. Лукавецкий, член місц. суду; секретар?; помічники сек. Герман і Мущастий.

2. Гусятин-Копичинці: н. п. 1) Євг. Георг. Касдорф, 2) від мая Алекс. Тугаринов; пом. Бернасовский; помічники: 1) з місцевих „русских“ судя Д. В. Козоровский і Кунанец; 2) від марта Анатолій Стефаніїв.
3. Чортків: н. п. Витович, пом. Вульман, з місц. русских чл. суду Сосенко і Павлюк.
4. Підгайці: н. п. Матієнко, пом. Славинський.
5. Бучач: н. п. ?
пом. Мединский, Фідлєр.
6. Теребовля: н. п. Манастирский, пом. Олійников, з місц. русс. Курдидик.
7. Борщів: н. п. Парадєлов, заступав Фідлєр, пом. Туриков.
8. Заліщики: н. п. Сєнокосов, пом. 1) Масловский і Янкевич, 2) від марта Тихон Проценко.
9. Бережани: н. п. Ульянов, пом. Артимишин.
10. Збараж: н. п. Конашевич, пом. Колесников, перекл. М. С. Цебринский.
11. Скалат: н. п. І. І. Студенецкий, пом. Калинский.
12. Станиславів: н. п. Ґавинский, помічники Янкевич і Ковальский, перекл. др. Адріян Копистянский, помічник секр. В. О. Хорошак.
13. Калуш: н. п. Балицкий, помічники Кельбезин і Коґутовский.
14. Богородчани: н. п. Шевелев, 1) помічники Зеленцев і Алекс. Кулицкій, 2) від марта Мих. Єрмолин і Сергій Часин, перекл. інжинєр В. О. Могильницкий.
15. Товмач: н. п. Трунов, помічники 1) Гинченко і Баков, 2) від марта Мирон Копертинский.
16. Турка: н. п. О. І. Яворский Фаєвич (?).

IV. Львівська ґубернія.

Ґубернатор: М. А. Мельников; офіцир штаба для поручень: ґр. А. А. Елліс; чиновник для спеціяльних поручень: Я. А. де Бальмен; управитель канцелярії: кол. ассесор В. К. Вітковский; помічник управителя канцелярії — кол. секр. Б. В. Синегуб; лікарський інспектор: Н. Д. Геменовский; ветерин. інспектор: Н. П. Туров.

Повіти.

1. Львів: нач. пов. 1) ґр. Ламсдорф-Галаган, 2) від марта камер-юнкер Борис Євреінов, помічник Цвєткович і др. М. Є. Сохоцкий.

2. Броди: н. пов. Конст. Кульбицкий, помічники 1) Проценко і Карлюзієв, 2) потім Ник. Гульденбальк-де-Гійдль.
3. Бібрка: н. п. Лобко-Лобановский, помічники Павловский і Матвієв.
4. Городок: н. п. 1) Госочиньский, 2) потім Д. Г. Яновский, помічн. 1) Желеховский і Яремин, 2) потім пом. И. Н. Вергун.
5. Дрогобич: н. п. Рапота, потім кап. Ан. Ал. Тилло, помічн. Печковский і Красницкий.
6. Жидачів: н. п. Євстафієв, помічн. Мошинский і Петров.
7. Жовква: н. п. П. Н. Зубов, помічн. Кониський і Мураневич.
8. Золочів: н. п. Комаревич, помічн. Мінаєв і Берегун.
9. Камінка Струм.: н. п. Корочанский, помічн. Нєфєдов і Максимчук.
10. Перемишляни: н. п. Поляков, помічн. Яковлев і Марковский.
11. Рогатин: н. п. Богуш, помічн. 1) Садовский і Погребний, 2) від цвітня Алекс. Котомкин.
12. Рава Руська: н. п. Голубєв, пом. Зінченко.
13. Стрий: н. п. Андреєв, пом. 1) Минко і Бублей, 2) в марті Александер Богдановский.
14. Сокаль: н. п. Дзецюк, пом. Ворончук і Гончарук.
15. Долина: н. п. Н. В. Любченко, пом. І. Ф. Желїзинский і Я. І. Рудьо.
*16. Самбір: н. п. В. В. Красовский; перекладчик Зенов Ільницкий.
*17. Мостиска: воєн. н. п. М. М. Киріяков, секр. 1) Леон. Галафре, 2) писар І. Булат, Серг. Ізманов.
*18. Яворів: воєн. н. п. кн. Урусов.
*19. Судова Вишня: н. п. М. М. Киріяков, пом. М. М. Попов.
*20. Переворск: н. п. ротмистр І. Гартонґ; секретар Виктор Кириченко, писар Волод. Тяжелов, перекладчик Ник. Скоблик (Галичанин — „безъ предоставленія ему правъ государственной службы“).
*21. Ряшів: н. п. поруч. бар. Мейендорф, пом. Сергій Рубашкин і Сергій Красовский, перекладчик Лев Дейницкий.
*22. Ланцут: н. п. Платон Зогубин, пом. 1) Ал. Кулицкий, 2) Сергій Гунько, 3) Сергій Чачин; перекл. Ромуальд Витвицкий.

*23. Ниско: н. п. 1) Юрій Давидов, 2) прапорщик Нестеренко: пом. н. Сергій Саблин, секр. Борис Барабашев, писар Ів. Розанов і Ромуальд Пашинский.

*24. Кольбушова: н. п. Митрофан Дехтярев.

*25. Чесанів: н. п. ?
перекл. Маріян Міціньский, секретар Ал. Токмачев.

*26. Перемишль: н. п. ?
перекл. Андронік Пілат, секр. Леон. Галафре, писар Н. Булат, Серг. Ізманов (від цвітня).

27. Добромиль: н. п. ?
секр. Мих. Степанов, пом. секр. Мих. Мельниченко.

*28. Тарнобжеґ: н. п. ?
пом. н. Садовский.

*29. Ярослав: н. п. ?
пом. н. Ярослав Ступницкий.

*30. Старий Самбір: н. п. ?

V. Перемиська ґубернія.

Ґубернія мала бути отворена в маю; проєктовано влучити до неї сї повіти з львівської ґубернії (зазначені висше зіркою): Перемишль, Добромиль, Мостиска, Самбір, Старий Самбір, Яворів, Чесанів, Ярослав, Переворск, Ланцут, Решів, Кольбушова, Ниско, Тарнобжеґ.

Орґанізовано городські управи в таких містах:

Броди: городський голова: Н. Кушпета, члени гор. управи: Мих. Микулин, Ґустав Лонкевич, Ів. Мельничук, Мик. Сущинский, Вас. Качмарский.

Золочів: г. гол.: інж. М. Лонжиньский, члени: А. Пауль, Як. Жиборский, Ю. Я. Труш, Я. Барановский.

Зборів: г. г. Валентий Янушкевич, члени: Т. Янишевский, Ст. Кузь, Йос. Кузїв, Гр. Дїдик.

Жовква: г. г. Ст. Козїцкий, члени: Йос. Ґруннер, др. С. Дрималик, Ген. Гіллїх і Фр. Юнїковский; секретар упр. др. Каз. Туржаньский.

Перемишляни: г. г. Ів. Трофимяк, чл.: С. Доморадский.

Камінка Струмилова: г. г. Н. І. Залуга.

Сокаль: г. г. Ян Ярмулович, члени: Т. М. Демчук, Н. С. Караван, А. Т. Караван, П. П. Тимошек.

Самбір: градоначальник Фатіанов.

Белз: г. г. Н. Старко.

Станиславів: поліцмейстер Леонїд Левкович, (від цвітня).

Перемишль: г. г. др. М. Глушкевич.

Орґани публичного безпеченства були досить ріжнородні. Справа цивільної людности входить передусім у компетенцію властий уїзда, згл. ґубернії. При начальнику уїзда є жандармерія; жандарми по одному стаціоновані також по місточках і в деяких селах. Дальше істнувала „Жандармська управа галицьких залізниць“ з начальником в голові, яка має „відділи“ (отдѣленія) на залізничних стаціях (всїх, чи тільки більших?); команданти жандармерії по стаціях також уважали ся властями для цивільних (нпр. видавали пропуски, переводили арештованя.) У Львові управа жандармерії знаходила ся у будинку австрійської жандармерії. — Що до походженя стражників — знаємо, що з них 50 було з Нижнього Новгороду.

Полковник Шереметєв підчас короткого правлїня, побіч чисто воєнних заряджень, не богато зробив для цивільної управи. Згадати треба його прикази проти рабівництва, а дальше утворенє воєнної цензури у Львові (цензор Ф. Свистун). Для преси означено такі правила: поміщенє вістий або рисунків проти заборони воєнної цензури караєть ся карою 500 — 10.000 руб., або вязницею від 2 місяців до року; при повтореню сього переступства виданє часописи може бути здержане на цїлий час воєнної цензури; публїкованє вістий або рисунків без дозволу цензури караєть ся 100 — 2000 руб.

Провідні лїнії адмінїстрації означив ґен.-ґуб. Бобрінский у промовах до ріжних делеґацій і в деяких урядових комунїкатах. Промову до депутації русофілів з 22. вересня подаємо на иньшім місци (розд. VIII.); вона говорить тілько про відносини ґр. Бобрінского до русофільства. Більше проґрамове значінє для цїлого краю мала бесїда ґен.-ґубернатора до представників Львова. Ся депутація явила ся на авдієнцію 23. вересня під проводом віцепрезидента Львова Т. Рутовського; брали участь у нїй крім радних міста, віцепрезидент суду Пшилуский, прокуратор Барт, архієпископ Більчевський і Теодорович, а також представник гр. кат. капітули о. Андрій Білецький. Промова Рутовського підносила, що Львів („старинне славянське і польське місто“) піддав ся без вистрілу і з довірєм приняв російські війска; віцепрезидент просив о прихильність і опіку. На се ґр. Бобрінский відповів:

„Дякую вам, панове, за піддержанє порядку і спокою в місті. Охотно хочу вірити, що і в будучности знайду з вашої сторони повне і щире співдїланє у працї, яка стоїть передо мною. Від вас вповні буде залежати утвердити в мені довірє до вас, без якого вся спільна робота є неможлива і без користи.

Уважаю необхідним познакомити вас з кермуючими основами діяльности, що стоїть передо мною.

Поперед всього: східна Галичина і Лемківщина здавна корінна часть одної Руси великої. У тих землях корінне населенє все було російське, устрій їх повинен бути оснований на російських засадах. Я буду тут уводити російський язик, закон і устрій.

Сї засади будуть переводити ся в житє очевидно з відповідною постепенністю. Я уважаю необхідним в інтересах всього населеня не нарушати нормального бігу житя краю.

Тому я обмежу ся на перший час тим, що назначу російських ґубернаторів, повітових начальників і російську поліцію. Всї-ж уряди місцевої самоуправи, як нпр. городські управи, волостні старшини, і т. п. будуть мною часово допущені до виповненя їх обовязків, очевидно при услівю, що вони окажуть ся льояльними для російської власти.

Сойм не буде скликаний. Засїданя повітових видїлів, городських рад і громадських рад (земскихъ собраній, городскихъ думъ и волостныхъ сходовъ) заборонені.

До покінченя воєнних дїлань замкнені також без виїмку товариства, збори, союзи і клюби. Відкритє їх наново може відбути ся лише на окремий мій дозвіл у кождім віддїльнім випадку.

Все сказане мною дотикаєть ся виключно здавна російських земель. У західній Галичинї історична минувшина иньша, склад населеня польський. Коли світлі наші війска освободять ту часть Галичини, я з радістю приміню там засади, висказані у манїфестї верховного головного вожда вел. князя Николая Николаєвича до польського народа, очевидно при услівю, що польське населенє проявить до російських війск і російської власти прихильне відношенє. Я певний, що призваний Росією до нової світлої будучности польський нарід зрозуміє всю важність для него теперішної історичної мінути.

У питаню релїґійнім, ваші преосвященства, я не роблю ніякої ріжниці між обома частями Галичини. Мій клич — повне поважанє до всїх релїґій і повна толєранція. Вплив духовенства на народ, дякувати Богу, великий і від вас залежить внести духовне успокоєнє у потрясене нещастями населенє краю. Але я очевидно не стерплю ніяких явних нї скритих виступів проти православної церкви.

В теперішний час на мене вложені два завданя. Перше — всїми способами обезпечувати зад нашої армії, щоби наші війска побідно ішли вперед, не оглядаючи ся назад, і друге — старати ся про устроєнє занятої нами области Галичини і про потреби мирного населеня.

Перше з вказаних завдань очевидно для мене головне. В міру сил і можности займу ся і другим завданєм.

Будуюча робота особливо при нинїшних обставинах потрібує часу. Призиваю вас, панове, до необхідної терпеливости. В тім відношеню співдїланє як з вашої сторони, так зі сторони населеня буде для мене незвичайно цїнне і поможе менї успішно працювати на користь краю.

Користаю з теперішної першої нашої стрічи, щоби означено установити і упередити через вас всїх мешканцїв міста Львова і все населенє Галичини, що найменшу пробу тайним або явним способом противдїлати правительственним зарядженям я буду карати з цїлою строгістю воєнного часу і полевого суда, не оглядаючи ся анї на значінє анї на стани і не здержуючи ся перед нїякими посторонними представленями. Вам відомі ті велечезні повновласти, які на мене вложено для перепиненя проступків проти російської державности. Надїю ся, що менї не прийдеть ся до них звертати ся.

До тих же, що проявлять щире співчутє і співдїланє моїм починам, я віднесу ся з повним довірєм і піду дуже радо на стрічу їх розумним бажаням.

Населенє бідної Галичини сильно потерпіло від війни. Дай Боже, щоби нашими спільними силами нам удало ся скоро його вспокоїти і дати йому сей добробут, на який мають право числити всї вірні піддані російського царя.“

Дня 9. жовтня появив ся комунїкат, що розвиває становище ґенерал-ґубернатора в релїґійнім питаню; подаємо його дальше (роз. VIII).

Дня 14. жовтня були у ґен.-ґуб. Бобрінского представники преси: шістьох російських і пятьох заграничних. Ґраф що до справ устрою Галичини покликав ся на своєнунціяції до представників Львова. Сказав дальше, що чекає нетерпеливо делєґатів мінїстерств фінансів, просвіти, торговлї, справедливости і хлїборобства, що будуть його співробітниками в управі східної Галичини. На разї займаєть ся справою помочи б. австрійським урядникам. Для помочи населеню зорґанїзовано добродїйні комітети. Що до устрою судівництва — суди, що не переривали дїяльности, функціонують дальше; де урядованє було перерване, віддано судові функції повітовим начальникам. Накінець, що до справи віроісповідань ґен.-ґуб. виложив погляди, звісні з комунїкатів львівського кореспондента Тел. Аґенції.[1])

Під час побуту в Петербурзї в цвітни ґен.-ґубернатор Бобрінский висказав перед кореспондентом „Русского

[1]) Див. низше розд. VII.

Слова“ свої погляди на положенє Галичини і свою діяльність.

„Я поставив собі як воєнний ґенерал-ґубернатор Галичини задачу подвійного рода. В мої обовязки входить обезпечити наші війска в границях повіреного мені ґенерал-ґубернаторства всіми необхідними харчовими продуктами і крім сього я маю удержати в краю спокій і порядок. Я маю витворити такі услівя, при яких наші війска могли би спокійно бити ся, маючи за собою спокійний зад.

Руководячи ся одержаними інструкціями, я поставив собі задачу в области горожанської управи краєм заховати всї ті австрійські установи, що можуть продовжати свою діяльність без шкоди для наших інтересів. Введенє російських інституцій в якій небудь области не повинно ломити уставлених житєвих відносин краю і має опирати ся на безусловнім признаню з нашої сторони ріжнородних інтересів Галичини, її житя і побуту. Я сказав би, що ми заховаємо все те, що було, як тільки се не принесе явної шкоди нашим інтересам.

Переходячи до деяких конкретних сторін моєї діяльности в Галичинї, я мушу вказати на се, що найголовнїйшою перешкодою для нас, що нераз не дає ввести в житє принятих нами плянів, є многоплемінність галицького населеня. Адже в Галичинї борють ся і ворогують з собою чотири партії або ґрупи: російсько-галицька, польська, українська[1]) і жидівська. При тім необхідно замітити, що маємо також до діла з ріжницями в релїґійних відносинах. В Галичинї живуть католики, православні, уніяти і жиди.

Мушу катеґорично заявити, що у відношеню до російських властей поведенє всїх галицьких ґруп, крім деякої части української інтелїґенції, безусловно коректне. Про ніякі виступи проти нас говорити не приходить ся. Специяльно — що відносить ся до польського населеня, то всї Поляки-австрофіли втїкли разом з австрійськими вийськами. Поляки, що лишили ся, належать або до наших прихильників або до числа тих, що вагають ся. Я розумію, що в австрійських Поляків до сього часу не було особливих причин відносити ся до нас з любовю, але в імя лелїяного ними ідеалу одної Польщі ряди вагаючих ся постепенно тають і збільшаєть ся число тих, що будуче відродженє Польщі вяжуть з долею Росії.

Що тикаєть ся жидівського населеня Галичини, то в границях мого ґенерал-ґубернаторства воно вповнї коректне.

---

[1]) Українська — в російських ґазетах без знаків наведеня, які дала „Прик. Русь“ ч. 1608.

Я дуже добре розумію, що не можна і жадати від галицьких Жидів, що користували ся в своїм краю повною рівноправністю, прихильности для наших інтересів. Наслідком відомих причин, австрійським Жидам трудно відказати ся від деякої внутрішної ворожнечі до російських властей, але я ще раз потверджаю, що в границях галицького ґенерал-ґубернаторства поведенє Жидів не має у відношеню до нас ворожого характеру.

Упадок Перемишля, тої послідної твердині Галичини, — радикально змінив відношенє галицького населеня до нас. Діло в тім, що до упадку Перемишля Галичини не можна було уважати остаточно нашою. Населенє здержувало ся від явного вираженя прихильних відносин до нас, боячи ся повороту австрійських війск. Але по упадку Перемишля, коли та небезпека минула ся, населенє явно виражає нам свої симпатії і прихильність.

Переходжу тепер до віроісповідного питаня в Галичині. Що тикаєть ся католицького духовенства, то його відношенє до нас вповні коректне, і взагалі з католицькою церквою не маємо ніяких непорозумінь. Дуже трудним являєть ся для нас так зване уніятське питанє.

Питанє іде про перехід уніятських прихожан на православє. Ми властиво навіть не потребуємо говорити про перехід уніятів на православє, бо богато уніятів не признає дійсної ріжниці між уніятством і православєм. В тім питаню ми уникаємо якої небудь примусовости. Коли яка парохія виражає бажанє перейти на православє, ми переводимо серед населеня тайне голосованє на картках. Один хрест означає православє, а два хрести — уніятство. Коли таким способом $^2/_3$ населеня вискажуть ся за православєм, я посилаю в їх парохію православного священика, але при тім уніятського священика ми не віддаляємо, і він служить разом з православним священиком. В Галичині крім сього є богато пустих парохій, з яких уніятські священики втікли разом з австрійськими війсками. До таких парохій посилаємо православних священиків без голосованя.

Очевидно в тім дражливім питаню не обходить ся без деякої різкости з сеї або другої сторони, але постепенно нам удаєть ся заняти відповідне становище. Особисто я чимраз більше прихиляю ся до думки, що уніятська церква не має будучности. Невелика часть уніятів перейде на католицтво, а основна маса, на мою думку перейде на православє, — повторяю, без всякого примусу з нашої сторони.

Більше значінє для краю має правильне поставленє шкільної справи. Становище російської власти в шкільному питаню таке:

Виклади в низшій школї повинні вести ся в російській мові, з виїмком міст з більшим процентом польського населеня. В таких містах будуть функціонувати приватні польські школи. В селах і осадах східної Галичини будуть отвирати ся російські школи, а в західній Галичинї польські, з обовязковим викладом російської мови.

У відношеню до середних шкільних заведень я не маю можности в теперішний час заявити щонебудь означеного. Що тикаєть ся висших шкільних заведень, то до кінця війни вони не будуть функціонувати. По всякій імовірности львівський університет перенесеть ся до Варшави, а варшавський до Львова. Річ у тім, що східна Галичина повинна стати нерозривною частю Росії, а західна з Польщею утворить одну національну цїлість, з конкретним полїтичним устроєм, про який говорити в теперішну хвилю передчасно.

Що до питаня про положенє галицького землеволодїня можу донести слїдуюче: Як відомо, селянське землеволодїнє в Галичинї вагаєть ся від 1 до 10 десятин на господарство, а вся велика посїлість знаходить ся в руках Поляків і Жидів.

Російські власти в теперішний час підіймають ряд надзвичайних змагань, щоб подати поміч в живности населеню та доставити йому необхідного збіжа на обсїянє піль. В теперішний час в нашім розпорядженю знаходить ся коло 5 мілїонів пудів зерна, що буде лишене населеню для обсїяня.

Що тикаєть ся слухів про деякі проєктовані пляни у відношеню до жидівського населеня, то мушу сказати, що се поки що в области дискусій і до кінця війни нїяких рішень в тім напрямі не підійметь ся.

Уважаю потрібним на кінець вказати, що у східній Галичинї постепенно привертають ся нормальні відносини і житє починає входити в свої тори.“

Перші виступи ґр. Бобрінского привитала російська поступова преса як признаки толєранції, — навіть старала ся вмовити лїберальність... Пізнїйше одушевленє охололо і хоч несміло — з огляду на воєнну цензуру — появили ся слови критики.

Важнїйші зарядженя ґр. Бобрінского такі:

17 (30) IX. ґен.-ґубернатор оголосив такі обовязуючі постанови: 1) заборона продажі спіртних напитків. 2) приказ замикати реставрації о 10 г. петеро. ч. 3) заборона збирати складки без дозволу ґубернатора згл. ґрадоначальника. 4) обовязкова цїна 1 рубля = 3 К. 33 с. 5) обовязкова максимальна тарифа, уложена міськими властями.

Нові постанови опубліковані в кінци вересня:

1) забороняєть ся діяльність всяких клюбів, союзів і товариств, поки не дістануть дозволу ґен. ґубернатора. 2) заборона діяльности шкільних заведень, інтернатів і курсів, з виключенєм ремісничих шкіл — до розпорядженя.

З датою 19 IX. (3 X.) опубліковано:

1) заборона містити воєнні вісти без дозволу воєнної цензури. 2) заборона друкувати плякати, відозви, листки без цензури. 3) те саме про літоґрафії. 4) заборонено продавати в книгарнях і кіосках, а також видавати з бібліотек книжки у російськім язиці і „малорусскомъ нарѣчіи", видані не в границях імперії. Такі книжки треба зложити в окремім місци на порученє власти. 5) забороняєть ся продавати і визичувати книжки в иньших мовах і нарічах, як зміст їх є ворожий до російського уряду і народа. 6) забороняєть ся давати сценічні вистави не дозволені російською драмат. цензурою, а також концерти і публичні відчити без дозволу місцевої поліції. 7) те саме про кінотеатри.

В падолисті оголошено правила що до комунікації.

Вільний переїзд був дозволений тільки в межах уїзда, особам стало замешкалим. Для переїзду до другого повіта (в межах Галичини) треба одержати перепустку від уїздного начальника або начальника стаційної жандармерії, — або від висших властей. На виїзд з Галичини перепустки давали ґен.-ґубернатор, і ґубернатори, градоначальник Львова, начальники канцелярії і штаба ґен.-ґуб. і начальник жандармерії зелізниць; при тім вимагаєть ся попередний розгляд адміністрації, що до особи і занятя виїзджаючого.

Деякі спеціяльні зарядженя подані в иньших місцях.

В цвітни ґен.-ґуб. Бобрінский поручив урядникови спец. поручень А. М. Вороновскому перевести ревізію всїх повітів і канцелярій повітових начальників, а також розслїдити діяльність грожанської адміністрації в Галичині і на Буковині.

В маю писано, що ґен.-ґубернатор хоче звільнити делеґованих урядників поліції і уряди начальників повіта обсаджує кандидатами з голов земських управ, повітових „предводителїв" дворянства, совітників ґубернських управ і ин.

Від 1 (14) марта почав виходити орґан ґенерал-ґубернаторства „Львовскій Вѣстникъ"; редактором був корнет М. М. Сухотин, цензор у Львові.

Про провінціональну адміністрацію маємо небогато даних. По орґанізацію тернопільської ґубернії появив ся з початком листопада такий урядовий комунікат: „В тернопільській ґубернії адміністрація уконституована. Зорґанізо-

вані маґістрати по містах і громадські управи по селах. Повстали міські повітові комітети для помочи населеню, що терпить нужду. В містах устроєні дешеві кухні і чайні. Зорґанізований побір податків з осіб, що можуть їх платити. Частина зібраних гроший іде на запомоги бувшим австрійським урядникам, що не одержують пенсії. Озимина засіяна при публичній помочи. В більших містах, що дістали зверхний вигляд російських міст, житє війшло в свої шляхи, торговля оживлена. Крім Галича і Гусятина потерпів від війни Бучач, решта міст нерушена.

Як се міста приймали зверхний російський вигляд, інформують приватні донесеня. В Тернополї начальник уїзда Доброґорський приказав купцям і маґістратови, щоби вивіски на крамницях були в російській мові і текст написів має предкладати ся в бюрі начальника, щоби уникнути можливих похибок в правописи. Побіч російських написів дозволено польські; чи українські вивіски були толєровані — не знаємо. — В Бродах так само всюди російські вивіски, найчастїйше стрічало ся „русская чайная“. Улиці дістали російські назви: Александровская, Николаевская, Михайловская, Житомірская, Лукьяновская, Московская. Міську раду утворено з самих москвофілів. Нїчого дивного, що на царські імянини приказано прикрасити місто російськими хоругвами.

В Самборі (Львівської ґубернії) переведено таку саму зверхну русифікацію на приказ повітового начальника.

В богатьох місточках визначено нові громадські ради, зложені з москвофілів.

Львівський ґрадоначальник давав тільки адмінїстраційні розпорядки для міста, так напр. заборонено грати катаринкам по улицях і подвірях; шоферам і візникам приказано строго придержувати ся правил їзди; на отворенє нових крамниць і реставрацій треба мати дозвіл ґрадоначальника, так само на поміщенє вивіски; обострено мельдункові приписи для готелїв; наложено кари за недозволену продаж алькоголю (у висоті 50 — 1500 рублїв); заборонено вистави у кінотеатрах у навечерє Йордану; був приказ на Новий рік і двірські свята прибирати місто російськими хоругвами. Львів дістав новий адмінїстраційний поділ на десять „участків“: 1. краківський, 2. львівський (середмістє), 3. ґеорґієвський (св. Юра), 4. янівський, 5. жовківський, 6. передміський, 7. личаківський, 8. галицький, 9. стрийський, (10. замарстинівський?). На чолї кождого участка стоїть „пристав“ з двома помічниками; участок дїлить ся на кілька округів, які віддані під нагляд „городовим“.

В округ Львова війшли рішенєм з 28. I. (10. II.) також підміські села: Знесїнє, Кривчиці, Лисеничі, Пирогівка (?),

Цамів (?), Козїльники, Сивушка (?), Голоско велике і мале, Замарстинів, Михалївщина (?), Малехів, Ляшки муровані, Френзлївка (?) і Сороки львівські. (Дивно, що в сїм урядовім переглядї пропущено близші до Львова села як Кульпарків, Клепарів, Сихів, Збоіска).

Розвиток поліції у Львові був досить інтересний. З початком окупації завязала ся т. зв. „міська горожанська сторожа“, для удержаня публичного безпеченства. Потім утворено побіч неї „міську міліцію“, дальше ще й трету інституцію — поліцію. Поволи всї ті власти тратили обсяг дїланя, вкінци в лютім в 1915 р. знесено їх і заступлено російською поліцією.

В дїяльности президії міста і львівського маґістрату на зверх змін не було. Тільки міський запомоговий комітет стояв під проводом ґрадоначальника.

III.

Урядові досліди і наради.

Жовтневі наради у Львові. — Спільні наради мінїстерств. — Мінїстеріяльні делеґати в Галичинї. — Орґанїзація судівництва. — Аґрарні досліди. — Податкова система. — Критика правительственних розслїдів.

В серединї жовтня відбули ся у Львові наради про ріжні питаня устрою Галичини. Брали в них участь члени державної думи ґр. Володимир А. Бобрінский, Дмитрюков, Чихачев, священики Митроцкий і Населенко. Склад учасників нарад показує тенденції ініціяторів: всї ті посли належать до правих партій.

Особа Вол. Бобринского говорить сама за себе, з іменами Чихачева і Митроцкого ще стрінемо ся. Про предмет нарад дає понятє телеґрама Чихачева до „Биржевихъ Вѣдомостей“ з того часу.

Він каже, що досліджував східну Галичину і Буковину ще перед війною, і пробував в краю від початків окупації — тому рішаєть ся висказати такі особисті бажаня що до будучої полїтики в Галичинї. Положенє селянства є незвичайно тяжке, особливо безземельного селянства, тому потрібна широка дїяльність селянського банку у звязку з устроєм відносин посїданя землї. Богато дїдичів знищених і банк буде міг купувати землю на розмірно вигідних услівях. Незалежно від того треба облекшити податкові тягарі населеня особливо сїльського. В области адмінїстрації і введеню судового устрою треба уникати непотрібних змін і лишити місцеві окремішности, що не противлять ся російській державности. Дуже бажане ввести російські судові інсти

туції, але часово треба дозволити сторонам уживати иньших мов крім російської. Краєва самоуправа ледви чи буде відновлена. Можна говорити тільки про розширенє на Галичину міських і земських інституцій при услівю обезпеченя інтересів російського населеня. Необхідно потрібна громадська самоуправа. Питанє про представництво Галичини в законодатних інституціях потребує старанного розсліду. В области культурних змагань предметом особливої уваги правительства повинні бути введенє російської мови до школи і підготовленє рядів учителів. В народній школї прийдеться при початковій науцї користувати ся малоруським нарічєм. Польські приватні школи можуть дальше функціонувати. Реформи в шкільних справах треба переводити взагалї постепенно, починаючи з низших кляс. Вже і тепер у Поляків замітне бажанє чим скорше виучити ся російської мови. Особливим старанєм правительства повинно бути притягнути найлїпші російські сили на службу в Галичинї. Весь тягар працї відродженя краю лежати-ме на орґанах управи; треба, щоби вони високо держали російський прапор. Рядом з родовитими Росіянами бажане використати і російських Галичан і дати їм можність всесторонно освічувати місцеві потреби. В основу нашої полїтики треба положити старання коло сїльського населеня, в більшости російського, щоби притягнути його до загально-російської культури і підняти економічний добробут. Намічену проґраму треба переводити енерґічно, без вагань.

В першій половинї падолиста „Бирж. Вѣдомости“ доносили, що мінїстерство фінансів і торговлї та промислу дуже заняті питанєм, як уреґулювати фінансово-економічне житє Галичини. Перше завданє — се відновити торговельні обороти, тепер спинені наслїдком війни. У звязку з тим питанєм мінїстерство торговлї і промислу зібрало дуже інтересні дані, що характеризують стан промислу в краю. Мінїстерство фінансів розглядає питанє про потребу ріжних облекшень для відродженя торговлї і промислу в Галичинї. Проєктовано влучити Галичину в число области, на які розтягаєть ся мораторія, дозволити свобідний привіз гроший до Галичини і заборонити виплати в Австрії і Німеччинї. Сї питаня розглядали ся на нарадї представників мінїстерств 5 падолиста. Дня 10. падолиста н. с. відбула ся знов в мінїстерстві торговлї нарада представників мінїстерств під приводом заступника мінїстра І. Е. Іляшенка. Говорено про способи, як уреґулювати фінансово-економічні відносини в Галичинї. Нарада признала, що рішити всього не можна у Петербурзї, де докладно незвісне господарське положенє завойованого краю. Тому постановлено віднести ся до начальника штаба верх. головн.

вожда, ґен. лейтн. Янушкевича (який підняв се питанє) з бажанєм, щоби розглянути справу на місци, в Галичині при співучасти місцевих торговельно-промислових кругів. Що до мораторії рішено розширити мораторію на завойований край до 1. січня 1915. Мін. фінансів буде виконувати се право, а разом з тим дозволяти виконанє виплат російським Галичанам. Рішеня будуть віддані до затвердженя раді міністрів.

З нагоди грудневих нарад у Львові оголошено, що з рамени міністерства торговлї і промислу цїлий ряд урядників досліджує економічні потреби краю; в дослїдах беруть також участь люди науки, як проф. Яснопольський. По виясненю ріжних питань, міністерство проєктує ріжні полекші для піднесеня промислу і торговлї. До Львова мав приїхати заступник міністра Іляшенко, щоби передискутувати в остаточній формі способи реґуляції фінансово-економічного житя в краю.

„Колоколъ“ писав, що цїлий грудень (с. с.) займуть наради принціпіяльного і інструкційного характера під проводом заступника міністра внутрішних справ Золотарева. Тепер дискутують про чисто-адміністраційний устрій. Щегловітов дуже занятий основними ріжницями між російським і австрійським карним і цивільним кодексами, бо сї ріжниці витворюють ненормальне положенє в Галичині. Оден зі визначних судовиків виїхав до Львова, щоби познакомити ся з місцевим судівництвом. Тепер на першім місцї стоїть справа о народнїм добробутї, гиґієнї, міській самоуправі, важкім положеню сїл. В тім напрямі скермовані змаганя правительства, яке не забуває при тім про широкі полїтичні і культурні справи, передусїм православє.

28. грудня (н. с.) під проводом товариша мін. внутр. справ І. М. Золотарева відбула ся нарада представників ріжних міністерств, призначених до введеня російської управи в Галичинї. Засїданє було присвячене питаню інструкції для урядників, які їдуть до Галичини познакомити ся з місцевими відносинами. В засїданю брали участь начальники всїх департаментів міністерства: духовних справ, загальних справ, управи місцевого господарства, земського відділу і уряду селянських справ Польського королївства; крім них особи, делеґовані до Галичини. Для розслїду Галичини делеґують ся другі і третї чини міністерства. Поїздка їх мати ме дїловий, освідомлюючий характер. Поручаєть ся їм зібрати дані так офіціяльного, як і неофіціяльного характеру. Дорогою особистих розмов, питань і иньших даних, мають познакомити ся з настроєм мешкан-

ців Галичини і з відношенєм їх до ріжних частей управи. При виробленю проґрами діяльности тих урядників нарада подрібно спиняла ся на необхідности розслїдити всї деталї адмінїстраційного устрою, відносин між населенєм і властями, між національностями і між ріжними громадянськими орґанїзаціями. Признано конечним подрібно познакомити ся з системою виборів до сойму, компетенцією міських самоуправ, можністю ввести земську управу, відносинами славянських народів до неславянських, правним положенєм Жидів, скількістю землї, що належить до дїдичів і селян, відносинами селян до дїдичів, питанєм про еміґрацію і ин. Весь той матеріял у сирім, але систематичнім видї послужить основою для виробленя конечних рішень в центральній управі. На кінець висказано бажанє, щоби комісія виїхала зараз по різдві і вернула ся перед відкритєм Думи, де без сумнїву буде підняте питанє при Галичину і потреба буде пояснень мінїстерств.

Склад комісії, висланої до Галичини мав бути такий: з департаменту загальних справ М. М. Пуришкевич, з головної управи справ місцевого господарства Л. Д. Аксенов, з земського відділу В. А. Крижановський, з департаменту духовних дїл А. В. Петров і С. Ф. Добрянский. „Биржевыя Вѣдомости“ додавали близші інформації про деяких членів комісії. На чолї її мав стати член ради мінїстра внутр. справ Д. І. Пестржецкий; він має кермувати працями своїх товаришів і зібрати матеріяли, що стали би основою для „трівкого полученя Галичини з російською державою“. Аксенов є визначним знавцем міських справ і брав участь у ревізії надвислянского краю. Добрянский се еміґрант з Галичини; його родичів мали австрійські власти покарати смертю за „полїтичні погляди“. М. Пуришкевич се брат ославленого посла.

Комісія приїхала до Львова в половинї сїчня. Склад її показав ся иньший: крім Пестржецкого, Пуришкевича, Крижановського і Петрова приїхали Василєв і Драгомирецкий. Комісія мала розглянути віроісповідні відносини всїх народностей (референт Драгомирецкий і Петров), а разом з тим справи селян, міської адмінїстрації, селянського господарства. Працї мали трівати два місяцї.

При кінци грудня був у Львові заступник мінїстра внутрішних справ ґен.-майор В. Ф. Джунковский. При його участи відбули ся важні наради про ріжні сфери галицького житя. Дискутовано про самоуправу, аґрарний устрій, суди, економічний стан Галичини. Мав приїхати

також заступник міністра Іляшенко для розгляду економічно-фінансових справ.

„Русское Слово“ інформувало, що в міністерстві справедливости розроблюєть ся справа судівництва в Галичині. Рішенє сього питаня по думці представників міністерства є дуже зложене і вимагає богато праці зі сторони людей, що знають добре правне житє Галичини і австрійське законодавство. Основним завданєм буде увести в цілім просторі окупованого краю російські цивільні і карні закони. При тім має перестерігати ся засада, що не лишать ся ніякі місцеві права, як се було в Бесарабії і Прибалтійськім краю, бо така подвійність уводить в законодавство роздвоєнє, а слідом і суперечности при поясненю букви закона. Тому при приміненю російського кодексу в Галичині не будуть брати ся під увагу ані австрійські закони ані місцеве звичаєве право. Все таки не всї нові закони будуть заводити ся відразу, особливо в процесах цивільних і карних, але постепенно.

Справу введеня російської системи в Галичині признано дуже пильною. На разї істнують у Галичині тільки російські воєнні суди з кримінальною компетенцією. Цивільне право знаходить ся в ненормальних условинах.

Питанє, як увести російське законодавство в новім краю, має рішити окрема комісія, до якої війдуть крім урядників міністерства справедливости також урядники иньших міністерств і особи з відповідною компетенцією. Головою мав стати заступник міністра справедливости І. Іляшенко.

Подібні інформації дістав у Львові корреспондент „Одесскихъ Новостей“ від одного з членів державної думи (б. прокуратора, кандидата на предсїдателя одного з галицьких судів); він додав, що покищо буде дозволено сторонам уживати на розправах також иньших мов крім російської, але тільки до часу, поки всї місцеві суди не будуть заступлені російськими.

Для розгляду орґанізації судів міністерство вислало до Галичини прокурора варшавської судової палати А. Н. Гессе в товаристві кількох заступників прокуратора окружного суду і „Колоколъ“ підносив, що міністерство цікавить ся особливо ріжницями між австрійським і російським цивільним кодексом.

В грудни були у Львові представники міністерства сенатори Шумаєр і Трусевич. З нагоди їх побуту знов доношено, що російські закони будуть вводити ся постепенно, протягом ряду літ.

В січни відбував ся між варшавськими судовиками запис кандидатів на судові посади в Галичині. Першенство мають ті, що знають російську і польську мову.

В лютім виникає питанє, в який спосіб Росіяне можуть забезпечити набуті в Галичині нерухомі маєтности; міністерство справедливости рішило вислати до Львова і Тернополя нотарів з повновластю записувати акти купна-продажі.

З початком марта писано, що міністерство судівництва приступило до уложеня проєкту орґанізації судів в Галичині.

Поїздка міністра Щегловитова до Галичини (в лютім?) рішила, що тут потрібний прокурорський надзір для цивільних справ, які судить ся після австрійських законів, а є справи, що вимагають юридичного виясненя.

Істнованє австрійського судівництва унормувала:

„Обовязуюча постанова для місцевих судових інституцій занятих російськими військами частей Галичини, затверджена Верховним Головним Вождом 24 лютого (11 марта) 1915 р.

1. Найвисший нагляд над виконанєм судівництва вкладаєть ся на осібно делеґовану особу, права і обовязки якої і назначених до помочи йому урядових осіб означать ся окремим наказом.

2. Виконуванє судівництва місцевими судовими інституціями в Галичині має переводити ся на основі австрійських матеріяльних і процесуальних законів, але не від імени австрійської верховної власти, лиш „в імя закона“, і з виїмками, означеними в низше поданих точках.

3. Судові інституції Галичини виймають ся з під нагляду австрійського міністра судівництва і найвисшого і касаційного суду у Відни і останній виключаєть ся з числа інстанцій, що проявляли у відношеню до Галичини судову діяльність.

4. Судовою мовою признаєть ся язик російський і місцеві його піднаріча. Часово допускаєть ся уживанє і польської мови.

5. Справи, підлягаючі судови при участи присяжних судіїв, розглядають ся коронним судом при скріпленім складі з шістьох судіїв. Вироки видані в тих справах, можуть бути обжаловані тільки в касаційнім порядку.

6) Як вироки в справах карних, так і рішеня в цивільних справах, що підлягають в силу закона обжалованю в найвисший касаційний суд у Відни, уважають ся закін-

ченими і не підлягають дальшому обжалованю, з виїмком вироків, виданих у справах, вказаних в §. 5. Вироки в тих справах підлягають розглядови львівського суду другої інстанції.

7. Справи, що знаходять ся в розгляді місцевих судових інституцій в Галичині, про переступні діланя, звернені проти хоронених австрійськими законами неторкальностий території, верховної власти і державного або суспільного порядку австро-угорської монархії або Галичини, підглягають укінченю, а нові справи що до тих переступних ділань не розпочинають ся.

8. Коли наглядаючий за виконуванєм судівництва в Галичині, або особи назначені йому до помочи заявлять у якій небудь справі відсуненє судіїв, так з мотивованєм як і без вказаня причин відсуненя, означені судії позбавляють ся права входити у склад судового трибуналу в даній справі.

9. Увільнений з під арешту на розпорядженє наглядаючого виконанє судівництва або осіб, назначених йому до помочи, не може бути без їх згоди на се знов замкнений під арешт в тій же справі.

10. Судові інституції і урядові особи судової дикастерії в Галичині, на жаданє наглядаючого і назначених йому до помочи урядників, обовязані:

а) представити їм до розгляду судові справи і слїдства,

б) доставляти свідоцтва, інформації і поясненя, що відносять ся до виконуваня судівництва,

в) здержувати виконанє вироків, рішень і означень, що війшли в законну силу.

г) лишати без виконаня циркулярні розпорядженя австрійських властий в судовій дикастерії, як вони будуть здержані розпорядженєм наглядаючого.

11 Уряди прокураторського нагляду судових інституцій Галичини обовязані виповняти всї письменні і особисті вказівки і порученя наглядаючого і назначених йому до помочи урядників.

12) Жаданє наглядаючого над виконуванєм судівництва що до особистого ставленя для вияснень у службових справах обовязує всї урядові особи судової дикастерії Галичини.

13) Увільнені урядові особи позбавляють ся від дня увільненя права на яку небудь винагороду з засобів російського скарбу.

Львів, 21 марта (2 цвітня) 1915.

Воєнний ґен.-ґуб. Галичини ґен. лєтенант
ґраф Бобрінскій.

Догляд галицького судівництва обняв прокуратор варшавської палати Александр Гессе, а йому до помочи: прокурор Люблинського окружного суду Чеховский, прок. варшавського окр. суду Ал. Євдокимов, прок. сувалкського окр. суду Ів. Синицкий, і секретарі Виталій Теплов, Волод. Касимов, Стефан Кальницкий і Ник. Панасик.

З теоретичної сторони розглядали заведенє російського судівництва в Галичині „Моск. Вѣдомости". Який цивільний закон суде обовязувати — австрійський кодекс чи російський „Сводъ законовъ гражданскихъ"? Дневник перехиляєть ся очевидно на сторону російського закона, покликуючи ся на рішенє прав. сената у справі прилученя ізмаільського повіта (в Закавказю) 1893 р. Галичина як здобутий край повинна дістати російський закон — без обмежень.

„Русское Слово" помістило в грудни звістку, що управа переселеня рішила скермувати переселенців з Росії замість на Сибір — до Галичини. Висловлено думку, що по кінци війни державний скарб мати-ме тут значні простори вільних ґрунтів. Особливо важна була би кольонізація полудневої Галичини, де є сильний елемент німецький і мадярський. По обчисленю заряду переселеня можна би туди скермувати що найменше 300.000 переселенців. Сї дивні твердженя і пляни русифікаторів дістали зараз відповідь від галицької преси; навіть русофільська „Прикарпатская Русь" назвала се „неудачним проєктом." О. Марков виказав цифрами його нераціональність.

Головна управа рільництва перевела вступні досліди що до положеня сільського господарства в Галичині. Сконстатовано недостачу середної земельної посілости, колишня велика посілість тепер роздроблена. Вияснено також, що незвичайно дробить ся селянська власність, бо селяни мають право ділити і продавати свої части. В звязи з тим було би доцільним примінити в Галичині закони про устрій селянства, які обовязують в Королївстві і поширити діяльність селянського земельного банку.

На нараді з рамени міністерства внутр. справ у Львові в грудні рівнож констатовано, що війна знищила богато панських і селянських маєтностей; проєктовано поширти діяльність селянського банку і облекшити податки сільського населеня.

В „Гол. Москвы" з початком січня подана розмова з Д. Н. Чихачевим про Галичину. Що до аґрарного питаня він ствердив, що більшість галицького селянства є малоземельна або й безземельна. Положенє хліборобів є гірше, як в сусідній волин-

ській ґубернії або в польськім королївстві. Російське правительство піде на стрічу місцевим дідичам, що бажають розвязати ся з належачою їм землею, і таким способом утворить фонд, що збільшить землеволодїнє місцевого селянства. Селянський банк повинен перенести головну увагу на Галичину, хоч би прийшло ся на якийсь час зменшити діяльність у нутрі Росії.

Делеґований до Галичини урядник мініст. внутрішних справ Н. Василєв мав познакомити ся з землеволодїнєм і устроєм селянських інституцій в Галичині. Василєв виробив проєкт реорґанізації селянської самоуправи в змислї зрівнаня прав великих і малих властителїв при виборах до громадських управ і зміни громадських податків в той спосіб як в королївстві, де їх платять і дідичі. Треба звернути увагу на малоземельне і безземельне селянство. Щоби дати землю безземельним, сею думкою займав ся і ґен.-ґуб. Бобрінский, але що тут нема фонду державних земель, він старає ся осягнути ту цїль дорогою перепродажі землї. Васильєв дуже числить на селянський банк, що міг би у тім помогти селянам. — Иньші дослїдники уважають ті способи проблєматичними, а принайменше недостаточними. Самою землею, що іде на продаж, не можна вдоволити безземельних. Тому говорять про переселенє галицьких селян на Сибір, то про конечність надїлити селян землею на рахунок великої і середної власности.

Про діяльність Селянського Банку в Галичині в мах писано, що справа знаходить ся лиш в теоретичних розглядах. З певністю можна сказати, що банк буде мати в Галичині широке поле, бо богато дідичів (з політичних і економічних причин) приступить до ліквідації своїх маєтків а селянська маса дасть континґент купців на сї земл Тепер зроблено кроки, щоби зібрати матеріяли про велик і селянську посїлість, про фінансове і економічне положен краю; коли будуть такі матеріяли в руках, буде можн приступити до конкретних дїл.

Головна управа рільництва делеґувала до Галичин урядника спец. поручень А. А. Кофода. Цїль його міс що тривати-ме кілька місяців, детальний розслїд стану сїл ського господарства, аґрарних відносин, а особливо земел них відносин селянського населеня. Результати поїздки бу дуть матеріялом для реґуляції селянського землеволодїн в Галичині і аґрономічної помочи населеню.

Слїдом управа рільництва вислала до Галичини 18 уря ників з подільської управи рільництва і державних маєтносте — на їх власне бажанє; в їх числї є 7 лїсничих, 4 лїсни кондукторів, 3 аґрономів і 3 спеціялїстів сїльського госп дарства.

Міністерство рільництва підняло в марті думку, щоби з Галичини доставити робітників до сільських господарств в Росії, які терплять через недостачу робочих рук. Справу розвязано у звязку з еміґрацією зруйнованих війною селян, які втікали до Росії. [1])

В цвітни доношено, що міністер фінансів Барк за згодою головного вожда приступив до оброблення загального фінансового пляну управи Галичини. Для близших студій вислано туди К. Джунковского. В тім ділї їздив шеф рільництва А. В. Кривошеін до головного вожда.

Російську податкову систему мав увести в Галичині А. Е. Броєцкий, управитель подільської скарбової палати. Міністерство фінансів приділило йому до помочи 5 урядників київської скарбової палати. Пізнійше згадували, що на чолї комісії стояв старший урядник мін. фінансів Новиков. Комісія вияснила загальну картину економічного положеня краю; сконстатовано, що сільське населенє платило великі податки, коли міська людність, у якій переважають Жиди і Поляки, платило розмірно небогато. В виду сього мін. фінансів зреорґанізує податкову систему на основах справедливости. Перші вісти появили ся про спосіб збираня податків у Галичині: проєктовано, щоби право збору передати міським і сільським громадам. І справді, у Львові ґен.-ґубернатор лишив збір податків маґістратови. З датою 12 грудня появило ся оповіщенє маґістрату, що на річ російського скарбу будуть стягати ся безпосередні податки за друге чвертьрічє 1914 р. з додатками за сей час. В тім часї знов повторено звістку, але вже як певний факт, що збір податків по селах віддано громадським управам, а по містах міським громадським урядам. Але в дійсности податки — писано потім — стягають ся тільки в деяких містах, що утерпіли менше з причини війни. [2]) Російські власти на разї кермували ся австрійською податковою системою, але рішено в будучности перевести основну реорґанізацію. Груднева нарада у Львові рішила, як згадано, облекшити селянські податки, а також заняла ся полекшами для промислових і торговельних кругів.

Д. Н. Чихачев у розмові, оголошеній в „Голосѣ Москвы“, також уважає податкові полекші початком економічного відродженя Галичини. Австрійська податкова система є крайно невдоволяюча і мусить прийти радикальна реформа.

[1]) Пор. розд. IX. і X.

[2]) З реляції Чихачева. Се не зовсім вірне. Знаємо напр., що доходовий податок стягав ся в м. Буську, що вигорів підчас війни, і в селах повіту Камінка Струмилова. По селах мали зладити списи оподаткованих війти.

Для розслїду санїтарного положеня Галичини мав приїхати прибічний хірурґ проф. Рейн.

З нагоди тих розслїдів Галичини доходили деякі відгомони критики правительственних плянів. „Голосъ Москвы“ висловив жаль, що комісія, вислана до Галичини, має чисто бюрократичний склад і що не взяли до неї сил горожанських; се було вказане тим більше, що матеріяли зібрані комісією будуть основою для устрою адмінїстраційного, станового, земського і міського краю. „Рѣчь“ полємізувала з проєктами правительства, виказуючи його лиху волю у богатьох справах (православє, школи, селянський банк) — про се дальше.

Для охорони історичних памятників і наукових колєкцій в Галичинї петербурська Академія Наук вислала туди свого кореспондента Е. Ф. Шмурла; він дістав право орґанїзувати охорону архівів і музеїв, а в потребі їх вивозити. Делеґат обїзджав місцевости в районї воєнних дїлань і хоронив памятники при помочи спеціяльних воєнних дружин. Знайденим збіркам присвячено описи.

IV.

Державні підприємства.

Зелїзницї. — Почта і телеґраф. — Телефон. — Гостинцї і дороги. — Державні маєтности.

Розгляд і упорядковане галицьких зелїзниць поручено інжинєрови К. С. Нємєшаєву, членови державної ради, який вже перше був у Ґаличинї і познакомив ся з тутешнїм зелїзничим устроєм. При орґанїзації торговельних відносин рішено приняти устрій російських зелїзниць. Слїдом Нємєшаєв став начальником галицьких зелїзниць, а його помічниками камергер інжинєр А. А. Палтов і ґенерал майор інжинєр Т. В. Колобов. Крім сього Нємєшаєв призвав до служби інжинєра Є. В. Родовича і Є. А. Дворжицкого. Начальник зелїзниць дістав широкі повновласти що до утвореня зелїзничої служби, її платнї, робіт на зелїзницях і ин. Головним бухгальтером доріг був Р. Р. Пластунов-Ковденко; канцелярію начальника орґанїзував І. Д. Горбенко. Уряд руху галицьких зелїзниць обняв інж. Янушевский. Для обслуженя доріг принято новогостинно-дворскую біржеву артїль з Москви, що мала достави до полуднево-західних зелїзниць і богато приватних інституцій; представники фірми у Львові були В. П. Максимов і

Ф. В. Михеєв. — Начальником управи доріг став інж. Тимм. Помічник начальн. зел.: ґен. Палтов і інж. Радович; начальник руху інж. Бойко, помічник В. А. Товстоносов.

В Галичині був також старший інспектор російських зелїзниць С. П. Кульшинский, який познакомлював ся зі станом нової лїнії. Він ствердив, що управа доріг користуєть ся австрійськими ваґонами, бо дирекція австрійських зелїзниць про відходї не знищила своїх складів і робітень. — „Ідеально поставлена“ робітня є в Стрию; запаси машин мали бути вивезені, але уратував їх оден інжинер москвофіл, відчепивши від евакуаційного поїзда 4 ваґони. При працї тут можна заняти 1000 робітників, які мали приїхати з Росії.

В перших днях грудня відбули ся в Київі наради про пряме зелїзниче получене Галичини з головними точками полуднево-західних ґуберній. Брав у них участь заступник начальника галицьких зелїзниць Є. В. Радович, а слїдом і сам начальник Нємєшаєв; говорено передусїм про прямі получення товарових поїздів. Від дня 2. сїчня мінїстерство зелїзниць влучило стацію Львів-Центральний у пряме получене через Радивилів і Волочиска з усїми стаціями російських зелїзниць; се відносило ся до руху пасажирів і баґажу.

Управа зелїзниць розписала в листопадї оферти на ріжні роботи: земельні, камінні, направу мостів, будову провізоричних мостів, роботи теслярські, столярські, малярські, штукатурні, склянні при нових і знищених будинках, доставу каменя, цегли, цементу, шутру і ин. Більші роботи піднимали ся спеціяльно на стації Заболотцї коло Бродів.

Аґенція галицьких зелїзниць мала видати провідник по Львові; редакцію мав обняти представник ґрупи членів державної думи Н. Каппелєр.

В мартї доношено, що в „виду вияснених невигод“ галицькі зелїзницї не будуть творити окремого заряду, але прилучать ся до полуд.-західних зелїзниць. Рівночасно з тим уступив з свого уряду К. С. Нємєшаєв.

Головна управа почт і телеґрафів делеґувала до Галичини у вересни помічника начальника київського округа Жеребцова. В результатї поїздки рішено утворити в Галичинї новий почтово-телеґрафічний округ. Почтовими операціями завідував спершу урядник київського округа Іванченко.

З початком листопада начальником почтових бюр у Львові іменовано Бондаренка, начальника почти в Кишиневі.

Почту у Львові зорґанізовано скоро; в тім часї вже листарі розносили листи в місті.

Управа почт знаходила ся в руках воєнних властей, тому формоване почтово-телеґрафічного округа у Львові мало розпочати ся аж з початком 1915 р. До обслуженя руху в Галичині показала ся потреба 350 досвідних урядників, що знають мову російську і польську. Платня урядників у Галичині буде збільшене півтора разів. З київського округа приїхало в листопаді 19 почтових урядників.

Для обслуженя Галичини показала ся велика потреба зелїзничих урядників. Тому в Київі дозволено телеґрафістам складати іспит на помічників начальників стацій; вимоги невеликі — тільки необхідне знанє торговельної і технїчної сторони руху. Крім сього начальник телеґрафу галицьких зелїзниць видав оповіщенє, що будуть отворені телеґрафічні школи — у Львові, Тернополи і Ярославі. Допущені тільки християни, мущини між 16—32 р. житя, передусїм бувші австрійські телеґрафісти і практиканти; образованє — 4 кляси міської школи або ґімназії, обовязкове знанє російської мови. По іспиті можна обняти посаду при галицькій зелїзниці в степени кандидата з платнею 20 руб. місячно.

Львівський телефон обняв в половині жовтня в управу маґістрат Львова. „Львовское Военное Слово“ (ч. 15) у вступній статї з сеї нагоди виславляло довірє російського правительства до мирних горожан міста. Але се тривало недовго. 22 падолиста російські власти знов взяли телефон у свій заряд. Правительство дало зараз кредит 5000 руб. на платнї для служби телефону. Головним начальником телефонїчної сїти у Львові став інспектор галицьких почт і телеґрафів ґен.-майор Єйлер, а управителем сїти інжинер Л. Комарницький.

Галицькі гостинцї розслїджував з порученя міністерства комунїкації В. Н. Тренюхин, начальник київського округа. Сконстатовано, що під заряд ґен.-ґубернатора Галичини перейшло 1400 верст мурованих гостинців. Управителем водних і шосових доріг був інж. Тімм, а коли він подав ся до димісії, став помічник начальника київського округа комунїкації інж. Старицький.

Спеціяльна делеґація представників варшавського, виленського і київського округа мала списати дараби, човни і всякі прилади до річних робіт, лишені на Днїстрі.

Частина галицьких доріг в сусїдстві люблинської і холмської ґубернії мали бути прилучені до варшавського округа комунїкації.

Для розслїду економічного значіня водних і шосових доріг Галичини місцеві власти завізвали Л. Н. Яснопольского, проф. київськ. комерційного інститута. У Львові професор дістав ряд карт і статистичних матеріялів і розпочав огляд поручених йому справ.

Мінїстерство комунїкації з початком падолиста скінчило розслїд доріг у Галичинї. Загальна довжина доріжної сїти рівняєть ся 14478 верстам, в чім є державних доріг 2880 верст, областних (краєвих) 1828 верст, повітових 2751 верст і сїльських 7219 верст. Більша часть доріг є у вдоволяючім станї. Галицькі дороги передало мінїстерство комунїкації київському округови, а для управи доріг у Львові визначено окремий віддїл.

В лютім рішено утворити львівський округ доріг; проєкт вироблював начальник доріг кн. Шаховскій. Заступником управителя був інж. Тілінґер.

У віддїлї водних доріг і гостинців іменовані в марті: інжинер В. Пиларь начальником технїчної секції, інжинер С. Ковалїв начальником дистанції в Станиславові, інжинер В. Богатирев тимже в Самборі, технїк Даммер в Ярославі, інжинер Г. Трефилєв і технїки А. Степанів і К. Гаєвский інжинерами до поручень, Н. Шапошников головним бухгальтером.

Розгляд державних маєтностей в Галичинї обняв з рамени мінїстерства рільництва дїйсн. стат. сов. Д. В. Родзевич, начальник уфимської управи рільництва. Слїдом іменовано його управителем тих дібр; завданєм його мав бути опис маєтностей і охорона їх перед знищенєм. Родзевич став рівночасно офіціяльним представником мінїстерства рільництва при ґенерал-ґубернаторі. Він сконстатував, що в Галичинї є великі простори державних лїсів найбільше дубових і соснових (?). Державна сторожа лїсів розбігла ся, так що терени лишили ся без охорони. Родзевич рішив на першім місци орґанїзувати службу лїсничих, з людей досвідних і знакомих передусїм з польською мовою, що могли би уладити лїсне господарство. Деяким лїсничим з київської і подільської ґубернії вже предложено заняти місця в Галичинї; через якийсь час будуть одержувати півтора раза більшу платню. Головна управа рільництва вироблює проєкт орґанїзації управи рільництва і державних маєтностей в Галичинї з постійним складом урядників. — Проєктовано утворити 40 лїсництв, які підлягали би делеґатови мінїстерства рільництва при ґен.-ґубернаторі. Державні добра побільшено конфіскатами приватних лїсів, відібраних властителям за виступи против російської власти.

Для експльоатації лїсів укладав ся подрібний плян і з вдоволенєм підношено, що перевіз можна буде урядити гірськими ріками „без всяких спеціяльних уряджень і без непотрібної втрати часу і засобів. . .“

Про стан державних лїсів головна управа рільництва зібрала статистичні дані, (оголошені в лютім). Управителем лїсів був, як згадано, Родзевич; його заступником іменовано Наумова, що управляв болехівським районом; районом Дрогобич заряджував Тюнин, Добромиль Мазановский.

Розгляд державних монополїв обняв представник гол. управл. рільництва інжинер-технольоґ П. І. Дубовский. Стверджено, що в Галичинї монополї приносять річно тисячі доходу. Їх рішено зреєструвати і від 1915 р. віддати на довготермінову аренду. Що до районів, де є гірничі богацтва, їх будуть експльоатувати коштом скарбу.

Управителем солеварнї в Дорогобичи іменований інж. М. М. Івасечка.

V.

Економічні справи.

Інформації. — Нафта. — Орґанїзація торговлї. — Мораторія. — Банки. — Російський імпорт. — Галицький експорт. — Київське Товариство сїльського господарства. — Малі підприємства. — Реляція делеґата мінїстерства.

Про економічний стан Галичини вперше заговорило „Львовское Военное Слово“ (ч. 2), в статї підписаній буквою —Л.; автор очевидно Галичанин, і статя, може інтересна для Росіян, для нас не має більшого значіня. Галичина, читаємо, край богатий з природи, але був безоглядно експльоатований Австрією, а польська шляхта дбала тільки о свої клясові інтереси. Польська господарка витворила в Галичинї пять економічних типів: 1. експльоататора-богача, що оперує на всїх полях, — се звичайно Жид, 2. збанкротованого дїдича, що не може зжити ся з новими условинами, 3. міського інтелїґента, що жиє платнею на „першого“. 4. малоземельного селянина, що гине під тягарем ріжних податків, 5. міський пролєтаріят, без працї, що надіє ся лїпшої долї з переходом Галичини до Росії. Починаючи від 1909 року економічне положенє дуже заострилось, з початком теперішньої війни прийшла остаточна кріза.

Инший Галичанин, що приїхав до Петербурга в особистих справах, „визначний фінансовий діяч“ А. Т. Лисяк в розмові зі співробітником „Бирж. Вѣдомостей“ виявив свої погляди на фінансовий стан Галичини у звязи з Росією. Країна з фінансово-економічної сторони дуже молода, розвивала ся під впливом Австрії, яка старала ся виссати з неї

як найбільше. Тим можна толкувати, що при великім населеню край має дуже слабо розвинений промисл. Що край знаходить ся все таки в певнім добробуті, то завдяки богацтву нафти. Тут автор подає цифри про експльоатацію нафти, її ціну і ин.; тут були заінтересовані передусім анґлійські, французькі і німецькі капітали. З иньших богацтв країни сіль і тютюн були в монополю держави. Коротко говорить автор про сільське господарство і звязану з ним продукцію горілки — обложену великими податками. В Галичині можуть знайти збут товари польського промислу, але може розцвісти і власний промисл. Кредитові заведеня дотепер у малий мірі давали поміч людности; тим прийдеть ся заняти ся, а всї видатки на Галичину повернуть ся з лихвою. При деякій ініціятиві може розвинути ся угляний промисл. У звязи з сільським господарством може розвинути ся виріб господарських машин і ин.

В „Прикарпатскій Руси“ було кілька статей про ріжні сторони економічного житя — переважно пера О. О. Маркова (земельна власність, Жиди, і ин.)

Розглядови галицьких економічних відносин присвятив брошуру проф. К. Г. Воблый „Производительныя силы Галиціи“. [1]) На основі урядової статистики автор подає дані про населенє, сільське господарство, промисл, торговлю, комунікацію і кредит.

Особливу увагу звернула на себе галицька продукція нафти. Для подрібного розслїду і опису районів, де добуваєть ся нафта, міністерство торговлї і промислу вислало туди гірничих інжинерів Марковского і Дубинского. При новім зорґанізованю експльоатації мало рішити ся, яким способом звернути нафту на внутрішній російський ринок. Вони познакомили ся з районом Стрия і околиці і ствердили, що нафтяний промисл є „в крайно запущенім виді“. Експльоатація була дуже слаба в порівнаню з тим, що можна би перевести в тих богатих копальнях. Делеґати виробили проєкт ввозу нафти до Росії. Річно добуваєть ся в Галичині 60—70 міліонів пудів, з чого лиш незначна часть іде на місцеві потреби, а решту дотепер вивожено за границю краю. Є отже можливість використати нафтяні засоби Галичини для потреб російського промислу, який тепер мусить уживати дорогої нафти з Баку.

Інжинер Марковский инакше оповідав співробітникови „Бирж. Вѣдом.“ про результати своєї поїздки:

[1]) Київ 1915, ціна 30 коп. (Пр. Р. 1486).

За останні роки продукція нафти в Галичині знач зменшила ся. Се поясняєть ся тим, що галицький нафтові промисл має обмежений ринок для збуту своїх продукт

Галицька нафта визначаєть ся деякими хемічни особливостями (у ній досить богато парафіни), тому пер роблюванє її значно ріжнить ся від перероблюваня бакинськ нафти. З галицької нафти майже не виготовлюють ма а витворюють ся тільки більше цінні сорти: бензина, паль нафта, парафіна, олії до мащеня і „синій олій“ (ґазолін

В Галичині є коло 60 фабрик, що перетворюють нафт в тім 14 дуже великих.

Нафтяні промисли мають осередок у Бориславі і Т становичах, але нафту відкрито і в богатьох иньших місця У нових жерелах у Биткові знайдено нафту одиноку що її складу у цілім світі: у ній зовсім нема парафіни, скількість бензини доходить до 50 %.

Промисли, не вважаючи, що були близько них і нераз займали їх то австрійські, то російські війска, оста незнищені.

В останнім часї виникло питанє: чи нафтові продукт що ідуть з Галичини до Росії, мають оплачувати гранич цла? Се питанє до сього часу не рішене. Очевидно ко будуть знесені цла, галицька нафта стане серіозним конк рентом бакинської: зі Львова до Київа 850 верст, з Кий до Баку 2500 верст.

Секвестр або конфіската галицьких промислів ледви прийде, з уваги що крім австрійських капіталів в ті підпр ємства вложені капітали анґлійські і французькі. Більшіс підприємств має форму акційних товариств з акціями оказателя, і тому у кождім випадку трудно установит хто саме являєть ся фактичним властителем підприємст

В лютім приїхав до Петербурга представник анґлійськ капіталїстів, заінтересованих в нафтянім промислї, др. Дво кович. Анґлійцї вложили в галицьку нафту коло 80 міліон рублів. Підчас наступу російських війск підприємства в нено на ласку долї, австрійські і німецькі банки вивезли Львова і инших міст анґлійські капітали. Потім нафт заведеня показали ся цілими і за дозволом російського пр вительства розпочали ся нові роботи. Але по тім, як каз др. Дворкович, галицький нафтяний промисл дістав важк удар, бо на галицьку нафту при вивозї з Галичини нал жено цло. Через се нафта лишила ся майже без ринків, вивіз до Німеччини і Австрії перервав ся, а до Росії чер високі оплати став невигідний. Др. Дворкович як пов властник анґлійських підприємців мав поробити стара щоби цло знесено і лишено тільки звичайну акцизу.

Інж. В. Обнинский в „Русскомъ Словѣ“ помістив статю про галицьку нафту. Тутешні копальні не такі богаті як у Баку, але нафта ліпшого рода; в Биткові 50% бензини. Тепер ціна нафти повинна би упасти в Росії, — але ледви чи се буде, бо вже на привіз нафти до Росії наложено податок.

Про галицький нафтяний промисл помістила статю „Revue de Petrole“. Сказано там, що продукція нафти в Галичині останніми роками підупадала, бо тутешня нафта мала малий збут у Німеччині і Австрії. з причини віддалених ринків запотребованя, а до Росії був привіз тяжкий через охоронні цла. Анексія Галичини отвирає нові вигляди для галицької нафти. В будучности цілий промисл в Польщі і полудневих ґубернїях Росії буде живити ся нафтою з Галичини. З другої сторони Галичина лежить значно близше до Одесси, головного порту Чорного Моря, як жерела в Баку. Тому показуєть ся можливість, висилати до Европи нафту дешевше, як поперед, коли нафту висилано з Батуму. Анґлійські капіталїсти вже тепер дуже інтересують ся успішними видами для галицького нафтяного промислу.

До Дрогобича і Борислава в половині листопада їздила комісія зложена з представника дирекції зелїзниць Олїмпієва, віцепрезидента Львова д-ра Шталя і представників львівської ґазівні і електрівні. Через три дни розглядали тамошній нафтяний промисл, щоби зорґанїзувати постійну доставу до Львова для міських заведень задля недостачі вугля; знайдено достаточне число цистерн для перевозу, а саме 200 штук. Транспорт зелїзницею можливий зараз.

Потім мінїстерство комунїкації підняло питанє, чи галицькі зелїзниці не могли би використати нафтяних жерел, які є в Галичині. Начальник галицьких зелїзниць Немешаєв вказав на великі запаси нафти, особливо коло Дорогобича, де функціонує рафінерія; ся стація могла би достарчати нафтяного топлива для зелїзниць.

В жовтни мінїстерство торговлї і промислу визначило до розпорядимости ґенерал-ґубернатора Бобрінского бувшого аґента мінїстерства у Відни, А. С. Остроградского; йому поручено орґанїзувати торговлю в Галичині і отворити границю для російських товарів. Відокремленє Галичини від Австрії замкнуло дорогу німецькому і австрійському промислови, утворило корисні услівя для російської торговлї. Вироби російського фабричного і домашного промислу можуть знайти дуже добрий збут в Галичині, бо економічні услівя житя галицького селянства і його побут є такий сам, як в полудневo-західних ґуберніях.

Формальне значінє мало продовженє мораторії, оголошеної Австрією: вперше продовжив її ґенерал-ґубернатор до 31 жовтня 1914, потім знов до 1 січня н. с., 1 марта (з виключенєм §. 14), 1 червня (з виключенєм §. 14 і §. 2 пункт 5) і до 1 вересня 1915 р.

В грудни рішило міністерство фінансів отворити у Львові філїю державного банку; крім сього друга філїя мала повстати в котрімсь з провінціональних міст. Але рішеної справи не виконано скоро. Аж в маю для розслїду услівій гіпотечного кредиту і обтяженя землї в Галичинї виїзджає з Петербурга комісія: дїйсн. ст. сов. Джунковский, член ради намістника в Кавказї, урядники канцелярії кредитового віддїлу ст. сов. Воронович, кол. сов. Кульжинскій і член петрківского віддїлу селянського банку н. с. Худвинский.

За державним банком богато приватних торговельних банків Петербурзї інтересувало ся справою основаня філїй у Галичинї. Се питанє поставлено ще в жовтни у звязи з приїздом до Петербурга анґлїйських фінансїстів, властителїв нафтяних фірм в Бориславі і ин. Від того часу справа значно посунула ся вперед і вияснено, що російські кредитові інституції мали би в Галичинї дуже добру почву. Торговельні банки возьмуть ся наперед обновити нафтяні підприємства, щоби галицькі продукти доставити до полудневo-західних ґуберній. Сьому питаню надавали кольосальне значінє, так промислові як і правительственні круги. Разом з тим російські банки мали підпомагати розвиток лїсного промислу, який також має важне значінє для полудневo-західних ґуберній, яким недостає будівельного матеріялу.

Управа „Русско-Азіатского Банка“ вислала до Галичини своїх делеґатів, віце-директора А. З. Іванова і члена ради Н. Б. Ґлазберґа. Делеґати у звітї вказали, що в Галичинї дуже відчуваєть ся потреба кредитових інституцій бо тут функціонує лише Краєвий банк (з касовою готівкою лише 3/4 міліона корон при білянсї коло 400 міл. корон) і деякі товариства взаїмного кредиту. Для дїяльности віддїлів російських банків тут буде дуже добре поле, бо звичайний дисконтовий і пожичковий процент в Галичинї тепер 10—12%. Віддїли рос. банків могли би дати кольосальну піддержку збільшаючій ся торговлї між Галичиною і полудневo-західним краєм; особливо бажана участь в нафтяних і лїсних підприємствах. Наслїдком сього в марті отворено у Львові філїю „Русско-Азіатского Банка“; зорґанїзував її директор А. К. Стефановский. Аґенція на раз мала переводити лиш операцію перевідну і операцію на біжучий рахунок.

„Русско-Азіятскій банкъ“ се оден з найбільших банків Росії; основний капітал є 45 міліонів руб., резервовий 10 міліонів руб.; оборотний вклад китайського правительства 3½ міл. руб.

У Львові мав отворити філію також варшавський комерційний банк.

Московський народній банк разом з комітетом сільсько-господарських позичкових товариств і московським союзом кооператив перевів розгляд Галичини. Метою було вияснити справу помочи населеню і положенє кооперативних союзів і інституцій малого кредиту. Виказано потребу відновленя галицьких кооператив, потребу кредиту і помочи натураліями. Ярим збіжем треба обсіяти більший простір як звичайно. Потрібна робоча худоба, передусім коні; брак зерна, бо останні 2 роки були неурожайні.

Верховний головнокомандуючий підняв питанє про принціпіяльне становище до філій австрійських і німецьких банків, що оперують в Галичині. Се питанє дискутовано на нараді представників міністерств під проводом заступника міністра І. Є. Іляшенка. Потім міністерство справедливости видало свою опінію. По його думці се питанє можна вияснити тільки на місци, в залежности від того, чи верховний главнокомандуючий вважати ме їх діяльність корисною зі становища фінансово-економічних інтересів краю. Зі свого боку міністер справедливости вказує, що сї філії австрійських і німецьких банків — не самостійні кредитові заведеня, що ведуть означені операції, а лиш посередники між головними інституціями і їх клієнтами. З тої точки діяльність тих філій представляєть ся міністерству справедливости небажаною, з огляду на можливий тайний перевіз гроший за границю, як і иньші зносини з централями.

Торговельні круги і публична опінія домагала ся, щоби знесено пограничні комори і отворено вільний проїзд для купців до Галичини; правительство з мілітарних і фіскальних причин бажало заховати границю як найдовше. З приводу того доходило до бурливих сцен на границі; на стації в Радивилові прийшло до острої виміни слів між цловими урядниками і офіцерами, що закладали своє економічне товариство у Львові і хотіли без цла перевезти товари.

Пізнійше писано, що прийшло до порозуміня між міністерством торговлї і зелїзниць, що до ввозу до Галичини. Деякі товари, яких потреба відчуваєть ся найбільше, а які доставляли ся з Австрії і Німеччини, мали іти на

першім місци і за дешевійшою тарифою. Опіку над к пецтвом взяли на себе урядники міністерства торгов приділені до ґенерал-ґубернатора Галичини.

В січни міністерство фінансів повідомило управи а цизних поборів, що не увільнені від цла сї товар висилані до Галичини: спірт, горівчані витвори, прасова дріжджі, пиво, тютюнові вироби, тутки, сірники, цук нафта.

В грудни писали часописї: міністерство торговлї і пр мислу звернуло позір на се, що ґубернії сусїдую з Галичиною — Подільська, Волинська, Київська і ин. ч рез значний вивіз продуктів до Галичини знайшли ся критичнім положеню. Цїни всїх засобів поживи дуже п несли ся і стали висші, як у самій Галичинї. Крім сьо завважено, що зменшив ся торговельно-промисловий обор і підприємства всякого рода. Місцева адміністрація толк ся тим, що дуже богато людий виїзджає до Галичини. Та еміґрації не можна вважати пожаданою, бо торговельн промислова і робітнича верства потрібна і для тих земел тільки що до осіб, які не мають постійного занятя, адмі страція уважає їх виїзд бажаним. Рішено взагалї здержа поки що еміґрацію, утруднюючи виїзд до Галичини. „Час правила для виїзду в Галичину“, оголошені при кін листопада, так нормують сю справу: перепустки до Га чини видають ся тільки на короткий час і для доклад означеної потреби, як напр. для привозу тїл умерших, д відвіданя осіб, що є в урядовий службі в Галичинї, д торговельних підприємств осіб і фірм, відомих з торговель діяльности, і взагалї для справ, які дійсно вимагають виї до Галичини. Такі перепустки дає воєнний ґенерал-ґуб натор Галичини, його заступник, галицькі ґубернатор начальник жандармської управи галицьких зелїзниць, і бернатори сусїдних ґуберній і начальник штабу київськ округа; також важні деякі військові перепустки і леґітима урядників, делеґованих до Галичини.

Справу вивозу з Галичини розглядав департаме цлових поборів; на першім місци стояло питанє, я є скількість і характер товарів, що виходять з Галичи Вияснено, що Київ є головним пунктом, куди починан приходити більшими партіями галицькі товари, переду мануфактурні вироби. Директор департамента цлових по рів Шателен для близшого розслїду в грудни приїздя з Петербурга до Київа і Львова. Його дослїди мали ріши чи галицькі товари будуть підлягати цлам на рівнї з граничними, чи будуть іти без цла. В січни рішено спр — некорисно для Галичини. Галицькі товари мали плат

цло як заграничні. На границї здержано транспорти і направлено їх як контрабанду до цлових урядів; поворот їх до Галичини недозволений.

В маю рішено перевірити сей стан річей і постановлено привіз до Росії всїх товарів без цла, лиш за оплатою звичайних акциз.

Управителем акцизних поборів у Галичинї іменований упр. акц. под. Подільської ґубернії Є. К. Істомин. Першим його завданєм мав бути розслїд акцизних справ австрійської управи і реорґанїзація після російських законів. З управителем приїхало до Галичини відповідне число акцизних урядників.

Хоч у всїм мали вводити ся в Галичинї російські порядки, правительство рішило лишити в Галичинї метричну систему. Управитель головної палати мір і ваг професор Н. Г. Єґоворов заявив, що мінїстерство торговлї вже давно опрацьовувало проєкт завести в цїлій Росії метричну систему; можна думати, що по війнї, при фінансовім і економічнім наближеню Росії з Анґлїєю і Францією се питанє рішить ся позитивно.

Про розміри торговлї Галичини з Росією не маємо ще нїяких даних. Тільки дещо знаємо про великі підприємства, що старали ся навязати торговельні відносини з новим краєм.

Дня 8 жовтня н. с. в льокали київського товариства сїльського хозяйства відбула ся нарада представників господарських і фінансових орґанїзацій; брали участь представники київського і чернигівського сїльсько-господарського товариства, союза інституцій дрібного кредиту, подільської ґубернїяльної земської каси дрібного кредиту і київський ґуберн.-земський аґроном. В звязи з проєктованою поїздкою до Галичини повновластників київського товариства Н. К. Походнї і Ц. І. Поплавського дискутовано питанє, як заосмотрити Галичину найбільше потрібними продуктами. Представники київського товариства говорили, що широка акція можлива на основі областної орґанїзації місцевих товариств і земств. Стверджено потребу як найскорше доставити сї продукти до Львова; се могли би зробити навіть самі полудневo-західні ґубернії, без підвисшеня звичайних цїн, бо експорт перерваний і лишило ся богато запасів; конечна є поміч властий в Галичинї і співучасть галицьких міст і економічних орґанїзацій. Делеґати київського товариства мали розглянути на місци в Галичинї вигляди справи так у найблизший час, як і на весну, коли населеню буде потрібна поміч до засївів. Важне також розглянути орґанїзацію транспорта зелїзницями і иньшими дорогами. По повороті делеґатів мала відбути ся нова нарада.

Ґрупа великих сільських господарств полудневo-західного краю в перших днях грудня піднесла в київськім сільсько-господарськім товаристві питанє про заснованє спеціяльного народнього банку, що розвинув би торговельні зносини з сільським населенєм Галичини. Головною задачею банку було би дати грошеву поміч і широкий кредит сільському населеню, щоби збільшити його участь у торговлї. Тою дорогою можна би спинити жидівську експльоатацію людности Галичини. Натомість звичайні торговельні банки не могли би піднести економічно знищеного селянства, але служили би торговельній клясї. Рівночасно появила ся звістка, що стоїть в суперечности з тими домаганями. Київське товариство сільського господарства рішило власне звернутись до мінїстерств фінансів, торговлї і промислу з прошенєм дати фінансову поміч торговлї і промислови в Галичинї, через співучасть і утворенє відділів приватних російських банків. Котре з тих донесень правдиве? Крім сього товариство рішило розпочати акцію для розвитку кооперації. Все те дало би можність, по скінченю війни, бороти ся з впливами австрійського і нїмецького промислу в Галичинї.

В серединї грудня інформовано про стан акції товариства сільського господарства. Галицькі купцї посилають численні і великі замовленя; але операції здержують ся через недостачу кредиту. В Росії заборонено вивозити за границю і до Галичини більше як 500 рублїв. В Галичинї кредит був зорґанїзований взірцево, але в теперішній хвилї всї засоби знаходять ся у Відни. Дальше на перешкодї торговлї стоїть недостача ваґонів. Товариство має замовленя з 25 центрів Галичини, але виповнити їх можна лиш при нормальнім і дуже правильнім руху поїздів. В результатї — треба чекати на лїпші услівя комунїкації. Тодї товариство сільського господарства відкриє в ріжних пунктах Галичини свої гуртові склади на власний кошт і буде продавати товар не тільки за готівку, але і на кредит тим галицьким орґанїзаціям, що знайдуть у нього довірє.

Торговлю з Галичиною розслїджували також великі промисловцї. Між иншим рішено зорґанїзувати зараз достав зелїза, якого недостача дуже відчувала ся в галицьких фабриках. Натомісь на вивіз може числити передусім парафіна, що містить ся в галицькій нафтї у великім процентї. Парафіна, довожена з Америки, коштувала 16 руб. пуд, а в Галичинї коштує 5—6 руб.

Цукровий промисл розслїджував повновластник цукроварень ґр. Бобрінских М. В. Карамаренко. Ствердив, що на голову населеня Галичини приходить річно коло 15 фунтів цукру, загалом 3.375.000 пудів. Дві галицькі цукроварні

у Переворску (продукція 1.300.000 пудів річно) і Ходорів (1.000.000 пудів), як і буковинські в Жучці і Лужанах (1.000.000) покривали все запотребоване, але тепер не функціонують. Весь цукор приходить тепер з Росії і так буде і в найблизшім періоді.

Про дрібнійші підприємства маємо ще менші відомости, цікаві хиба з побутового боку.

На Волини почин до зносин з Галичиною дало кутузівське товариство кооператив в житомирськім повіті. Довідавшися про підвисшене цін в Галичині, товариство закупило сала, масла, гусий, українських ковбас і на двох підводах вислало се в дорогу, щоби вивідати ся про ціни в Галичині. Не знаючи про се, що до вивозу треба дозволу, висланники мали богато клопотів по дорозі. До Львова їхали 9 днів. На границі в Радивилові, в Бродах і під Львовом платили цла. У Львові показав ся великий довіз і треба було продавати все гуртом. Ріжниця цін була така:

	Купно	Продаж
Сало пуд	7 руб.—9 руб. 50 коп.	12 руб. 50 коп.
Масло пуд.....	22 „	23 „
Ковбаса пуд ...	14 „	18 „
Гуси штука ...	80 коп.	1 „ 20 коп.

І решту продуктів можна було продати безпосередно купуючим, але купці — не мали ваги... Тому зроблено угоду з католицькою кооперативою у Львові, для спільного інтересу.

Оден з проскурівських купців так писав про Галичину в грудни: „В Галичині житє давно увійшло в нормальне положенє. Тамошні мешканці стали займати ся своєю звичайною працею і на них не знати слідів війни, як би її зовсім не було. А в теперішний час навіть ціни на житєві припаси почали нормувати ся. Так, деякі з наших різників давнійше дуже добре продавали мясний продукт у Галичині, а тепер не вивозять вже туди: мовляв, не вигідно. Богато Проскурівців давно вже поселили ся у Львові, Тернополи, Бучачи і инших містах Галичини і займають ся там торговлею, головно припасами харчів“.

Від 28 лютого отворено на галицьких зелізницях перевіз баґажів особовими поїздами. Се вплинуло на упадок цін товарів. Обчислено, що перевіз пуда (16 кґ.) підводами коштував 90 коп., зелізницею 23 коп. З Київа до Львова перевіз 1 фунта зелізницею мав коштувати 3 коп., а купці звичайно числили собі 10—15 коп. більше.

Делеґат міністерства торговлї, приділений до галицького ґенерал-ґубернатора, А. С. Остроградский в марті здавав справозданє новому міністрови В. Н. Шаховскому. Спів-

робітникови „Бирж. Вѣд.“ він представляв торговельне по ложенє Галичини: Край не тільки є завойований, але зн ходить ся в области воєнних ділань, тому трудно говорит про нормальне житє. Енерґічно працюють лиш великі зо лізні фірми, а також ремісники всїх родів. В торговій о ласти є лише випродажа запасів. Що до заробітків, т селяне заробляють добре при перевозах, а робітники пр воєнних роботах. За те урядники остали без способів жит і ними мусить опікувати ся добродійність... Що до ці то тепер дешевійші дещо мясо і споживні продукти; дуж подорожів опал (сяжень дерева до 30 руб.). Зорґанїзован добуванє вугля коло Рави Руської, але сей вуголь молоди і не надаєть ся до промислових цїлий. Курс рубля уста лений лиш в містах, по селах іде спекуляція. Австрійськ гроші скуповують ся по дешевих цїнах і вивозять д Австрії, і на відворот російські гроші незвісними дорогам доставляють ся з заграниці до Галичини. Проти сьог піднято серіозну боротьбу. Делеґат приїхав до Росії в спра нафтового промислу, щоби прегарну галицьку нафту до ставити в околиці, де є її недостача. — Кореспондентов „Петроградского Курьера“ Остроградский оповідав, я Австрія використовувала Галичину, не давала розвинути с промислови, уважала край місцем збуту для австрійськог промислу. З галицьких продуктів для Росії має значін нафта, каініт, дерево. Переселенє російських селян до Га личини — річ неможлива.

VI.

Шкільництво.

Полїтика Шереметєва. — Д. Н. Чихачев. — Наради у Львові і в Київ — Дирекція галицьких шкіл. — Курси російської мови. — Кур Лохвицкої-Скаллон у Петербурзї. — Десять народнїх шкіл. — Пр ватні школи. — Церковні школи. — Довірочний меморіял русофіл — Львівський університет до Варшави!..

Справа шкільництва з початку була ставлена дуже н рішучо. Воєнний ґубернатор полковник Шереметєв не пр тив ся отвореню шкіл у Львові. Наперед відкрили польські приватні заведеня (к. 12. IX.), невдовзї тако міські школи (22. IX.). Приватні школи лишали в давнім станї, без змін; в міських школах мали вчи тільки польської мови, рахунків і релїґії, — українська і н мецька мова втратили давні права, а навіть греко-католицьк катехитам не дозволено вчити релїґії. Характеристич також, що місто Львів зовсїм не отвирало одинокої укр їнської міської школи ім. Шашкевича; з приватних укр

їнських шкіл не розпочинали науки ні одна. Таку прихильність для польського шкільництва вязано зі звісним маніфестом до Поляків великого князя Николая Николаєвича; ґраф Шереметєв культивував специяльно се польсько-російське порозуміне. Але виїмкові права польської школи трівали недовго. В жовтни нараз науку у Львові завішено на 10 днів; офіціяльно не подано причини такого кроку, дневники писали про небезпеку якоїсь пошести і ин. І по упливі того речинця школи лишили ся в завішеню. — По селах отворено школи — принайменше в деяких повітах. Так на примір начальник уїзда Камінка Струмилова Корочанский у першім обіжнику до війтів (до річи — друкованім) приказав зараз розпочати науку в школах; близших вказівок що до предметів, підручників і ин. не подано, так само не пояснено, хто буде удержувати учителів. По селах розійшла ся чутка, що о платню учителів мають старати ся громади, — се викликало переполох; все таки наука розпочала ся майже всюди коло 1 жовтня, хоч при невеликій фреквенції. Але по кількох днях несподівано прийшов від того самого начальника уїзда новий приказ перепинити шкільні занятя. Ся заборона була основана на „обовязуючій постанові“ ґенерал-ґубернатора, оголошеній перед 3. X.: „забороняєть ся функціонувати всім істнуючим у Галичині науковим заведеням, інтернатам і курсам, з виїмком ремісничих шкіл (учебныхъ мастерскихъ) аж до осібного мого розпорядженя.“

Таку неконсеквенцію треба толкувати недостачею орієнтації в російських кругах. Полякам лишено їх шкільництво, не знаючи, яку воно має могучість у Галичині; по селах отворено школи, не питаючи, які се школи і яка в них наука. Але слідом прийшли докладнійші інформації і разом з тим зміна системи.

Велику ролю мусїли тут відіграти русофіли і русифікаторські товариства в Росії, які і пізнійше дуже опікували ся сею справою.

Наслідком того С. Шереметєв уступив з военного ґубернаторства Галичини, — уступки для Поляків були чи не головною причиною його димісії. Новий ґенерал-ґубернатор ґраф В. Бобрінский вже однім з перших виступів (23 вересня перед депутацією ради міста Львова) сказав, що буде заводити у східній Галичині російський язик і російську школу. Се була і причина, чому завішено науку у всїх школах — у Львові і на провінції.

Тимчасом російські власти почали розгляд шкільного питаня. В середині жовтня приїхав до Галичини член державної думи Д. Н. Чихачев. Особа відома з дискусії в думі про відлученє Холмщини, — був референтом проєкту;

є визначним членом партії октябристів (??) і мав титул „шталмейстеръ высочайшаго двора“. В Галичині бував вже перед війною і, як сам казав, студіював її здавна. Тепер візитував краєву шкільну раду, університет і ин., взагалі знакомив ся з устроєм шкільництва. Разом з иньшими членами думи брав участь у згаданих львівських нарадах в жовтни (розд. III), де дискутовано ріжні питаня устрою Галичини. Там говорено і про шкільництво.

Які мали бути реформи на сім поли, про се писав львівський кореспондент „Одесскихъ Новостей“ на основі розмови з одним членом думи (може з самим Чихачевим): „Державні середні і низші школи, які були у Львові, природна річ, замкнено. Педаґоґічний персонал утік (!!) і сього року наукові заведеня не будуть функціонувати. Приватні-ж середні школи без сумніву будуть використані для насадженя російської мови в цілій Галичині. Головна увага буде звернена на низші школи, яких числять в цілім районї коло 500, але число їх зросте до 800—900. Буде утворений правительственний надзір, який буде містити ся при галицькім ґенерал-ґубернаторі; обовязком надзору буде обїзджати періодично всї шкільні заведеня і провірювати успіхи в науці російської мови. Дальше проєктуєть ся в найблизшій будуччині відкрити курси для підготовленя учителів російської мови. Над цілою Галичиною буде утворений оден інспектор і кількох районних інспекторів шкіл. Що-ж тикаєть ся до львівського університета, то у тім питаню є такі пропозиції, що львівський польський університет буде в цілости перенесений до Вавшави, а варшавський з викладами в російській мові перейде до Львова“. [1])

Дещо инакше реферував справу Чихачев у цитованій телеґрамі до „Биржевыхъ Вѣдомостей“: в школах буде введена російська мова, але можуть лишити ся польські приватні школи, а в початковий науці у народній школї прийдеть ся користувати ся „малоруським нарічєм“.

Сї проєкти львівських нарад мали бути рішені представниками міністерства просвіти, яких ожидали у Львові.

Але рішеня запали в Київі на нараді з рамени міністерства народньої просвіти, яка відбула ся в Київі 26. грудня під проводом попечителя київського шкільного округа А. Н. Деревицкого. Брали у ній участь директор народніх шкіл київського округа Б. В. Плесскій, директор учительського інститута у Винниці Запольський, богато учителїв семінарій, директор середних шкіл і педаґоґів — знатоки відтїнків місцевих мов (Г. Істинов, Х. Боґолєпов, Кожин

---

[1]) Про таке перенесенє університетів писало також черносотенне „Русское Знамя“.

Февралев. Волотовский). По рефераті одного з присутних (мабуть Чихачева) принято проєкт шкільної сіти в Галичині і методів науки, спеціяльно говорено про учительський інститут, який мав повстати у Львові і принято лїсту методольоґів, які мали вести сї курси.

Чихачев підчас побуту у Київі в грудни, звертав ся до куратора київського шкільного округа за матеріялами, потрібними до орґанїзації галицьких шкіл. Попечитель орґанїзував дві комісії до сеї цїли. Одна, зложена з професорів А. М. Лободи, А. Ф. Музиченка і ин., мала зладити реферат про курси для підготовленя учителїв російської мови; друга, у яку входили директор народнїх шкіл Б. В. Плесскій, управитель канцелярії куратора В. Т. Іванов і ин., мала заняти ся проєктом шкільництва в Галичинї. Комісії посвятили тим справам кілька засїдань і передали матеріяли Чихачеву до Львова.

В тім часї обсаджено також висші місця в шкільництві. Ґенерал-ґубернатор має загальний надзір над напрямом науки в школах і видає конечні інструкції і розпорядки; йому підлягають безпосередно висші школи. Ґубернатори мають нагляд у своїх ґуберніях. Середні і низші школи є під кермою директора галицьких шкіл, яким до кінця війни іменовано згаданого Б. В. Плесского. Директорови підлягають інспектори, якими стали: для Львова і львівського повіта бувший інспектор народнїх шкіл в Холмщинї А. П. Юшкевич, для иньших міст: інспектор народнїх шкіл Полтави В. П. Овсієвский, інспектор полтавського повіта П. Д. Фещенко, інспектор київського повіта В. А. Сїдлецкий, інспектор миргородської ґімназії А. А. Юстинов. Для Черновець інспектора ще не іменовано.

Пізнїйше доносили ґазети, що Овсієвский, Фещенко і Юстинов призначені на інспекторів для трех північних округів Галичини. Іменовано ще одного інспектора Миролюбова, інспектора народнїх шкіл саратовського уїзда. — Що до полїтичної приналежности сих осіб, не маємо докладних відомостей; очевидно вони мусїли заслужити ся чимсь для реакційних намірів уряду. Б. В. Плесскій, як писала поступова преса, на урядї київського інспектора стягнув на себе невдоволенє і критику земства.

В дечім сї пляни не вдоволили русофілів і в „Прикарпатскій Руси“ (ч. 1451), забрав слово С. Бендасюк. Важне значінє для російського шкільництва має питанє, як витворити потрібний континґент учителїв. „Сумнївним був би успіх: дуже тяжке було би практичне здїйсненє пляну віддати всї школи в краю у руки виключно тілько учителїв візваних з внутрішних далеких ґуберній“ . . . Автор шукає способу, як образувати місцевих учителїв і подає проєкт

спеціяльних учительських курсів у Львові і окружн
містах. Їх предметом мала-б бути російська мова, істор
і ґеоґрафія, а також термінольоґія иньших областей. Кур
мали бути безплатні, доступні для всїх учителїв без ріжни
національности і віроісповіданя. Оден виїмок: „Объ учит
ляхъ „украинцахъ“ упоминать тутъ считаю излишним
ибо надо думать педагогамъ съ мазепинскимъ прошлым
будетъ доступъ в русскую школу безусловно закрыт
даже и въ томъ случаѣ, если бы за нихъ энергично заст
пались даже гг. Скворцовъ и Милюковъ“ — рече С. Бе
дасюк. Здібнїйшим учителям треба дати можність дальшо
образованя в Росії на державний кошт.

Проєкт Бендасюка правительственні круги принял
Д. Н. Чихачев, який виступає вже як „стоячий в розп
рядженю ґенерал-ґубернатора“, оголошує 3 (16) груд
вписи на двомісячні курси „общерусскаго литерату
наго языка“ для учителїв і учительок східної Галичи
і Буковини. Курси мали відбувати ся у Львові, Самбо
Тернополи, Станиславові і Чернівцях; запис безплатни
але вимагаєть ся знанє хоч поверховне російської мо
і етимольоґії. Для учасників мали бути уладжені бурс
наукові прилади дають ся безплатно. Орґанїзацією курс
заняв ся директор народнїх шкіл Б. В. Плесский. Ле
торів і учителїв вибрано з ріжних середнїх і народнїх шк
в українських ґуберніях. З проєктованих курсів отворен

1. Львів: перший віддїл: управ. Б. В. Плесскій
Учителї: 1. Е. М. Базилевич, учитель учительської семінар
в Черкасах (граматика російської мови), 2. И. Ф. Кожин, уч
тель Александровської ґімназії в Київі (практичний семін
лїтератури і мови), 3. М. П. Волотовский, інспектор ґімна
„ґрупи родичів“ в Київі (історія російської лїтерату
і культури), 4. М. Д. Запольский, директор учительсько
інститута у Винниці (методика російського язика і слове
ности), 5. Н. Я. Іващенко з Київа. Початок курсів 18 січн
Число зголошених 230, принятих 68, в тім 20 православни
44 унїятів, 4 римо-католиків. Кінець курсів 21 март
Іспит складало 64 учеників, 35 мужчин, 29 жінок.

2. Львів: другий віддїл: учительський персон
правдоподібно з курсу в Чернівцях, котрий не відбув ся

Початок 31 січня. Число зголошених 109, принятих
разом з кандидатами із Тернополя 59, в тім 10 правосла
них, 46 унїятів, 3 рим.-католиків; мужчин 28, жінок
Кінець 27 марта. Іспит складало 55 учеників, 20 мужч
35 жінок. Успіх: добрий 9, вдоволяючий 36, свідоц
участи 10.

3. Самбір. Управитель: інспектор В. П. Овсієвский. Учителї: 1. Т. В. Бакулин, учитель ґімназії в Черкасах (російська граматика), 2. С. М. Смолинский, інспектор висшої поч. школи в Вороновиці (практ. семінар. рос. мови), 3. Е. А. Февралев, учитель II. ґімназії в Київі (історія російської лїтератури і культури), 4. В. В. Голубєв, наставник учительського інститута в Глухові (методика, взірцева ґрупа і початкова школа), 5. М. В. Базилевская, учителька з Київа (взірцева ґрупа).

Початок 3 (16) сїчня; учасників (при кінци) 38, з того 22 мужчин, 16 жінок.

В кінци лютого курси з Самбора перенесено до Львова — „ізза недостачі відповідного поміщеня“ (!) — в дїйсности ізза австрійської офензиви. Кінець курсів 17 марта. Іспит здали: 5 учеників з відзначенєм, 11 вдоволяючо, 9 дістали свідоцтво участи в курсах.

4. Станиславів. Управитель: інспектор М. А. Юстинов, бувший інспектор миргородської мужеської ґімназії. Учителї: 1. В. А. Правдолюбов, учитель житомирської учительської семінарії (методика, стиль, граматика), 2. Я. Я. Базилевич, учитель черкаської семінарії (історія російської лїтератури), 3. А. Г. Овсієнко, інспектор черкаської висшої школи (розбір і коментар лїтературних виїмків), 4. Г. С. Гайдак, учитель (граматика і історія російської культури). Взірцева школа: учитель А. Д. Мулов-Войтовецкий з Київа.

Початок курсів 21 сїчня. Число зголошених 155, до письменого іспиту допущених 109, принятих 62, в тім 58 унїятів, 1 православний, 3 рим.-католиків.

В марті курси перенесено до Тернополя — (Станиславів дістав ся в руки Австрії). Кінець курсів 21 марта. Іспит складали 43 особи, 23 мужчин, 20 жінок. Успіх: добрий 7 учеників, вдоволяючий 35, свідоцтва участи 4 особи.

5. Тернопіль: Інспектор: Архангельский, інспектор золотоношського уїзда, кандидат богословя. Учителї: 1. А. С. Боголїпов, інспектор народнїх шкіл житомирського повіта (історія російської лїтератури і культури і практика читаня), 2. Монтелї, учитель гайсинської ґімназії (методика і стилїст. грам. вправи), 3. І. Д. Слинько, учитель мотовилївської висшої школи (коментар лїтературних вправ), 4. Н. Н. Макієнко, учитель бердичівської висшої школи (граматика).

Початок курсів 26 сїчня. Число зголошених 155, допущених до письменного іспиту 140, здало іспит 73, з того 63 лишено в Тернополи, а 10 призначено до Львова; по віроісповіданю: православних 10, унїятів 35, римо-католиків 18; мужчин 40, жінок 23. Кінець курсів 23 марта.

Іспит складали 46 осіб, 24 мущин, 22 жінки. Успіх: д брий 6, вдоволяючий 36, свідоцтва участи 4.

6. Чернівці. Інспектор: С. П. Чебан, учитель бо. градської ґімназії в Бесарабії. Учителї: 1. В. М. Парадіє учитель чернигівської реальної школи (історія російськ літератури і культури; теорія і практика читаня), Г. І. Соколовский, учитель коростишівської учительськ семінарії (методика і вправи в стилю), 3. Н. Е. Янченк учитель уманської висшої поч. школи (розбір літер. творів. 4. Л. Т. Рвачев, учитель чигиринської поч. шк. (граматика

Початок 23 січня. Курс не відбув ся.

Нові тримісячні педаґоґічні курси оголошено в ма в містах: Львів, Тернопіль, Золочів, Броди, Городок, Яр слав, Сокаль; вступ для учителів або бажаючих стати уч телями, знакомих з етимольоґією і російською мовою. Ог лошенє підписав Д. Чихачев. Приготовлено персонал д таких курсів:

7. Львів. Управитель: інспектор народнїх шк П. Д. Фещенко. Учителї: 1. І. Я. Харкевич з Остро (граматика, стилїстика, історія, ґеоґрафія), 2. Г. Т. Синя хаєв з Петербурга (методика, російська мова, педаґоґіч психольоґія і історія російської педаґоґіки), 3. М. А. Ів ненко з Фастова (методика, аритметика, практичні занят в школї і розбір лїтерат. творів.), 4. І. Ф. Власовски з Конотопа (історія російської лїтератури, коментар народны словесности і лїтератури до Ломоносова), 5. Г. О. Соколо ский з Коростишева (методика російської мови, практич занятя, розбір лїт. тв.), 6. Л. Ф. Рвачев з Чигирина (гра матика і стилїстика), 7. Н. К. Орлов (історія лїтератур пед. псих., історія педаґоґіки), 8. І. А. Гаврилов з Черка (мет. арит., практ. зан., педаґ. психол. і ґеоґр.), 9. С. М. Смо линский (лїтер. коментар, стилїст.), 10. А. С. Степанковски (мет. рос. яз. і грам.).

8. Золочів. Управитель: М. А. Юстинов. Учителї 1. А. Г. Авсїєнко з Черкас (предмети викладу, лїт. комент мет. аритм., практ. зан.). 2. Г. С. Гайдак з Черкас (грам стилїст.), 3. — (?) — з Черкас (іст. лїт., ґеоґр.), 4. В. А Правдолюбов з Житомира (мет. рос. мови, практ. зан., пе псих., іст. Рос.).

9. Тернопіль. Управитель: Ф. М. Архангельский Учителї: 1. І. М. Чеботарев із Жмеринки (предм. викл., іс лїт., ґеоґр.), 2. А. К. Монтеллї. з Гайсина (мет. рос. мов практ. зан., іст. пед., рос. іст.), 3. І. Ф. Слинько з Біло Церкви (грам., стил.), 4. Л. С. Вдовицкий з Володимир вол. (мет. аритм., лїт. комент.).

10. Броди. Управитель: А. С. Боголіпов. Учителї: 1. П. Сердюков з Константингорода (іст. літ., пед. псих.), 2. М. М. Кромид звідтиж (іст., ґеоґр., мет. рос. мови), 3. Ф. П. Савов звідтиж (мет. аритм., літ. ком.), 4. А. Я. Масловский з Черкас (грам., стил.).

11. Теребовля. Управитель — як в Золочеві. Учителї: 1. П. Я. Евдокименко з Більска (іст. рос. літ., мет. рос. мови), 2. Г. Дубинин звідтиж, 3. В. І. Воскобойников з Полтави (грам., стил.), 4. І. Т. Коваленко з відтиж (літ. комент., практ. зан.).

12. Ярослав. Учителї: 1. І. П. Ромер із Старого Більска (літ. комент., пед. псих.), 2. Ф. А. Олехнейко з Черкас (грам., стил.). 3. Б. Я. Курц, прив. доц. з Київа (іст. рос. літ., іст. Рос.). 4. І. Є. Щигорцев з Київа (мет. аритм., м. рос. мови, ґеоґр., практ. зан.).

13. Городок. Учителї: 1. Г. А. Сабалдирь з Ольгополя (м. рос. мови, пед. пс., іст.), 2. В. П. Воскресенский з Лубен (стил., грам., іст. пед.), 3. Н. Є. Янченко з Уманя (літ. ком., ґеоґр.), 4. І. А. Антонов з Богуслава (мет. аритм., іст. літ., практ. зан.).

14. Сокаль. Управитель: Х. А. Садиленко. Учителї: 1. М. А. Зеньченко з Дедервиля (іст. літ., педаґ. пс., іст. пед.), 2. Н. М. Крейдич з Суража (мет. рос. мови, грам., практ. з.), 3. М. І. Веризуб з Кириллова (мет. арит., стил., іст., практ. зан.), 4. Г. Я. Рожков з Балти (літ. ком., ґеоргр.).

Курси що мали відбути ся в Городку і Ярославі, перенесено до Жовкви і Дублян; управителем мав бути інспектор народнїх шкіл С. Н. Чебан.

В початку червня всї курси відложено на неозначений час — „з причини, що приміщеня, призначені для курсів, уступлено для потреб війска“... (австрійська офензива була в повнім розвитку).

Учителїв курсів плачено по 300 руб. місячно.

Чихачев в розмові з котрим-сь редактором висловив ся, що заведенє курсів російської мови сходить ся з бажанями богатьох родичів. „Рѣчь“ у відповідь на се іронїзує: „Д. Н. Чихачев не доносить, чи бажаню введеня російської мови як предмета викладу, чи як мови, в котрій виклади ведуть ся. Знаючи штучність того „російського“ язика, яким пробують говорити в Галичинї, ми не думаємо, щоби ним могли достаточно володїти не тільки ученики, але і учителї за короткий час, який їм лишаєть ся. В кождім разї треба замітити уважливість адмінїстрації для катеґоричних бажань одної ґрупи родичів і треба би побажати того самого у відносинах до всїх катеґорій родичів“.

Справі виїзду учителїв до Росії, яку проєктував Бендасюк, прийшла з помічю приватна ініціятива — в просто сензаційний спосіб. В останнїм дни 1914 року появило ся оголошенє в „Прикарпатській Руси“, що начальниця висших курсів і ґімназії в Петербурзї М. А. Лохвицка-Скаллон за дозволом мінїстерства народньої просвіти отвирає 5-місячні курси для галицьких русских. Предметами мали бути: російська мова, лїтература, ґеоґрафія і історія Росії, історія „західно-руської“ церкви. Успішний іспит з курсів дає кождому право учити в початкових і міських школах Галичини; хто має унїверситетський диплом, стає учителем середної школи; абітурієнти можуть без іспитів вступати до висших шкіл. Найбільше інтересне було се, що переїзд, наука і удержанє через 5 місяців у Петербурзї було безплатне і то аж на сто осіб! Зголошеня приймала русофільська „Народна Контора“ у Львові; до половини січня зголосило ся і виїхало до Петербурга 118 осіб. Слїдом на курси виправлено ще другу партію Галичан (20 осіб?), і трету 30 осіб. Дещо з них вернуло ся до Галичини, решта — 123 особи перейшли в лютім на православє. Потім оголошено, що фонди на курси дає Галицко-Русское общество в Петербурзї; гроші давали деякі городські думи. Петербург дав 7500 руб.

Врештї рада мінїстрів асиґнувала на сю цїль 35.000 руб.

Отворенє курсів відбуло ся 31. січня в присутности мінїстрів: внутрішнїх справ Маклакова, війни Сухомлїнова, управителя мінїстерства просвіти Іґнатєва, оберпрокурора св. синода Саблєра і ин. Промовляв голова шкільного комітета Галицко-Русского общества І. В. Никаноров, начальниця курсів М. А. Лохвицка-Скаллон, дальше Іґнатєв, який до учителїв сказав: „Черпайте з тої скарбівницї російського духа і потім ідїть у ваші зелені села, в старо-російські карпатські гори і несїть святі завіти великих збирачів земель російських на славу Державного Господаря землї російської, волею которого завершило ся се, про що мріяли поколїня шести віків“. Говорив також Саблєр, звертаючи увагу на церковні школи і церковні піснї, з якими мають познакомити ся Галичане; згадав на кінець про галицьких мучеників за православє; говорив член державної думи Г. П. Ковалевский від послів, повідомляючи, що буджетова комісія думи рішила дати підмогу на продовженє курсів; від учителїв И. С. Клюжев, від Ґеоґрафіческаго общества И. П. Поддубний, від студентів Малєєв. Від Галичан відповідали Е. М. Ладижинска і о. Ф. П. Лабенский. Вислано телєґраму до царя, який у відповідь побажав курсистам божого благословенства.

В маю отворено в Київі (поміщенє Александрівської ґімназії) 6-тижневі педаґоґічні курси для галицьких учителів, на 120 осіб. Для курсистів уладжено бурси; переїзд, удержанє і підручники даром. При курсах мала бути взірцева школа для науки російської мови і аритметики. На курси могли вписувати ся особи, що брали участь на зимових курсах у Львові, Тернополи, Самборі і Станиславові, коли здали іспит зі степенем „вповні вдоволяючо". Учительський персонал: Е. А. Февралев з Київа і С. А. Рождествин з Казани (історія російської літератури XIX. в.). В. І. Рождественский з Витебска (педаґоґічна психольоґія і історія російської педаґоґіки), В. І. Евтієв з Київа (мет. аритметики і практичні занятя), Н. Г. Максимов і П. Я. Портнев з Київа (історія Росії), В. Г. Григорович з Острога (російська ґеоґрафія), В. В. Тріумфов і В. М. Дога з Київа (стилїстика). — Перша ґрупа курсистів, що виїхала до Київа, складала ся з 103 учителів; з того було: мужчин 51, жінок 52; православних 44, греко-католиків 57. рим.-кат. 2.

Інспектори народнїх шкіл (Львів, Самбір, Станиславів, Тернопіль) орґанїзували учительські бібліотеки.

З суми призначеної на перші учительські курси лишило ся 2000 руб., за які в цвітни рішила дирекція нар. шкіл оснувати бібліотеку для учителів початкових шкіл у Львові. Бібліотека мала складати ся з творів з поля педаґоґіки, методики предметів низшої і середної школи, російської історії, ґеоґрафії і літератури. Війшли до неї також твори всїх російських клясиків і визначнїйших белетристів. Бібліотеку утворено в Київі і з початком червня мали перевезти до Львова.

Інспектор народнїх шкіл М. А. Юстинов і В. А. Правдолюбов уложили російський буквар для галицьких дітий „Первое слово", принятий міністерством просвіти.

Дальше як за приготовленє учительських сил російський уряд на разї не пішов. Міністерство просвіти заявило при иньшій нагоді, що не будуть давати ся ніякі нові кредити на школи в Росії і навіть здержують ся деякі ухвалені позиції, — тим менше можна було дати Галичинї. Сам директор галицьких шкіл Плесский заявив у грудни кореспондентови „Кіева", що крім 5 шкілок при учительських курсах отворить ся тільки пять початкових шкіл в значнїйших селах, де заціліли шкільні будинки.[1]) Се була та „шкільна сїть", про яку говорено на нарадї в Київі.

Початкові школи при курсах були призначені для дітий у віцї 7—9 літ, в максимальнім числї 50. Чи вони осягнули

---

[1]) В повітах Львів, Самбір (м. Лука), Городок, Чернівцї, Тернопіль.

се число, не знаємо. „Прикарпатская Русь“ довший час оголошувала про вільні місця у Львівській школї, — очевидно переповненя не було.

Першу сїльську народню школу отворено в лютім в Запитові (львів. повіта) при участи начальника повіта Ламсдорфа, В. Бобрінского, Дудикевича і ин. Учителькою була А. І. Гребеновска. Потім були ще основані школи в Городку (уч-а С. А. Шумович), в м. Луцї к. Самбора (уч. Н. П. Шепелев), в Ямницї, станиславів. пов. (уч. Л. М. Добровольска), в Вел. Бірках тернопіль. пов. (уч. Т. М. Шкуратова). Також мали отворити ся школи в Глубічку і Ігровицї в Тернопільщинї. [1])

В мартї директор народнїх шкіл почав робити заходи, щоби признано кредит на орґанїзацію і удержанє 100 мінїстерських народнїх шкіл в Галичинї; розміщенє тих шкіл по краю розглядала шкільна комісія „Русского Народного Совѣта“.

Дирекція народнїх шкіл в цвітни представила мінїстерству свої уваги що до заведеня загального народнього образованя в Галичинї. Головний нарис такий: Галичину треба покрити сїтю 9000 шкіл, („комплектов“), себто коли розложити акцію на 5 років — треба річно оснувати 1800 шкіл, а при 10-лїтнім речинци — 900 шкіл. Рівночасно з тим треба підготовити учительські сили, бо инакше дирекція знайшла би ся в труднім положеню, не маючи на місци достаточного числа учителїв. Для сього треба отворити 10 учительських семінарів і принайменше 2 учительські інститути. — В плянї проєктуєть ся 70 висших народнїх шкіл, коло 60 курсів при тих школах, 6 самостійних учительських курсів, 25 мужеських і 25 жіночих ґімназій. Розходи на все шкільництво при 5-лїтнім плянї винесуть на перший рік 4.200.000 руб., при десятилїтнім 2,100.000 руб. З кождим роком сума буде зростати і коло 1919/20 р. дійде до 14,000.000 при пятилїтнім плянї, а 7,400.000 руб. при десятилїтнім.

Для розслїдів питаня що до отвореня середних шкіл приїхав до Галичини в лютім делеґат мінїстерства просвіти І. І. Гливенко, управитель секції середних шкіл.

Велику дїяльність на поли шкільництва розпочав синод, який орґанїзував церковні школи. На руки волинського архіепископа Евлогія передано 4.500 руб. на платнї для учителїв у таких школах, а також книжок і наукових приладів на 2.173 руб. 76 коп. Церковні школи в Галичинї будуть підлягати волинській епархіяльній шкільній радї.

---

[1]) **Вражіня зі школи в Городку. Пр. Р. 1621.**

В лютім доношено, що синод дає підмогу на устроєнє і удержанє 100 шкіл. Школи мали бути отворені при всїх православних парохіях. Тодїж синодальна шкільна рада делеґувала до Галичини інспектора приходських шкіл дїйсного стат. совітника В. Т. Ґеорґієвского, а також київського повітого інспектора протоєрея Теодора Голикова.

Догляд церковних шкіл поручив Евлогій волинській епархіяльній шкільній радї, а рада вислала для обїзду Галичини місцевого епархіяльного „наблюдателя“ о. Т. Казанского. Обїзд відбув ся в січни. Знайдено кілька шкіл, що заснували ся від жовтня 1914 р. і уложено плян шкільної сїти. Дня 22 лютого іменовано учителїв, в більшій части з Галичини; учителї делеґовані з Росії діставали 30 руб. місячно і 15 руб. одноразово на дорогу. В мартї були школи в таких повітах і місцевостях (дати неповні):

Броди.

1. Борятин (3 кл.): учителї П. Коршун і Ал. Міщук.
2. Броди (3 кл.): уч. І. Дашкевич, М. Бучинска, Конст. Венґловский, Глїб Мирошниченко (з Дружкополя).
3. Волохи: уч. Ігн. Пахай.
4. Гаї дитковецькі: уч. С. Корошун.
5. Гаї старобрідські (2 кл.): уч. І. Шебец і Ст. Кинорас.
6. Дудинь: уч. Ю. Котельницка.
7. Конюшків: уч. Олена Плига.
8. Накваша: уч. Ф. Жмуд.
9. Немяч: уч. Ем. Гудима.
10. Поликарпово (??): уч. Гр. Бонитенко.
11. Пониква вел.: уч. І. Сотничук, Мих. Гладунець.
12. Попівцї: уч. О. Борецкий.
13. Стремильче: уч. М. Олексюк.
14. Суходіл: уч. К. Якимчук.
15. Тетильківцї: уч. П. Заганяч.

Жовква.

16. Жовтанцї: уч. Г. Курилас, Ів. Олїйник.

Зборів.

17. Зарубки.
18. Заруде: уч. Н. Литвинович, І. Фищенко, Н. Скобельска.
19. Лавринівцї.
20. Озерянки: уч. Ст. Дробицкий.

Камінка Струмилова:

21. Стоянів (4 кл.): уч. Ал. Борецка, О. Грушецкий, Еф. Середа і Зин. Борлюговска.

Львів:

22. Германів.

23. Милошевичі (2 кл.): уч. О. В. Наповский, О. С. Наповска.

24. Щирець-Острів: уч. Куриласова (ж. пароха).

Перемишляни:

25. Білка.

26. Женів: уч. К. Петренко.

27. Замостє: уч. Т. Мельниченко.

28. Полтва: уч. Авр. Омельчук.

29. Полюків вел: Т. Насальска.

30. Станимир: Наталїя М. Панасюк.

Рава руська:

31. Рава руська (2 кл.): уч. Лука Левчук, Ал. Зїнькевич, Авр. Яковенко.

Сокаль:

32. Стеняшин (3 кл.).

33. Торки: уч. М. Грисевич, Ол. Андреєвска.

На засїданю 28 лютого волинська епарх. шк. рада рішила вислати церковним школам 100 ікон, портретів царя і ин., стількиж примірників збірників церковних пісень; рішено просити синодальну видавничу комісію, щоби видала всї твори Наумовича для шкіл.

Від мая заходом синоду отворили ся в Петербурзї читиримісячні курси для підготовленя 50 учительок для церковних шкіл в Галичинї. Від кандидаток жадано укінченої городської (видїлової) школи, знанє музики, особливо співу. Переїзд і удержанє даром. Проґрама обіймала релїґію, російський і славянський язик, російську історію і історію російської лїтератури, ґеоґрафію Росії, церковний спів, а також методику предметів церковно-приходських шкіл. Приймала на курси Народна Контора; виїхало 50 кандидаток і 10 резервових; потім отворило ся місце ще для 20 кандидаток.

Ініціятива держави і церкви не могла заспокоїти великих потреб галицького шкільництва.

При такім станї річий показала ся необхідність приватних шкіл. Директор Плесскій заявляв, що приватну ініціятиву на сїм поли шкільна управа буде горячо підпирати. По довшім часї вироблено приписи про засновуванє приватних шкіл, оголошені ґенерал-ґубернатором з датою 4 (17) грудня, що обіймають такі точки:

1. Особи, що бажають отворити школи, мають внести поданє до ґенерал-ґубернатора і одержати дозвіл. До поданя має бути долучений спис учительського персоналу.

2. Зміни в учительськім зборі можна переводити лише за дозволом ґенерал-ґубернатора.

3. На жаданє ґенерал-ґубернатора або осіб, що мають його повновласність, учителї мають бути усунені від шкільних обовязків.

4. На таке саме жаданє мають бути усунені шкільні підручники, книжки до читаня і иньші шкільні книжки.

5. Науцї „общерусского литературного языка“ треба присвятити не менше як пять годин тижнево в кождій клясї.

6. Історія, ґеоґрафія, польська мова і історія польської лїтератури можуть викладати ся лише на основі підручників дозволених у російськім царстві або допущених спеціяльним дозволом.

7. Релїґія має викладати ся катехитами тих віроісповідань, до яких належать ученики.

8. До заведень, які удержують монахи або монахинї рим.-кат. монастирів не можуть ходити ученики і учениці віроісповідань православного і греко-католицького.

„Рѣчь“ витала прихильно дозвіл на приватні школи; підносила притім, що неясно, чи будуть дозволені українські школи.

Російських приватних шкіл не отворено зовсїм; були тільки приготовленя до сього.

В Станиславові дозвіл на отворенє жіночої ґімназії дістала А. І. Алексєєва; віддано їй часово інвентар бувшої державної (української?) ґімназії.

У Львові мав отворити ґімназію духовний М. А. Стельмашенко, істинно-руский директор ґімназії з Київа; в маю оголосив він двомісячні курси російської мови, історії і ґеоґрафії для приготовленя до ґімназії. (Оплата три руб).

З польських шкіл в Львові отворено: 1. видїлову школу О. Бенедиктинок, 2. ґімназію Недзялковської, 3. ґімназію і реальну школу ім. Міцкевича, 4. жіночу ґімназію і семінар Стшалковскої, 5. школу Уршулянок, 6. мужеську ґімназію і чотирокласову народню школу Шетцель-Городиской, 7. школу ім. Йордана, 8. проґімназію Хованца.

Польські приватні школи зобовязали ся очевидно вчити російську мову, історію і ґеоґрафію Росії. Що до російської мови утворено в школах ґрупи, починаючи від початкової науки до розбору і оповіданя прочитаного. В маю мали відбути ся іспити з російської мови у всїх школах під надзором дирекції нар. шкіл.

В часописях 17. лютого появили ся звістки, що львівський маґістрат дістав від ґен.-ґубернатора дозвіл отворити 12 народнїх шкіл, в тім дві з „руською“ викладною мовою.

Які се мали бути „руські“ школи, власти не поясняли, так що з початку толковано се на користь української школи. Але коли приміщенє для „руських“ шкіл став оглядати сам директор Плесский з інспектором С. Н. Чебаном. — вияснило ся остаточно, що мова іде про російські школи, (На поміщенє намічено м. и. льокаль шкіл У. Пед. Тов. !!).

На львівськім університеті і політехніці дозволено зложити іспити слухачам, які їх розпочали; виклади були завішені.

Діяльність правительства на полї шкільництва мала явно русифікаційну тенденцію, — так що викликувала протести навіть у російський пресї; але не вдоволяла — галицьких русофілів. Вони бажали ще більше консеквентної русифікації, ще солїднїйшого уфундованя російської мови в Галичинї. Про се писала нераз „Прикарпатская Русь“, (звичайно статї С. Бендасюка), про се появив ся інтересний довірочний меморіял, призначений для урядових кругів. [1]) Що се бібліоґрафічна рідкість, подаємо титулову карту в цїлости:

Русскій Народный Совѣтъ во Львовѣ.

Записка

по вопросу
о народномъ образованіи
въ Карпатской Руси.

Составлена Ю. А. Яворскимъ.

(Напечатана на правахъ рукописи в количествѣ
50 экземпляровъ).

Львовъ.

Типографія Ставропигійскаго Института.
1914.

Вел. 16⁰, стор. 25.

Війна застала Карпатську Русь у станї цїлковитого розбитя або тенденційного викривленя, так публичних проявів національної школи, як навіть приватних орґанїзацій і проб приватнього образованя. Австрійське правительство не тільки не допускало державних російських шкіл, але навіть не дозволяло приватних курсів, і безпощадно переслїдувало домашню науку російської мови, російські бібліотеки і ин. Замість природної національно-російської школи заведено

[1]) **Русофіли признали ся до меморіялу в „Прик. Руси“ значно пізнїйше (ч. 1608).**

насильно антиросійську т. зв. українську школу з „дивовижним псевдо-малоруським штучним жарґоном“ у викладі і з невдатною т. зв. фонетичною правописю. В українській школі панував „явний і умисний дух крайного відчуженя і фанатичної ненависти у відношеню до Росії і всього російського“. З часом повстала ціла сїть тих погубних гнїзд розсадників явної мазепинської аґітації; а хто не хотів піддати ся руйнуючим її впливам, тому лишено — і то з великими обмеженями — користувати ся школою в иньшій мові: в Галичинї польською, на Буковинї нїмецькою або румунською. Так треба сконстатувати факт, що „при цїлковитій відсутности всяких проявів або проблисків російської школи“ все публичне виховане в Галичинї було втиснене штучно у вузькі і ворожі форми — протинародньої української і чужої польської школи.

Автор подає статистику шкільництва на основі звіту шк. краєвої ради з 1911/12 р.

1. Народнї школи:

	Публ.	Приват.	Разом
Українські . . .	2.496	9	2.505
Польські	3.060	134	3.194
Нїмецькі	24	101	125
	5.580	244	5824

2. Середнї школи:

	Публ.	Приват.	Разом
Українські . . .	6	5	11
Польські	69	50	119
Укр.-польські .	—	3	3
Нїмецькі	1	—	1
	76	58	134

3. Учительські семінарі:

	Публ.	Приват.	Разом
Українські . . .	—	3	3
Польські	8	19	27
Укр.-польські .	10	1	11
Поль.-нїмецькі	—	2	2
	18	25	43

Коли додати ще ріжні фахові школи, знайдемо „досить широку і ріжнородну картину живої і інтензивної культурно-просвітної орґанїзації, на жаль зовсїм чужої і навіть явно ворожої для російської народности“. Все таки ще в час прийшли нинїшні події, що можуть освободити і спасти прибиту російську національність від остаточного знищеня.

Маніфест верхового головного вожда і проґрамові промови ґен.-ґубернатора Бобрінского з 9. і 10. жовтня (с. с.) поставили прінціп — відновити і утвердити історичний російський характер Карпатської Руси. Переведенє сього залежить у великій, може головній мірі від того, як буде поставлене шкільне образованє. Тому „Р. Н. Совѣтъ“ ставить як вихідну точку прінціп, що „у границях карпатської Руси як висша і середня, так і низша школа повинна бути відразу і виключно російською“.

„Про неможливість і недопустимість того, щоби хоч тільки на час лишити давну „українську“ школу, в якім небудь обсягу і виді, очевидно тепер і говорити не треба. Та преславна „школа“ основувала ся головно на „изувѣрском“ мазепинськім „отщепенствѣ“ від всяких звязей з рештою російського сьвіта, на скрізь була проникнута фанатичною ненавистю до російського народа, російської культури, російської мови — взагалї до всього російського, — тенденційно зіпсута штучним псевдомалоруським жарґоном і невдалою фонетичною правописю, до кінця розбита компактним мазепинським політиканством і у звязи з тим крайним розпущенєм і грубістю звичаїв. Вона могла істнувати передше тільки завдяки тенденційному напрямкови і неперебірчивости в способах протиросійської пропаґанди зі сторони бувшого австрійського правительства і очевидно нї в якім випадку і у ніякім виді не може бути допущена і терпима російською властю.“

Деякі круги говорять про необхідність допустити в початковій школї народнє малоруське нарічє. Р. Н. С. уважає се зовсім зайвим:

1. Так як у полудневих і західних ґубернїях Росії, так і в Галичинї малоруська людність у достаточнім мірі розуміє і скоро та легко присвоює собі близьку йому літературну мову, особливо при деякій помочи, при необхідних живих поясненях на місцевім нарічю; крім сього довголїтна просвітна діяльність російських товариств і орґанїзацій у значній мірі підготовили до того найширші круги народа.

2. Допустити народню мову до школи було би дуже важким завданєм, бо нема анї загального малоруського анї якогось одного карпато- чи галицько-руського язика, який можна би приняти як викладну мову для цїлого краю. Є тут кілька ріжнородних народнїх говорів (головні: подільський, гуцульський, бойківський, лемківський), — треба би принайменше ввести до школи чотири говори і в справі народнього образованя пришла би велика путанина.

3. Се було би дуже небезпечне з національно-політичної сторони. З одного боку під видом малоруського язика за

живими традиціями попередної австрійсько-української школи, легко і незамітно моглаб проникнути замаскована мазепинська аґітація. Друге, — колиб допущено малоруську мову в галицькій школї, се визвало би такі самі бажаня що до школи і в полудневих та західних ґуберніях Росії і так знов оживило би аґітацію в тім напрямі, що затихла в останнім часї.

Що до польських шкіл (публичних і приватних), то Р. Н. С. заявляєть ся за тим, щоби їх недопустити зовсїм в етноґрафічних межах Карпатської Руси. Тим способом можна утвердити російський характер краю і здержати польонїзацію. Нинїшні Поляки у Галичинї, се в найбільшій части перекинчики (так шляхта як і пролєтаріят) і з заведенєм російської власти для опортунїзму вернуть ся знова до російського народа; так само зроблять Жиди. Решта може перенести ся на польську теріторію (урядники, кольонїсти), або образувати там свої дїти. Нїяких шкіл крім російських, так публичних, як приватних, — в Карпатській Руси не можна заводити.

Дальше займаєть ся меморіял виключно російською школою. Увести її треба як найскорше і поставити не вузше і не гірше, як була тут до сього часу. Молодїж не повинна платити нїяких оплат за науку. Всюди мають бути бурси для учеників; бажані державні стипендії і підмоги. Щоби зміцнити російську людність, треба загородити Жидам вступ до школи процентовою нормою. Провід треба дати педаґоґам з Росії, але уважати, щоби се були старі други Карп. Руси (як київський професор Т. Д. Флорінский, академик А. І. Соболевский, одеський професор П. Є. Казанский і ин.), а також еміґрантів з Галичини, що були учителями в Росії. Учителями мають стати місцеви російські педаґоґи; „вони, правда, взагалї особливо в першім часї і не остаточно будуть знакомі з лїтературним російським язиком викладу і з иньшими услівями і жаданями російської школи“, але зате знають місцеве житє і молодїж. Рівночасно Р. Н. С. звертає увагу, щоби вибір місцевих сил переводити дуже обережно, щоби до російської школи не дістали ся „в овечій скірі місцевих педаґоґів давні лихі вовки, непримирімі вороги російської культури і народности взагалї — мазепинські аґітатори, що дальше і дальше продовжали би свою переступну і руїнну роботу і таким способом могли би принести російській справі необчислиму і ненаправиму шкоду“. Подрібні списи так місцевих російських учителїв і учительок, як і тих уроженцїв Карп. Руси, що знаходять ся у педаґоґічній службі в Росії, а котрих тепер так або инакше треба притягнути до великої справи устроєня шкіль-

ництва у відроджуючім ся ріднім краю, Р. Н. С. позволить собі представити окремо“.

Колиб не удало ся перевести відразу повного шкільництва, Р. Н. С. проєктує такі заведеня від початку січня 1915 року:

1. Як найбільше число взірцевих початкових і висших сільських і міських шкіл — у Львові і більших містах.

2. Хоч дві взірцеві ґімназії, мужеську і жіночу, хочби в складі приготовляючої і першої кляси — у Львові.

3. Хоч одну взірцеву реальну школу.

4. Два учительські семінарі, муж. і жін.

Ті школи мають утверджувати престіж російської державної школи і мають бути взірцями дальших шкіл; викладали би у них сили з Росії, передусім галицькі еміґранти.

Що до курсів російської мови, які орґанізують ся для місцевих учителів, Р. Н. С. дає такі замітки:

1. Сї курси не вистарчають навіть для елементарного підготовленя місцевих слухачів, що „у більшости випадків зовсім незнакомі з російською літературною мовою і навіть з російською етімольоґічною правописю.“

2. Разом з наукою мови треба хоч загально познакомити слухачів з рос. літературою, історією і ґеоґрафією, „про які вони знов з незначними виїмками, не мають відповідного понятя“.

3. Курси серед чужої людности у Львові минають ся з цілею.

Супроти того Р. Н. С. думає, що треба курси розширити, що до обсягу на російські предмети і що до часу на 5—6 місяців (як курси Скаллон-Лохвіцкої), а при тім переводити в Росії, найліпше в Київі, де саме житє і окруженє підпомагали би в образованю; при тім необхідні безплатні курси. Колиб се не було можливе, Р. Н. С. уважає дуже бажаним, щоби прислано як найскорше правительственні стипендії у як найбільшім числї для здібнїйших кандидатів, що могли би виїхати до Росії, — напр. знов у Київ, де можна би орґанізувати часові курси при університеті, учительськім інституті або педаґоґічнім музею. Р. Н. С. поспішить подати подрібний спис кандидатів відповідних на стипендії.

Поки правительство зможе се перевести, Р. Н. С. уважає дуже пожаданим, щоби у Львові отворено найпотрібнїйші російські приватні заведеня. Орґанізацію їх

треба віддати місцевим російським народньо-культурним інституціям, що в найтяжші хвилї „високо держали святе знамя народньої національно-російської освіти,“ протидїлали шкідному впливови польських і мазепинських шкіл. (Тут слїдує довша похвала русофільським товариствам). Р. Н. С. проєктує:

1. Щоби всїм тим приватним заведеням (як низше) дати права державних шкіл.

2. Лишити їм безплатно відповідні шкільні будинки, б. австрійські державні і міські, з повною обстановою, науковими середниками і ин.

3. Щоби асиґновано субсидії з державних фондів в сумах як низше.

Державна поміч є конечна, бо навіть товариства і інституції, що володїють більше або менше великим майном, в дїйсности лишені всяких средств: „наслїдком переведеної у них бувшим австрійським правительством перед його відходом повної реквізиції всїх сум в готівцї і навіть депозитних фондів,“ і через недостачу доходів ізза воєного часу і через зубожінє населеня, що не може платити вкладок і ин.; так само молодїж не могла би платити шкільних оплат.

Р. Н. С. поки що проєктує такі школи і курси під зарядом товариств:

1. Повна 8-клясова мужеська ґімназія (І. кляса у 2 віддїлах, приготовляюча в 6-х) з бурсою на 200 учен.; проґрама державних ґімназій з латинською мовою; устрій і управу обіймає совіт „Русского Народного Дома“ у Львові.

2. Повна 7-клясова жіноча ґімназія (І. кл. 2 відд., приготовл. 6 відд.) з пансіоном на 200 уч.; під управою Общества русскихъ женщинъ „Жизнь“ у Львові.

3. Двоклясова учительська семінарія, мужеська і жіноча, по 100 уч. в кождім віддїлї, в управі „Русского Учительского Союза“.

4. Загально доступні, безплатні, 5-місячні курси російської мови, двох типів, з 4 віддїлами у кождім, а) для молодїжи, б) для дорослих; під управою Общества им. М. Качковского.

Кошти удержаня сих шкіл представляють ся за час від 1. лютого (с. с.) 1915 р. до кінця 1915 р. (шкільного чи календарного?) оттак:

1. Мужеська ґімназія:

а) Управа, учителї, клясові наставники і їх помічники, канцелярія, служба	40.000 руб.
б) Приготовляючі кляси	10.000 „
в) Наукові середники, будинок, господарські, канцелярійні і ин. розходи	5.000 „
г) Удержанє бурсаків (200 уч.)	20.000 „
д) Перший устрій і господарські розходи, надзір і прислуга бурси	5.000 „
Разом	80.000 руб.

2. Жіноча ґімназія:

а) Управа, учителї і ин.	30.000 руб.
б) Приготовл. кляси	10.000 „
в) Наукові середники	5.000 „
г) Пансіон—ученицї	20.000 „
д) Пансіон—устрій	5.000 „
Разом	70.000 руб.

3. Семінар:

а) Управа	16.000 руб.
б) Бурса	24.000 „
в) Будинок, канцелярія	5.000 „
Разом	45.000 рро.

4. Курси:

а) 16 учителїв	12.000 руб.
б) Господарство, канцелярія, прислуга	500 „
в) Бурса	5.000 „
г) Устрій	2.500 „
Разом	20.000 руб.
Всї школи разом	215.000 руб.

З сеї суми товариства мають надію покрити: з оплат за науку і удержанє в муж. ґімназії 10.000 руб., з жін. ґімназії таксамо 10.000 руб., решту — 195.000 руб. мають покрити державні фонди, о які Р. Н. С. внесе подане до відповідного місця.

В замітках при кінци меморіялу поясняє автор потребу бурс і паралельних віддїлів. Що до науки — вона має вести ся по мінїстерських проґрамах і виключно у російській мові — „хоч у першім часї допускати-муть ся необхідні приватні поясненя на місцевім нарічю...“

Куди був направлений меморіял і який був його вислїд, — тепер ще не знаємо. Частину його пробувано передру-

кувати в „Прикарпатскій Руси“, але цензура сконфіскувала його щедро за випади — проти польської школи... Знати, що бажаня москофілів не покривали ся вповні з намірами місцевої адміністрації. — Що русофіли зробили на поли шкільництва власними силами або при помочи з Росії (курси російської мови, приюти і бурси), про се говоримо дальше (розд. VIII.).

Ґенерал-ґубернатор Бобрінский в цитованій розмові з цвітня (розд. II.) говорив також про школи. Ствердив, що низша школа буде російська, лиш в містах з більшим процентом Поляків будуть польські приватні школи; в західній Галичині буде і по селах польська школа з обовязковим викладом російської мови. Про середні школи ґен.-ґубернатор не міг сказати нічого означеного. Висші школи мали бути замкнені до кінця війни. Львівський університет по всякій імовірности мав перенести ся до Варшави, а варшавський до Львова. „Річ у тім, що східна Галичина повинна стати нерозривною частю Росії...“

VII.

Унія і православє.

Греко-католицька церква. — Арештованє митр. А. Шептицького. — Проєкти С. Бендасюка. — Зарядженя ґен.-ґуб. Бобрінского. — Толєранція? — Евлогій адміністратором Галичини. — Голос обер-прокурора синода. — Діяльність Евлогія. — Рішеня синода. — Успіхи православя.

Відношенє російського уряду до релїґійних питань в Галичині можна було передвидїти. Релїґійна толєранція в Росії все стояла під знаком питаня. — Ще в більшій мірі мусїло се бути на здобутій теріторії. Головну увагу притягала очевидно не рим.-католицька церква, що і в Росії має майже повну свободу, але нетолєрована мимо толєранційних указів, церква греко-католицька. В занятій Росією території греко-католицькими було яких 80% мешканців.

Російські реформи в тій сфері почали ся явним насильством. У вересни вивезено зі Львова митрополита ґр. Андрія Шептицького; через Київ перевезено його до Нижнього Новгорода (26. вересня), а звідтам на сталий побут до Курска (30. вересня). Висланє толковано „переступною діяльністю“ митрополита. В „Прикарпатскій Руси“ ч. 1419-20 М. Глушкевич присвятив дві статї оцїнцї праці митрополита. Закиди такі: митрополит ширив в духовенстві і масах „мазепинський сепаратизм“; епископами стали мазепинцї, так само управа духовних семінарів була в їх

руках; до семінарів приймали тільки Українців; нові богослуженя на взір латинських; виданя Василіян проти православя; пропаґанда зєдиненя церкви на зїздах у Велеграді і ин.; тайні поїздки до Росії; вихованє духовенства для ширеня унії в Росії; заведенє української мови в молитвенниках; посланє до духовенства і вірних проти Росії (в початках війни); митрополит не брав в оборону арештованого русофільського духовенства. „Причиною його арешту була одначе не його крайно шкідна для Росії діяльність, а факт, що він не уважав потрібним, хочби у виді простої приличности, дещо здержати ся, зменшити свою нечувану ворожнечу і ненависть до віри побідних російських війск.“ В тім часї писало „Новое Время“, що митрополит давно заслужив на тюрму тайними поїздками до Росії. „Кіевлянинъ“ писав, що митрополит Шептицький се рішучий сторонник ціс. Франца Йосифа; в часї облоги Львова проявляв особливу енерґію, аґітуючи проти Росіян. „Митрополит орґанізував свою боєву дружину, що борола ся на передових позиціях.“

І тоді і пізнїйше нераз ще нападали істинно-русскі ґазети на митрополита в подібнім тонї. Але властива причина була ясна: через усуненє голови унїятської церкви, підірвати унїю в Галичинї і отворити ворота русифікаційному православю.

Але правительство мусїло вести акцію у спосіб умірковании і принайменше на зверх приличний.

Ґенерал-ґубернатор ґр. Бобрінский у цитованій вже промові (розд. II.) заявив ся за релїґійною толєранцією і вказав загально дорогу, якою буде поступати.

„Львовское Военное Слово“ ч. 1. з 9 жовтня принесло до сього такі доповненя: „Після відомостей з достовірних жерел, місцеві висші адмінїстраційні власти наміряють кермувати ся у релїґійних питанях Галичини такими засадами:

„Власти мають намір проявляти цїлковиту толєранцію до всїх віроісповідань, не допускаючи, щоби на православє приводжено силою; не допускати до повороту на попередні місця тих унїятських і католицьких священників, що поховали ся, як недостойних душпастирів, що лишили парохіян у такій тяжкій хвилї їх житя; не допускати нових священиків без окремого дозволу ґенерал-ґубернатора в кождім випадку; посилати на села православних священиків згідно з бажанєм мешканців лише у таких випадках, коли три четверти заявлять бажанє саме мати православного священика.

„Православні священики в унїятських селах мають відправляти богослуженя з православними антимінсами і з

захованєм місцевих обрядів унїятів і лише „вірую“ читати безуслівно по православному і не поминати папи.

„Коли в селї є унїятський священик, але три четверті мешканців мимо того схочуть православного священика, то унїятський лишаєть ся і церква буде в його розпорядженю, а для богослуженя православного священика признаєть ся инше приміщенє. Всї унїяти, що бажають перейти на православє, будуть приняті з отвертими раменами, але навертати силою не допускаєть ся.“

Сей комунїкат передала до преси урядова аґенція.

В розмові з кореспондентами великих ґазет 14. жовтня ґенерал-ґубернатор висловив на віроісповідне питанє погляди, які покривають ся з тим комунїкатом.

Поступова преса провитала сї заряджения як прояв релїґійної толєранції. „Рѣчь“ припускала, що на основи віротерпимости оголошені ґр. Бобрінским впливали крім мотивів полїтичного і морального характеру, також постанови гаґської конференції, про пошанованє релїґії і охорону обрядів населеня в окупованих краях. В „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ І. Арсенєв заявляв ся за конечністю толєранції для унїятів. В обєдинительних кругах знов се розбудило неспокій і ріжні проєкти нищеня унії.

Лїнїю, по якій повинна іти пропаґанда православя, подав С. Бендасюк на зборах петербурського відділу Гал.-русс. благ. общества (див. розд. IX). Резолюції вироблені обществом були такі:

1. Бажано, щоби у приходи, де був православний рух перед війною, вислано православних священиків і єромонахів, що знають малоруське наріче і звичаї Червонорусів. В виду арешту всїх т. зв. „русофільських“ і утечі українофільствующих священиків висилка російських священиків є дуже потрібна. Православний рух обхопив повіти сусїдні з Волинею: скалатський, брідський, золочівський, тернопільський і сокальський, і сусїдуючі з православною Буковиною: косівський, снятинський і майже всї повіти Лемківщини: сяніцький, короснянський, ясельський, горлицький, грибівський, новосандецький, а на Угорщині епархію мункачівську майже цїлу, а в пряшівській віддїльні парохії.

2. Унїятські храми в селах, де більшість мешканців злучила ся з православєм, мають бути передані православним.

3. Необхідно знести орден єзуїтів і „реформованих“ Василіян. Майно їх, забране перед двома—трема столїтями від православних, треба звернути православній церкві, а набуте по унії обернути на дїла добродїйности і народньої просвіти.

4. Митрополит Шептицький і епископ Хомишин, що належать до Василіян, мають бути усунені від катедр.

5. Відновити Манявський Скит; він має користувати ся ставропіґіяльними правами.

6. Осадити монахині в православнім монастирі с. Сороки к. Гусятина, що стоїть пусткою.

7. Галицька митрополія має стати областною і мати під властю всї зєдинені карпато-руські єрархії, також буковинську (її митрополит задержить своє достоїнство до кінця житя).

8. Церковний фонд буковинської епархії, що є у розпорядженю віденських властий, має бути звернений епархії; земля має віддавати ся в аренду російським селянам, а не жидам, як дотепер.

10. Православний богословський факультет в Чернівцях перетворити на духовну академію і або лишити на місци або перенести за Карпати, куди приходилоб богато студентів Румунів, Болгар і Сербів. В деяких предметах лишити паралельні румунські курси.

11. Православне духовенство в прилучених областях має бути обезпечене так добре, як в цїлім північно-західнім краю.“

27. вересня донесла петербурська аґенція, що Синод поручив опіку над Галичиною волинському і житомирскому архіепископу Евлогієви.

Евлогій широко відомий з своєї діяльности. Через 15 років був холмським епископом, і вславив ся не тільки як ревний ширитель православя між „упорствующими“ уніятами, але як русифікатор і проводир „істинно-русских“. Се дало йому мандат до думи, а слїдом волинське архіепископство. З галицькими русофілами з давна був у дружних відносинах. Що саме його іменовано адміністратором Галичини — се було знаменне signum temporis.

Евлогій в жовтни звернув ся до холмського духовенства з письмом у „Холмскій Руси“, де повідомлював про прилученє Галичини до Росії і писав дальше так: „Там відчуваєть ся тепер дуже велика потреба пастирів-місіонарів, щоби заняли місця настоятелїв у тих парохіях, де нема своїх священиків. Я дуже прошу добрих пастирів дорогої менї холмської епархії, щоби потрудили ся на тім поли. В 70-их роках галицькі священики богато трудили ся в Холмщинї при прилученю її від унії, нехай тепер холмські священики покажуть братню поміч Галичинї. Положенє православного духовенства проєктуєть ся устроїти на взір холмської епархії. Для прискореня дїла, ті, що бажають переїхати до Галичини, поперед мають просити письменно дозволу перейти з холмської епархії у преосв. Анастазія,

епископа холмського, і потім подати прошенє до мене почтою до Почаєва або явити ся особисто.“

Сї заходи викликали ріжні чутки, бо таке місіонерство не стояло в згоді з толєранційним комунїкатом галицького ґенерал-ґубернатора. Тому „Биржевыя Вѣдомости“ звернули ся з запитом до обер-прокуратора синода В. К. Саблера. „Можете катеґорично відкинути всї вимислені чутки, що так несправедливо освічують діяльність, яка стоїть перед архіеп. Евлогієм. — сказав Саблер — Завданє волинського архіепископа замикаєть ся в тім, щоби відповісти на духовні потреби православного галицького населеня. Нїякого насильства на совістю і релїґійними поглядами Галичан не буде і нїколи не пляновано. Насильство взагалї чуже православю, бо воно й не потребує нїяких насильних способів. І Росіянин по своєї природї віротерпимий аж до неможливости. Консеквентно, нема нїяких основ припускати, щоби ми нараз зрадили основні черти нашого характеру і нашого релїґійного світогляду. Повторяю вам, — кінчив обер-прокуратор — ми не думаємо насилувати нїчієї совісти в Галичинї. Нехай кождий вірить по свому. А місія арх. Евлогія тикаєть ся лише православного галицького населеня; і розумієть ся, православна церков з радістю буде витати всїх, хто побажає злучити ся з нею, а не якими небудь насильними способами.“

Тимчасом арх. Евлогій відбув першу поїздку до Галичини. До Бродів приїхав 14. листопада 1914.

Спровадив його туди православний парох Бродів, Клубок, з Почаєва. Витали гостя місцеві міщане і мешканцї сусїдних сїл — також два представники брідського „унїятського“ духовенства. У богослуженю брало участь 10 священиків, між ними деякі бувші унїяти. Слїдуючого дня рукоположені в єреї Лука Ольховий і в діякона Серґій Мартиш. оба Галичане. Евлогій говорив проповідь на тему прилученя Галичини. Був тут Вол. Бобрінский і о. М. Митроцкий. У Львові був владика 16. XI. Слїдуючого дня витали його від „Народного Совѣта“ Дудикевич, Добрянский, Глушкевич, від „Народного Дома“ о. І. Костецкий, від „Ставропиґії“ Сивуляк, від „Общ. им. Качковского“ Ф. Свистун, від „Народної Контори“ Малец, від рос. преси Лабенский і Яворский. Промовляв Дудикевич, Евлогій відповідав; темою була російська національність і православє. Далї був Евлогій в Жовтанцях, що перейшли на православє. Витав його православний парох Стисло. „Загальне зачудованє викликав факт, що при місцевім латинськім костелї православного архієпископа зустрів латинський ксьондз, який привитав владику теплими словами на місцевім російськім нарічю“... Було богато

народа і велике богослуженє. 18. XI. був Евлогій в Куликові, де вже аґітував православний духовний А. Я. Громадский і слїдом осїв як парох А. Цїхоцкий; тут відбуло ся „присоединіе“ нових православних. 20. XI. Евлогій оглядав русофільські товариства і гр.-кат. церкви у Львові. Сьогож дня відїхав владика до Бродів, а звідтам через Вильно до Петербурга.

Вертаючи в розмові зі співробітником „Виленского Вѣстника“ Евлогій висказав свої погляди на Галичину. Галицький нарід вірить, що Галичина остане російською і та віра була би ще твердша, як би злобні люде не розпускали фальшивих чуток на некористь Росії. Що до слухів, що унїяти будуть насильно прилучати ся до православя, Евлогій схвильованим голосом сказав: „Напишіть, що всїми силами своєї душі я протестую проти того. Я занадто люблю і дуже поважаю православну віру, щоби ширити її такою недостойною дорогою. Галицький нарід, з виїмком лише мазепинців, що находять ся під впливом митрополита Шептицького, тягне за православєм, він хоче, щоби — як каже — в Галичинї було „як у Київі, у Почаєві“. Тепер я їду до Петербурга, щоби донести про се, що я бачив і намітити основи церковної управи Галичиною. Я глубоко переконаний, що стійний російський державний устрій Галичини можливий лише при услівю, що там буде зорґанїзована російська церковна управа. Дуже мене журить питанє про священиків. Потім, як житє увійде у норму, коли вернуть ся священики замкнені в австрійських тюрмах, будемо знати, як поступити. Я думаю також покористувати ся священиками з холмської епархії, що знають малоросійський язик. З унїятськими священиками я хочу жити в мирі, нехай вони самі рішають, куди і за ким їм іти.“

12. грудня, на першій зимовий сесії Синода головним предметом нарад було справозданє призваного спеціяльно арх. Евлогія про православє в Галичинї. Евлогій виніс з поїздки до Галичини дуже відрадні вражіня: православє зростає скоро, особливо у брідськім повітї. Що до дальших способів пропаґанди, Евлогій уважає конечним відложити їх опрацьованє на час мира; але все таки є бажаним зараз установити правило, що кожда унїятська церква признаєть ся православною, коли більшість парохіян заявила бажанє приступити до православя. Евлогій додав, що відчуваєть ся тут велика недостача православних священиків, але в найблизшім часї будуть призвані духовні з Холмщини знакомі з унїєю і місцевими звичаями. Синод одобрив всї проєкти Евлогія.

Тодїж була в Петербурзї нарада, в якій брали участь між ин. Евлогій і Митроцкий. Серед ріжних проєктів що

до Галичини рішено також придбати богословську літературу для унїятського духовенства. Слїдом видавнича рада Синода видала книжку „Правда Православія“.

В друге приїхав Евлогій до Львова 17. грудня. Тодїж „Прик. Русь“ (ч. 1492) помістила його пастирське посланє до галицько-російського народа і духовенства. Евлогій звертаєть ся до Галичини як старий сусїд, що 17 років жив на границї, в Холмі і Волинї і що знає добре галицьке житє з того часу, полюбив Галичан за їх терпіня і тепер призваний до того, щоби дати їм мир на лонї рідної їм православної церкви. Ясна зоря свободи від швабського ярма засяла наперед в Галичинї, побідні російські війска заняли край. Нехай свята братня кров пролита тут буде цементом, що зєдинить на віки одну нероздїльну Русь; нехай обєдиненє буде повне, не лише державне, але і духовне, не тільки в управі, законодавстві, але і в єдности думок, віри і молитви. Зазиває Галичан, щоби пригадали давні часи, коли вся Русь жила одною православною греко-східною вірою, щоби згадали чисту віру прадїдів своїх, яку потім відняли вороги єдности російського народа. Нехай отворять старі галицькі лїтописї, поглянуть на старі церкви з старими іконами і православними іконостасами, нехай заглянуть на руїни манявського Скита, — вся церковна старина веде не до Риму, лише на схід, в Царгород, Київ, Почаїв, — пригадає, що рідна їх віра православна. І навіть не треба заглядати в книги, саме російське серце скаже, що хоч вони називають ся унїятами, в души і совісти є православні. Тому американські переселенцї тисячами переходять на православє, тому під гнетом Австрії отвирали ся православні парохії і нїякий гнет не міг їх відірвати від православя. Дальше звертаєть ся до „добрих пастирів“ Галичини. Вони виховані в унїї, але повинні тепер критично провірити традицію. Нехай ведуть нарід на дорогу орґанїчної єдности з Росією і нехай закріпляють його союз з православною церквою. Не треба доказувати, що унїя не є рідна віра народа, вона появила ся тут лиш два столїтя тому, що нарід довго боров ся против неї. Згадати кілько горя принесла народови звязь з Римом, як богато Галичан скинуло ті пута і стали вождами православя в Холмщинї і Америцї, передусїм Наумович. Нехай і вони ведуть Галичину в слїди предків своїх: св. Петра, московського митрополита, Иова почаївського, подвижників Скита і ин. Православна церква з любовю отвирає свої рамена.

В день царських іменин, 19. грудня, на призив Ставропіґії мав відправити Евлогій архієрейську службу, але спізнив ся поїзд з причтом і ризами. Зате 20. грудня відбула ся архієрейська лїтурґія в Преображенській церкві на призванє

Народного Дому; між сослужителями був також відомий о. А. Яворский, що перейшов на православє. По відправі виголосив Евлогій проповідь „на русскомъ литературномъ языкѣ“. Ся проповідь мала бути — як говорено — поміщена в „Прик. Руси“ ч. 1497, але цензура її — сконфіскувала, (лишило ся чисте місце) за острі напади проти иньших віроісповідань, і аж у зміненій формі надруковано її в ч. 1498. Ся проповідь — се в основі парафраза посланя. Архієрей дякував, що його приймали в львівських церквах і висказав надію, що в тих храмах відбудеть ся свято обєдиненя. Говорив дальше про православну історію успенської церкви і про православний стиль преображенської. Зазивав Галичан, щоби ішли на пир приготовлений православною церквою.

Евлогій в день конфіскати курієрським поїздом виїхав з Галичини, пращаний на двірци ґрадоначальником Скаллоном, Дудикевичем, Вол. Бобрінским і ин.

В лютім писали ґазети, що Синод по рефераті Саблера рішив вислати до Галичини професора петербурської духовної академії П. Н. Жуковича для студій над місцевим церковним житєм. Разом з тим поручено Евлогієви представити подрібний реферат про галицьку церкву і взагалї весь матеріял, що відносить ся до житя завойованого краю. Жукович приїхав до Львова в лютім.

В тім часї Евлогій познакомив мінїстрів з проєктами реформи галицьких церковних справ. Синод рішив називати край Галичиною, одобрив прінціпи проєктів і спеціяльно старанє о зворот православним відібраних церков.

Незалежно від толєрантних відзивів проводирів православя, акція ішла — ріжними дорогами.

В половині лютого писано, що на нарадах Синода на основі реферату Евлогія поставлено цїлий ряд проєктів і заряджень. Рішено часово лишити Галичину під управою Евлогія і як перше завданнє поставити збільшенє числа парохій. З причини бідности Галичини духовенство буде діставати удержанє в такім розмірі, як в Холмщині, себто 1200 р. для священика і 300 псаломщика. Евлогій доніс, що отворено вже 100 парохій, але їх число все зростає. По війнї Галичина дістане самостійну епархію, підчинену Синодови на загальних правилах. Синод заявив ся за тим, щоби Евлогій переїхав з Житомира до Львова на постійний побут.

За дозволом синода Евлогій вербував православних священиків до Галичини з українських і білоруських епархій; як услівє ставлено знанє „малоросійского языка“. — Щоби збільшити число духовенства, в деяких дух. семінаріях вкорочено науку для Галичан.

В третє приїхав Евлогій до Галичини в лютім. 27. лютого посвячував православну церкву в Тернополи, потім приїхав до Львова — на сталий побут. (Канцелярія Евлогія знаходила ся при ул. Набєляка 27 а).

В марті писано вже инакше про православні парохії в Галичині. В докладнім обчисленю їх знайшло ся всего 52 і Евлогій просив синод о удержанє для духовенства; висших чинів — благочинних — мало бути іменованих лише трох. Синод приняв се до відома, а міністерство дало на орґанізацію 39.400 руб.

В цвітни ґен.-ґубернатор Бобрінский (у розмові в Петербурзї) також порушив справу переходів з унії на православє (див розд. II.). Він знов заявив, що до православя власти нікого не силують, але богато уніятів не бачить ріжниці між унією і православєм. Коли яка парохія хоче перейти на православє, переводить ся тайне голосованє на картках: оден хрест означає православє, два унію. Коли в такий спосіб $^2/_3$ населеня вискажеть ся за православєм, ґен.-ґубернатор посилає їм православного священика; але уніятський священик має право відправляти службу в церкві — разом з православним. Крім того посилано все православних духовних до опорожнених парохій, звідки вийшли уніятські священники. — Як бачимо, ся практика противила ся вже засадам проголошеним в жовтни: що церква лишаєть ся все в розпорядженю уніятського священика, а православному призначить ся иньше приміщенє. Також з тою проголошеною толєранцією не годило ся се насильне обсаджуванє порожних парохій православним духовенством. Сам ґр. Бобрінский мусїв признати, що „в тім дразливім питаню не обходить ся без деякої різкости“. А все таки ґен.-ґубернатор пророкував сміло, що уніятська церква не має будучности: частина перейде на латинство, основна маса на православє . . .

В тім часї писано, що харківський архієпископ Антонїй представив синодови широкий реферат про устрій церковних справ в Галичині; його мали переслухати, як тільки прийде до Петербурга Евлогій. Покищо синод постановив не назначати до Галичини парохів, а лише утворити при повітових соборах волинської епархії 110 посад священичих, з тим, щоби сих священиків зараз делєґовано до Галичини. Для витвореня місцевого духовенства проєктуєть ся отворити в Галичині духовну семінарію. По думці арх. Антонія в противвагу уніятській митрополії в Галичині треба там утворити самостійну православну катедру з титулом митрополії. Є тут ще формальна перешкода: Галичина хоч і номінально, але при тім канонїчно підлягає константинопільському патріярхови: щоби вона перейшла в компетенцію

російської церкви, треба згоди патріярха. Антоній, хоч і є екзархом патріярха для Галичини, не має до сього повновласти.

В тім періоді часу Евлогій був раз в Куликові, а також відправив богослуженє в успенській церкві у Львові. Тоді виголосив проповідь при значінє Ставропіґії для православя. Ся проповідь і збори брацтва в тім часї з резолюціями Дудикевича [1]) мали дати почин до переходу Ставропіґії на православє. З початком мая Евлогій виїхав до Петербурга, де м. ин. приймало його „Общ. славянской взаимности". [2]) Співробітникови „Бирж. Вѣдом." Евлогій говорив про успіхи православя, згадав м. ин. плян утворити при львівській ґімназії (?) богословський курс для духовенства.

Дня 10. мая відбуло ся засїданє синода в присутности обер-прокурора Саблера і його заступника Даманского. Евлогій виголосив подрібний реферат про положенє православя в Галичинї. Після його слів приплив галицького населеня до православя дуже сильний. Великі надії покладає Евлогій на церковно-приходські школи [3]), яких число доходить до 100. Вказує на недостачу православних священиків, завдяки чому богато парохій є без пастирів. Синод приняв реферат до відомости і постановив поробити заходи, щоби православє в Червоній Руси стало на висоті, яка належить ся пануючій церкві. Для облекшеня управи синод часово увільнив Евлогія з заряду Волини, передавши його Тадеєви еписк. Володимира Волинського.

В „Колоколї" В. Скворцов писав в маю, що в Галичинї отворено 120 православних парохій. Головне завданє тепер — знайти добрих пастирів для нових вірних. „Завданє нелегке — потрібує великої оглядности. Треба памятати, що уніятське духовенство все перейшло університетські богословські факультети, стоїть на висоті европейської культури і громадянства. В ново відкритих парохіях Галичини православний пастир стоїть, значить ся, рядом з уніятським місцевим священиком. Народ бачить службу, чує проповідь одного і другого... Чи відповідають тому незвичайному положеню кадри і условини мобілїзації рядів православних священиків у нових приходах Галичини, — отсе питанє, що трівожить і займає церковну громаду"...

Евлогій лишив ся в Петербурзї довше, як наміряв, бо синод мав рішати справи орґанїзації галицької церкви. Дискутовано точки, порушені меморіялом арх. Антонія. Евлогій за свої заслуги дістав тоді від царя відзнаку —

---

[1]) Про се дальше, розд. IX.

[2]) Розд. X.

[3]) Про се висше.

клобук з брилянтовим хрестом. Тоді також дістали нагороди галицькі священики, що перейшли на православє: Фил. Решетилович і Андр. Яворский стали протоєреями і нагороджено їх золотими нагрудними хрестами, Ів. Москаль, Мих. Заяц і Вас. Воложинский дістали також золоті хрести і „камилавки“, а решта „зєдинених“ священиків, в числї вісїм, дістали „камилавки“.

Евлогій вернув ся до Львова 21. мая і проживав тут до уступленя російських війск. Виїзджаючи до Росії забрав з собою урядженє приватного помешканя, в якім замешкав без дозволу властителя...

Д. Н. Чихачев („Голосъ Москвы“) замітив в Галичинї стихійний поворот до православя. Успіх сего дїла залежить від особистого складу російського духовенства, яке буде туди вислане; як воно покаже достаточний такт, задача обєдиненя буде завершена удачно. Рішенє питаня треба лишити самому населеню, а всяке штучне давленє треба уважати неумістним.

Сї слова Чихачева, — признанє, що пропаґанду православя ведеть ся насильством, — мали глибше значінє. Чихачев був приділений до боку ґенерал-ґубернатора і в його словах треба бачити теж погляди ґр. Ю. Бобрінского. Як вже було згадано, нетактовна аґітація Евлогія не була на руку верховному представникови власти в Галичинї і ґен.-ґубернаторство силувало ся здержати фанатичного епископа, — навіть конфіскатою його проповідей. З сеї причини прийшло також до непорозумінь між Бобрінским і обер-прокуратором синода Саблером; обер-прокуратор стояв в обороні Евлогія і престіжу православя, ґен.-ґубернатор доказував, що таке ширенє православя приносить шкоду російській справі в Галичинї. В тім лежить також одна з причин димісії Саблера, що прийшла в липни 1915. р.

Нетолєранція російського уряду показувала ся передусїм там, де були парохи Українцї. Десятки священників усунено, звичайно під закидом, що не були на місци підчас приходу російських війск. Широко кружили закиди, що українське духовенство веде пропаґанду проти російського панованя, що не вміє бути льояльне для „освободителїв“ (про се ще в розд. X.).

Про успіхи православя часописи подавали такі подробиці:

В Почаєві 10. IX. перейшли на православє селяне з трох пограничних сїл, в числї 500, які прийшли туди з процесією. Кременецький епископ Діонїзий, який їх прилучав, відправив також богослуженє в однім з тих сїл і зєдинив

решту селян до 2000 осіб. До Почаєва ішли численні путники, що переходили на православє. Дня 14. жовтня в Жовтанцях привів до православя кількасот родин член гос. думи о. М. В. Митроцкий. З тої нагоди С. Бендасюк накинув ся на русофільську інтеліґенцію, що заняла вижидаюче становище і не потягає народа до православя. Парохом в Жовтанцях став Вас. Стисло. В жовтни заявило перехід на православє 125 родини з Підлїсок великих. В брідськім, золочівськім і зборівськім повіті перехід на православє мав приняти масовий характер; але подавано поіменно тільки с. Урлів (зборів. пов.), де нарід з процесією вийшов проти правосл. дух. Митроцкого. —

До мостиського повіта, до грудня, приїхало кількох православних священиків. — В с. Славне, зборівського пов., всї мешканцї заявили перехід на православє. — В Станиславові в греко-кат. катедрі відправляли богослуженє прав. полеві священики. — У Львові перейшло на православє в падолистї 4 інтеліґентів. — В Почаєві тодїж мало перейти на православє 4 унїятських священиків. — „Бирж. Вѣд.“ в половинї падолиста подавали, що на православє мало перейти 30.000 унїятів.

В грудні київський митрополит Флявіян дозволив виїхати на театр війни чотиром єромонахам для місіонерства між унїятами.

В Раві Руській 11. II. посвятив православну церкву московський вікарій Трифон; брало у тім участь 10 унїятських священиків. Парохом є Волод. Роґальский. — У Львові від лютого відбували ся православні богослуженя крім церкви св. Георгія при Францїшканській ул., також в церкві „Нар. Дома“.

В лютім перейшли на православє 12 членів львівської читальнї ім. Качковского. Так само „присоединены“ всї участники курсів Лохвицкої-Скаллон в числї 120 осіб, а також три священники Филип Лабенский, Каминский і Тягнибок. Свідками при тім святї була ґр. М. М. Бобрінска, оберпрокурор синода Саблер і члени гал.-рус. общества, а цар почтив сей факт телеґрамою. В марті приняв православє о. Волод. Ілович з Долини; 55 курсистів із курсів в Тернополи і Станиславові. — В цвітни у Львові перейшло на православє 7 священиків. З початком мая перейшло на православє 10 нових сїл і 5 парохів. — В Городку були православні духовні Ярещенко і Терещенко; в с. Кривім (скалат. повіта) о. Александровский.

Синод на коляду вислав до Галичини ваґон церковних річей і книжок (між тим 100 „кругів“ церковних книг). Комітет при московській синодальній конторі вислав для бідних церков 44 ікони, 5 риз відновлених і 17 нових, пла-

щаниці, лямпи, свічки і ин. Дальше синод оголосив зазив до богатших парохій, щоби посилали церковні ризи для галицьких церков на адресу Гал.-рус. общества в Петербурзї. (Потім писано про 100 ікон і 50 риз і ин.)

„Кіевъ“ зазивав до помочи православю з Росії, — бажано давати церковні образи і ин.

Харківський архієп. Антоній радив заснувати у Львові православну духовну академію, замість проєктованої у Вильнї.

На тернопільську епархію вказували кандидата Діонїзія, епископа Кремінецького.

VIII.

Розцвіт русофільства.

Поворот русофілів. — Вірнопідданча депутація. — Відповідь ґенерал-ґубернатора. — Відповідь царя. — „Русский Народный Совѣтъ“. — Русофільські товариства. — „Главный краевый благотворительный комитетъ“. — Инші підприємства. — Суперництво русофілів з російською адмінїстрацією. — Полєміка в пресї.

Як тільки показала ся можливість, вернули ся до Галичини русофіли, що передше лишили границї монархії. Приїхали до Львова члени Освободительного Комітета, 18. (5.) вересня вернув ся Дудикевич, пізнїйше надїхали Бендасюк, Дм. Вергун і ин. Приїхали також члени „Народного Совѣта“ Г. С. Малець і Й. И. Цьорох, що перебували „на лѣченіи в зап. Европѣ“ разом з др. А. Ю. Алексевичем і В. М. Куриловичем. Дудикевич зараз по приїздї призвав всїх передових русофілів на нараду для оцїнки нового положеня. На нарадї принято однодушно рішенє вислати до ґенерал-ґубернатора Бобрінского депутацію, щоби передав цареви „вѣрноподданническія чувства“ від Червоної Руси, а заразом привитати самого ґубернатора. В склад депутації війшли законні представники „всїх російських центральних, областних, загальних культурних, просвітних і економічних товариств і інституцій“; начислено їх загалом 19, але до публичної відомости не подано анї назв товариств анї імен представників. Делеґатів мав вести Дудикевич.

Депутація явила ся у ґенерал-ґубернатора 22. вересня. До білої рецепційної салї, де зібрали ся делеґати, по 10 год. війшов Бобрінский окружений численним збором своїх военних і цивільних співробітників; делеґати стоячі півкругом поклонили ся, ґен.-ґубернатор відповів на поклін і подав руку Дудикевичеви.

Дудикевич виголосив довгу промову, розпочинаючи словами: „Неумолимъ ходъ исторіи“... Згадав галицького митрополита Петра, що проживав у Москві за князя Івана

Калити, що розпочав діло „собиранія русской земли“, перейшов до Олексія Михайловича, Катерини II., Александра III., вказуючи на (— дуже нечисленні —) зносини Галичини з Москвою. [1]) Говорив дальше про російські побіди, прилучене Галичини до Росії, про вірність русофілів Австрії і про нагінки австрійських властей. Потім просив, щоби ґенерал-ґубернатор передав цареви слова вдячности за освободжене російської Галичини і почуваня вірноподданства цареви і всьому царському роду і готовість вірної служби і участи в культурній роботі зєднаного російського світа. Графови Бобрінскому зложив привіт на новім уряді і бажав розуму і сили в завданю „скораго, полнаго и безболѣзненнаго объединенія“ Червоної Руси з Росією. Закінчив промову тими словами: „Наконецъ просимъ Васъ, Ваше Сіятельство, повергнуть къ стопамъ Его Императорскаго Величества нашу всепокорнѣйшую просьбу, чтобы Его Величество всемилостивѣйше разрѣшить изволилъ Червоной Руси, выслать къ своему Богомъ данному ей Русскому Царю свое представительство для принесенія Ему чувствъ освобожденной Имъ искони русской земли, отъ нынѣ и на вѣки, нераздѣльной части единой и нераздѣльной Святой Руси!“

„Глубокотронутый“ ґен.-ґубернатор відповів:

„Господа! Я конечно поспѣшу всеподаннѣйше донести Его Императорскому Величеству о выраженныхъ вами вѣрноподданнѣйшихъ чувствахъ галицко-русскаго народа его природному Русскому Царю.

Отъ себя я скажу вамъ немного — вѣдь мы всѣ дѣти одной матери Руси и мы другъ друга безъ словъ понимаемъ. И вы, и я, мы знаемъ и чувствуемъ, что завершилось великое историческое дѣло — дѣло собиранія воедино русской земли какъ провозгласилъ еще 5-го августа Верховный Главнокомандующій — нѣтъ болѣе Подъяремной Руси.

Наше воинство очищаетъ Червонную Русь отъ ея вѣковыхъ поработителей, а намъ при вашемъ содѣйствіи нынѣ надлежитъ приложить всѣ усилія къ духовному и матеріяльному объединенію Галицкой Руси съ остальной Россіей. Въ дни гоненій и тяжкихъ испытаній вы оставались вѣрны русской идеѣ, вы сохранили русское сознаніе, русскую вѣру, нынѣ же въ дни національной русской свободы вы будете трудиться надъ возсосданіемъ Червонной Руси въ ея былой красѣ и славѣ.

Но прошу васъ помнить только одно, что великое дѣло должно вестись не только съ любовю и енергіей, но постепенно, съ терпѣніемъ, разумомъ и государственнымъ

---

[1]) Про сї зносини писав Д. Вергун в „Лукоморю“ за ним „Прик. Русь“ 1421.

смысломъ; никакой ломки производить не слѣдуетъ, остерегаться вполнѣ естественнаго чувства мести и главное не допускать даже и мысли о религіозной распрѣ.

Я увѣренъ, что съ вами мы будемъ идти рука объ руку и что отъ нынѣ счастливая Галицкая Русь всегда будетъ радовать нашего общаго Отца, который теперь сталъ дѣйствительно Царемъ Всероссійскимъ."

Потім ґраф підійшов до Дудикевича, „обнялъ его и расцѣловался съ нимъ трикратно". Зворушений (растроганный) Дудикевич заявив, що приймає сей поцілуй як братський поцілуй для рідного краю. Потім представлено Бобрінскому членів депутації. З кождим ґраф говорив, розпитуючи ся подрібно про дане товариство.

Подібні депутації є все приготовлені наперед. Ґенерал-ґубернатор знав очевидно вперед текст промови Дудикевича, — тим більше характеристична його відповідь. Говорить дещо се „конечно", яким розпочала ся промова — ужите припадково, чи з розмислом. Дуже інтересне місце бесіди про почуваня мести і „ломку", про потребу терпимости, розуму (се останнє якби відповідь на розум, якого бажав Дудикевич Бобрінскому), про релїґійну незгоду. Ще більше характеристичне, що ґраф не відповів зовсїм на прошенє о дозвіл депутації до царя. В тім усїм можна бачити корінє пізнїйшого недовіря між обома сторонами.

Про депутацію вислав ґенерал-ґубернатор таку телеґраму до царя (з датою 9. [22.] IX.):

„Его Императорскому Величеству!

Счастливъ донести Вашему Величеству, что сегодня ко мнѣ явились депутаціи отъ 19 культурно-просвѣтительныхъ и экономическихъ русскихъ организацій Галиціи и отъ имени галицкаго русскаго народа просили меня повергнуть къ Стопамъ Царскимъ чувства вѣрноподданической преданности, сыновней любви и благодарности къ ихъ природному Бѣлому Русскому Царю, освободившему Червонную Русь отъ многовѣкового рабства и возсоединившаго ее съ ея Матерью Россіею.

Графъ Бобринскій."

На се прийшла відповідь з Царського Села:

„Генералу Губернатору Галиціи!

Передайте депутаціямъ русскихъ организацій Галиціи, явившимся къ вамъ съ выраженіями любви и преданности, мою сердечную благодарность и мой привѣтъ многострадальному русскому народу. Вся Россія со мною радуется

совершающемуся возсоединенію съ дорогою каждому русскому Червонною Русью. Вамъ лично желаю полнаго успѣха.

Николай."

„Народный Совѣтъ" зараз одержав від ґенерал-ґубернатора дозвіл на отворенє діяльности. Дня 22. вересня відбуло ся перше засїданє під проводом Дудикевича. Передусїм рішено доповнити свій склад через кооптацію заступників неприсутних членів; теперішний „Народный Совѣтъ" є такий (давні члени означені зіркою):

1.* Др. В. Ѳ. Дудикевич, голова.
2. Др. І. А. Добрянский, містоголова.
3.* Др. М. Е. Сохоцкий, секретар.
4. Др. А. А. Алексевич.
5.* Др. М. Ѳ. Глушкевич.
6. О. І. А. Давидович.
7. Др. І. І. Завадовский.
8. В. А. Колдра.
9 О. І. М. Костецкий.
10. О. Р. І. Красицкий.
11.* С. А. Лабенский.
12. Др. В. Г. Лагола.
13. Е. М. Лужецкий.
14. Ю. Я. Луцик.
15. Др. О. О. Марков.
16. О. М. А. Пакіж.
17. О. В. С. Сваричевскій.
18. Ф. І. Свистун.
19. Др. Ю. І. Сѐкало.
20. И. Г. Третяк.
21. К. І. Тиховский.
22. З. П. Филиповский.
23. Др. Ю. А. Яворский.
24. Г. С. Малец (в кінци жовтня).

Першим старанєм „Нар. Совѣта" було відновити русофільську пресу: дневник „Прикарпатску Русь" (перше число у Львові ч. 1414, з дня 12. [25.] IX.) і тижневник для народа „Голосъ Народа". Головним редактором обох видань був др. Ю. Яворский, „Голосъ Народа" підписував І. І. Цьорох.

Для подїлу працї орґанїзовано при „Н. Сов." такі комісії: 1. для помочи населеня, під Ф. Свистуном; 2. для товариств, під І. Добрянским; 3. для помочи раненим, під о. І. Костецким; 4. для нагінок за русофілами зі сторони австрійських властий і не-російського населеня, під С. Лабенским; 5. для особистих справ, під др. М. Глушкевичем.

Про діяльність „Р. Н. Совѣта“ ніяких близших відомостий не публіковано. Але він був справді центром русофільської орґанізації і рішав всї найважнїйші справи, вироблював проєкти для властей, диктував роботу русофільським товариствам і ин. „Р. Н. Совѣтъ“ був головним репрезентантом русофільства.

Русофільські товариства, замкнені з початком війни, в імени ґен.-ґубернатора отворив Д. Н. Чихачев. Наперед отворено Общ. ім. Качковского і передано в руки членів управи оо. Давидовича і Красицкого, Ф. Свистуна, З. Филиповского і В. Лаголи. Дальше відкрило ся товариство жінок „Жизнь“ в присутности Авдиковичевої, Лабенскої, Раставецкої і Г. Малеца, а також полїтична „Русская Рада“ в присутности Г. Малеца і Ф. Свистуна; потім інститут „Народний Дім“ і ин. Про діяльність тих товариств маємо скупі дані.

„Общество им. Качковскаго“ відновило свої читальнї в Жидачеві, Жовтанцях, Журавнї, Желдци, Скалатї, Глинянах, Куликові, Станиславові, Ріпневі, Замарстинові і ин. — деякі з великою парадою.

Дальше, общество отворило курси російської мови для учеників: було кілька відділів, кождий по 50 уч.

„Обществом им. Качковскаго“ отворено у Львові в лютім 6-тижневі курси російської мови. Вони обіймали такі відділи: I. для ґімназистів висших кляс; учили: І. Ф. Кожин, М. П. Волотовский і Б. Т. Глушкевич; льокаль III. ґімназія; початок 4. лютого. II. для дївчат і молодших ґімназистів: В обох відділах було разом 90 учеників. III. відділ отворив ся дещо пізнїйше в лютім для 50 учеників. IV. відділ отворено в марті.

В лютім отворено тримісячні курси для сїльських писарів; принято 100 селян.

В маю Общество отворило нові курси двох родів: 1. приготовляючі курси рос. мови і словесности, а також історії і ґеоґрафії для підготовленя молодїжи до середних шкіл; 2. практичні курси рос. мови для дорослих. Курсами заряджував Ю. Яворский. Проєктовано також безплатну бурсу для 50—100 курсистів.

„Ставропигійский Институтъ“ проявив на зверх діяльність аж у лютім: отворено бурсу для хлопців до 12 лїт (з гарним голосом і добрими поступами); з конкурсу на настоятеля бурси довідуємо ся, що він мав ходити з учениками щоденно на утренї, служби божі, вечернї і ин. Бурса була безплатна, розумієть ся діставала добрі субвенції; правдоподібно опікували ся нею духовні круги, коли так дуже підчеркувано богослуженя: може бурса мала приготовляти матеріял на православне духовенство.

Річні загальні збори Ставропіґійського Інститута відбули ся 11. цвітня 1915. По справозданю члена уступаючого совіта Н. Третяка, висказали Г. Малец, Ю. Яворский і Дудикевич бажаня що до розширеня і оживленя інституцій Інститута — друкарні і книгарні. Вибрано такий совіт: сов. суда І. Цибик сеніор, Н. Сивуляк і Н. Третяк заступники, члени: др. Б. Глушкевич, В. Клосевич, С. Куровецкий, др. В. Лагола, др. І. Літиньский, В. Лельо, Ю. Луцик, В. Паславский, А. Сивуляк, К. Тиховский, І. Цьорох, др. Ю. Яворский; контр. комісія: О. Волинский, Г. Малец, І. Липецкий. — На кінець принято внесеня Дудикевича: 1. виразити глубокий жаль із за нападів „Льв. Военного Слова“ на Ставр. Інститут і зробити відповідні представленя у царя (!), головного вожда, вожда полуд.-зах. фронта, начальника київ. военного округа і воєн. ґен.-ґубернатора Галичини. 2. Поручити нововибраному совітови зараз оцінити історичну ролю Ставр. Інститута як оборонця православя і по змозї скоро скликати надзвичайні збори членів, щоби видати відповідне рішенє в тім питаню. — Принято одноголосно. Вислано за посередництвом ґен.-майора Половцева телеґраму до царя, на яку прийшла „высочайшая благодарность“.

„Русскій Народный Домъ“ оголосив раз, що просив Евлогія на богослуженє до Преображенської церкви. Про намір отворити російську ґімназію під фірмою Нар. Дома читаємо в меморіялї Ю. Яворского. Але ся справа не вела ся і через недостачу фондів і через брак учителїв: „Народна Контора“ цїлими місяцями пошукувала учителїв середних шкіл, але успіхи були мінімальні, — зголосило лиш двох-трох русофілів.

„Русскій учительскій союзъ“ відбув обновляючі збори 26. січня. По звичайнім „ура“ в честь царя і по „соотвѣтственныхъ преніях“ рішено старати ся отворити дві учительські семінарії з бурсами (— се очевидно по думцї меморіялу Ю. Яворского). Головою товариства став о. І. Костецкий, містоголовою Б. В. Плесскій, секретарем др. Б. Глушкевич, членами видїлу др. І. Добрянский, о. М. Митроцкий, Ф. Свистун, Н. Сивуляк, др. Ю. Яворский, заступниками о. Р. Красицкий, др. З. Завадовский, Е. Билинкевич; контрольна комісія: о. І. Давидович, В. Паславский, А. Павенцкий, Е. Ганасевич. „Учит. союзъ“ з маленького товариства мав розрости ся в велику інституцію і м. ин. удержувати учительський семінар.

Жіноча „Жизнь“ мала взяти в управу жіночу ґімназію. В цвітни отворено приют для 50 дівчат за гроші Гал.-русс. общества.

„Общество русскихъ дамъ“ опікувало ся дешевою кухнею і скликувало збори — які, здаєть ся, не відбули ся. В цвітню заложило приют для дівчат за гроші Гал.-русс. общества. Головою була І. І. Лагола.

„Русскій Пріютъ“ заряджував захоронками для дітей, які отворив Р. Нар. Совѣтъ з нагоди іменин царя, було їх чотири: в Нар. Домі, в домі Гал.-русс. матиці, в був. льокали Василіянок і в домі „Русского Пріюта“ на личаківськім.

Крім сього отворено діточий фреблївський сад (сей сад містив ся на третім поверсі (!!) ул. Краківська 17); учителькою була В. П. Шишацка

„Свято-Владимірское Общество“ оснувало в цвітни приют за гроші Гал.-русс. общества.

„Народная Контора“ була бюром інформації і посередництва у всяких справах: давала посади лікарів, інжинерів, орґанізувала учителів, вироблювала місця на курси. давала роботу безробітним (при фортифікаціях), вишукувала сироти для кооптації і ин. Вів її Г. Малец.

„Русское Общественное Собраніе“ повстало на місци „Русскаго Касина“; голова др. І. Добрянский, містоголова В. О. Олферьевъ.

„Русское Издательское Общество“ видавало „Прик. Русь“ і „Голосъ Народа“.

Економічні товариства були виказані такі:

1. Защита земли — центральне кредитове товариство.
2. Русскій ревизіонный союзъ.
3. Русскій торговый домъ.
4. Ризница.
5. Центральный молочный союзъ.
6. Рольничій союзъ.
7. Львовская самопомощь.

Крім сього деякі иньші товариства мали між своїми цїлями економічні справи.

Важним орґаном русофільства був „Главный краевый благотворительный комитетъ“ у Львові. Він повстав із „Русскаго Спасательного Комитета“, який оснував ще 1913. р. „Народный Совѣтъ“. Головою став Волод. Бобрінский, містоголовою Ф. Свистун, конторою управляв радник суда Н. Третяк. Рішено оснувати на провінції повітові комітети під головством начальників повітів. Для орґанізації розіслано по провінції „особи заслугуючі на довіре“ (звичайно студентів університета). Комітет оголосив відозву, де вказував на втрати, які понесли русофіли підчас війни. Були звістки про комітети в таких місцях: Комарно (рішено остановувати по селах торговлї-кооперативи; порушено справи військових реквізицій), Городок (при-

юти для селян), Самбір (чайна, приют), Сокаль (статистика; зїзд мужів довіря, пожива і дрова, торговлї), Калуш (половина членів Поляки!), Скалат, Добромиль, Дрогобич (дешеві кухнї), Любачів, Лїско (торговля в Устриках), Долина (кухня), Яворів (торговля), Судова Вишня і Мостиска (кухня).

Якими засобами орудували комітети, маємо тільки кілька даних: в Самборі до грудня роздано грішми 1694 р., дальше 852 пудів муки, 8 міхів соли, цукор; в Городку 2.000 пудів соли, муку; в Дрогобичі 7.500 пудів муки і 200 пудів проса.

Про загальну діяльність Краєвого комітета „Прик. Русь“ подала звістку в січни, що до того часу роздано „пособій“ у продуктах і грішми коло двох мілїонів рублїв. В цвітни подано докладнїйші дані про діяльність комітета. Се справозданє Г. К. Б. К. за час від 16. (29.) IX. 1914. р. до 21. III. (3. IV.) 1915. р. виглядає так:

ПРИХОДИ:

а) грошеві:

1. Від ґен.-ґубернатора	314.135	руб.	
2. Від мінїстра загр. справ	12.000	„	
3. Фабрика сїрників Сколє	18.000	„	
4. Контрибуція	3.000	„	
5. Приватні дари	52 066	„	88 коп.
6. Ріжне	13.363	„	86 „
	412.565	руб.	74 коп.
7. За муку від ґен.-ґуб.	100.000	руб.	
8. З сум єґермайстра вис. двора Балашева	200.000	„	
	712.565	руб.	74 коп.

б) в продуктах:

1. Житна мука:		
а) Від інтенданства	27.387	пудів
б) Купл. в Радивилові	37.105	„
в) Купл. в Київі	242	ваґони
2. Сухарі:		
а) Зі складу цар. Марії Теодорівної	29	„
б) Від інтендантства	13.150	пудів.
в) Приватно	415	„
3 Горох купл.	811	„
4. Фасоля	1.514	„
5. Сіль від ґен.-ґуб.	20.125	„
6. Цукор від ґен.-ґуб.	1.000	„

РОЗХІД:

а) грошевий:

1. Повітовим комітетам і повновластникам	153.721	руб.	28	коп.
2. Купно продуктів	69.302	„	40	„
3. Видано потрібуючим на безпосередне розпорядженє Г. К. Б. К.	49.415	„	53	„
4. Зелїзниці і склади	10.172	„	16	„
5. Крамниці	11.400	„	—	„
6. Орґанїзаційні розходи	18.932	„	50	„
7. Приюти і вивіз сиріт до Росії	28.533	„	51	„
8. Західна Галичина	65.500	„	—	„
	408.977	руб.	38	коп.
В касї	3.588	руб.	36	коп.

б) в продуктах:

1. Житна мука:		
а) Народній Конторі	600	пудів.
б) Повітам	62.892	„
в) В маґазинї	1.000	„
г) Повітовим комітетам	242	ваґон
2. Сухарі	13.515	пудів
3. Горох	811	„
4. Фасоля	1.514	„
5. Сіль:		
а) Видано	18.525	„
б) В маґазинї	1.600	„
6. Цукор	1.000	„

В комітетї працювало: 8 канцелїстів, 25 осіб для доставы ваґонів в зруйновані місцевости і 20 орґанїзаторів. Маґазини були у Львові, Бродах і Підволочисках.

„Гал. кр. благотворительный комитетъ“ був отже головним жерелом, з якого знеможене русофільство тягнуло животворну силу.

У Львові зорґанїзовано також комітет для познакомленя Росії з Галичиною. Проєктовано устроїти в Москві виставу предметів і картин, що поясняли би стан Галичини. Під проводом Марка Криницкого готовили ся кінематоґрафічні фільми „Русское дѣло в Галичинѣ“.

З иньших русифікаційно-культурних підприємств треба згадати ще „Русскую школьную виставку“ в Народнім Домі,

яку урядив петербурський учитель В. Т. Волжанин-Динзе; були там книжки ріжних видань і иньші шкільні прибори.

С. Бендасюк в „Прик. Руси“ підносив потребу заснувати военний музей, де збирали ся би м. ин. свідоцтва мартирольоґії русофільства.

Общ. Качковского проєктувало популярний університет (!) у Львові; але відбув ся лиш одинокий відчит лектора курсів В. М. Парадієва про Льва Толстого.

Ґеоґрафічні назви в Галичині перекручували ся в страшний спосіб навіть в урядових комунікатах, на се звертала увагу „Прик. Русь“ ч. 1419, подаючи виказ назв галицьких міст, а в ч. 1422 угорських (очевидно в зросійщенім виді). Рус. Нар. Совѣтъ заснував навіть спеціяльну ґеоґрафічну комісію для справленя номенклятури. Головою був о. Свистун, містоголовою капітан М. Я. Кожевников, секретарем др. О. О. Марков, члени: др. Ю. Яворский, др. І. Завадовский, М. Гнатишак, М. М. Сухотин і А. В. Смирнов.

Комісія сходила ся 22 рази і вкінци ухвалила головні основи своєї праці: 1. відновити давні історичні російскі назви, де вони замінені чужими; де нема давних назв, лилишити теперешні, придавші їм російську форму; 2. в принціпі лишають ся народні назви, але історичні уважають ся офіціяльними; 3. німецькі будуть змінені на російські, — роблені від імен місцевих рос. діячів (!!) або освободителїв; 4. скороченим назвам даєть ся повна форма: 6. у зложених назвах прикметник кладеть ся перед іменником; 7. окінчене **-ска** як польське заміняєть ся російським **-ще**, назви на **-че** писати **-чье**; 8. в польських назвах **-це** заміняєть ся **-цы, -ув** на **-овъ**; 9. **rz** заміняєть ся на **ж** або **ш**; 10. для правильного читаня ставити наголос. Але великими успіхами на разї русофіли не могли похвалити ся, бо офіціяльні курги дали Галичині імя „Галиція“, а поодинокі місцевости передавали по польськи, напр. Задвурже, Заблотце, Барщевіца (Борщовичі), Бржежани і ин.

З провінціональних товариств крім читалень Общ. им. Качковскаго згадували ся в пресї лише припадково. В Самборі був „Русскій Клубъ“ перемінений в „Общественное Собраніе“ (гол. др. Т. В. Кмицикевич, містоголова Н. Н. Кодрин, між членами контр. комісії начальник пов. В. В. Красовский); в Скалатї „Русс. Народный Домъ им. Наумовича“, де відбували ся православні богослуженя.

Очевидно були часто патріотичні манїфестації, ґреміяльні авдієнції у ґен.-ґубернатора з новим роком у Львові, „царські днї“ (в день Миколая) у Львові і на провінції, демонстрації з царським портретом, доми прибрані національними „флагами“ і ин.

Інтересно прослїдити відношенє русофільства до офіціяльних російських кругів. У початках ґен.-ґубернаторства ґр. Бобрінского русофіли здобули собі велике значінє як інформатори і дорадники адмінїстрації. Тодї удало ся їм обсадити навіть дещо урядових місць: так при ґен.-ґубернаторі чиновниками для спеціяльних поручень стали М. Глушкевич і С. Лабенский, в цензурі осїв суплєнт ґімн. др. І. Завадовский, всюди при повітових начальниках були ріжні русофільські протеґовані секретарями, перекладчиками і ин. — Але російська адмінїстрація дуже скоро переконала ся, з ким має до дїла і почала бути обережнїйша. Вже цитована промова ґр. Бобрінского до русофільської депутації вказувала, що відносини є дещо напружені, — ґен.-ґубернатор дораджував русофілам помірковане... Але дальші заходи русофілів показали, що о таке помірковане їм дуже трудно. Всупереч виразним бажаням ґен.-ґубернатора почали вести спільно з Евлогієм і Вол. Бобрінским, нетактовну аґітацію против унії, розярювали національні відносини, робили особисті порахунки з немилими їм людьми. Всюди підносили, що вони повинні бути панами краю. Коли місцева адмінїстрація не хотїла іти їм вповнї на руку, вони рішили иньшими дорогами дійти до своєї мети. „Русс. Нар. Совѣтъ“ виробив ряд меморіялів для ужитку Петербурга, де критиковано дїяльність галицьких властей і вказувано лїпші способи для русифікації здобутого краю. Сї поради мали оден спільний тон: підпомагати „мѣстныхъ русскихъ дѣятелей“ і користувати ся їх помічю і вказівками все і всюди. Оден з тих меморіялів дораджував, щоби русофілам дати провід у галицькій адмінїстрації; иньший, приведений висше, подавав проєкти на поли шкільництва — при помочи русофільських товариств.

Як приймали сї меморіяли петербурські власти — не знаємо. Але на місци се мусїло викликати реакцію. Несподївано втратили посади деякі впливові дїячі (напр. др. Сохоцкий, що був заступником начальника повіта у Львові), меншим рибам зменшено платню. Між ґен.-ґуб. Бобрінским і Дудикевичем прийшло до такого напруженя, що голова „Русс. Нар. Совѣта“ не міг бути на новий рік в палатї ґен.-ґубернатора... Говорено, що або ґр. Бобрінский уступить зі становиска ґен.-ґубернатора, або втратить все значінє Дудикевич і його спільники — Вол. Бобрінский і Евлогій. Воєнні події (офензива Австрії в лютім) погодила на якийсь час суперників, чи радше відложила спір на пізнїйше.

Ся внутрішна боротьба відбивала ся і у пресї, хоч богато заслонила цензура своїми конфіскатами. „Прикарпатская Русь“ нераз критикувала проєкти і пляни Росії, які в чім небудь могли зменшити впливи русофілів, —

навіть такі зарядженя, що в дійсности русифікували Галичину. Коли до Стрия приїхали російські залізничні робітники, писано, що „приїзд чужих людей може викликати невдоволенє, нищенє машин і ин.“ С. Бендасюк виступав против проєкту присилати до Галичини учителів з Росії. О. Марков критикував — зовсїм справедливо — пляни кольонїзації Галичини засланими з Росії. Дуже часто підлягала „Прик. Русь“ конфіскатї, — хиба не за революційні думки, (бо вона все колїнопреклонно почитала правительство), лише за своєкорисні випадки на „русскихъ“, що могли відібрати хлїб русофілам. — Російські круги також не все були вповнї вдоволені з русофілів. Так напр. роблено закид, що з Галичини нема нїяких добровольцїв в російській армії.[1]) Відомий Савенко констатував в „Кіевлянинѣ“, що російське суспільство дуже рівнодушно відносить ся до страдань Карпатської Руси. Галицька адмінїстрація — мимо свого офіціяльно-обєдинительного характеру — не могла зжити ся з русофілами, які бажали стати державою в державі. „Кіевлянинъ“ помістив інспіровану русофілами статю „Побольше довѣрія“, де накликував урядові сфери, щоби щиро подали руку „місцевим русским дїячам“.

Що дїяло ся поза кулїсами, про се проговорив ся щирий редактор „Львовского Военного Слова“ капітан Н. Ф. Наркевич. Його часопись друкувала ся з початку в Ставропіґійській друкарнї, яку представлено як „русску“. Але слїдом друкарня почала робити „Львов. Воен. Слову“ якісь незвичайні трудности, так що числа часописї опізнювали ся; причина сього було „избѣжать конкуренціи мѣстному „русскому“ орґану (Прик. Руси)“. Дійшло навіть до того, що „місцевий русскій“ дїяч г. Дудикевич особисто почав розганяти хлопцїв, що тиснули ся при друкарнї чекаючи виходу „Льв. Воен. Слова“! Се примусило редактора перенести часопись до друкарнї Айхельберґера і рішучо виступити против русофілів. „Ми мусимо пригадати“, так пише Н. Ф. Наркевич, „що военна ґазета у Львові видаєть ся штабом головного вожда, не за дозволом г-на Дудикевича і комп., що вона нелицемірно служить інтересам місцевого російського населеня і що з дальшими подібними нападками буде числити ся з тою серіозністю, яка належить ся теперішному положеню справи. Щирі змаганя нашої военної ґазати нї в якім випадку не заслужили на ворожі відносини зі сторони тих автократів, що на жаль до сього часу не в станї освободити ся від рабської моралї і почуваючи себе

[1]) Пізнїйше зголосили ся в добровольцї деякі студенти. („Прик. Русь“ 1526).

тепер „завоювателями“, не можуть, а радше не бажають відносити ся у відповіднім тоні до російських офіцерів . . .“

Русофіли в своїм орґані не могли відповісти на се, але накинули ся на Наркевича при помочи своїх одномишлеників у Київі. Тамошний дневник „Кіевъ“ помістив їдку статю против Наркевича, закидаючи йому — українофільство! Капітан Наркевич знов відповідав на се у „Львов. Воен. Слові“, а крім сього віддав справу на судову дорогу; редактора „Кіева“ засуджено на 1.000 рублів кари за клевету.

Але і Наркевич своїми виступами против русофільства навів на себе клопоти, — верховний вожд полуд.-західної армії мав візвати його до себе для оправданя, а по якімсь часї завішено виданє „Льв. Воен. Слова“.

Але боротьба між русофілами і російською адміністрацією ішла дальше і до найбільшого напруженя дійшла в січни 1915. р. „Прикарпатскій Руси“ тоді заборонено друкувати вступні статї, фелєтони і ин.; сама „Прик. Русь“ через довший час містила на вступі таку замітку у зденервованім тоні: „Отъ редакціи! Ввиду особыхъ, независящихъ отъ редакціи, условій газетной работы во Львовѣ, мы вынуждены временно сократить объемъ и литературный матеріалъ нашей газеты до однихъ только телеграммъ, хроники и фактичныхъ извлеченій изъ имперской русской печати, въ чемъ и считаемъ долгомъ извиниться передъ нашими подписчиками и читателями“. Рівночасно говорено про се, що Дудикевич буде примушений виїхати з Галичини, що основно змінить ся курс до русофілів і ин. Але несподївана австрійська офензива в лютім, здобутє Станиславова і ин. знов привернули ласку правительства для русофілів.

Та закулїсові інтриґи в Росії зміняють ся скорше, як в калейдоскопі. В марті знов обновлено „Львов. Военное Слово“ під попередною редакцією. Кап. Наркевич з тріюмфом говорив про се у першім числї; їдко накинув ся проти людей, що вели против нього інтриґи, — русофілів назвав отверто „дезертирами своего народа...“ Статя була передрукована в російській пресї і викликала велике озлобленє чорносотенців.

З уступленєм Росії з Галичини боротьба з русофілами певно не спинила ся і інтересно буде побачити форми, в яких вона ведеть ся.

IX.

Опікуни русифікації.

Оберпрокуратор Саблер про галицькі сироти. — Вивіз дітей. — „Галицко-русское благотворительное общество“. — Иньші товариства. — Жертви на Галичину. — Міністерство просвіти і шкільні власти. — Виклади про Галичину.

Хоч русофіли своєю нахабністю робили собі ворогів, то все таки намірена русифікація Галичини стрічала горячу підмогу і у правительственних сферах і у обєдинительних товариствах та орґанізаціях.

В листопаді оберпрокуратор синода Саблер звернув ся до епископів полудневих і полуднево-західних епархій з пропозицією, щоби приняли у себе сиріт галицьких русофілів. Коли часописи рознесли чутку про се, зараз знайшли ся добрі люди, що захотіли з щирого серця заняти ся долею дітей (як той священик з Полтавщини, що робив се Христа ради). — Але головну увагу мусіли тій справі посвятити самі завізвані владики, — в ясних пропаґандистичних цілях, — а також всякі обрусителї.

Першим центром збираня дітей був Петербург. В падолисті приїхало тут 15 учеників і учениць і 18 менших дітей з матерями (жінки священиків). Слідом приїхала перша партія бездомних сиріт в числї 34. При переїздї через Рівно оглядав діти сам цар. Потім, коли отворено приміщенє для дітей, наспіла така „височайша“ телеґрама:

„Благодарю всѣхъ собравшихся на открытіе убѣжища галицкихъ сиротъ въ Іоанновскомъ монастырѣ, а также призрѣваемыхъ дѣтей за молитвенныя благожеланія. Дай Богъ этимъ милымъ дѣткамъ расти и укрѣпляться въ духѣ христіянской кротости и любви къ своей новой великой родинѣ.

Николай.“

Акцію опіки дітей взяло на себе Галицко-русское благотворительное общество і старало ся устроїти для них відповідні бурси (див. дальше). В грудни приїхала друга партія з 30 дітей; привезла їх ґр. М. Бобрінска, а стрічав сам обер-прокуратор Саблер.

Ще більшу рухливість проявив Харків — властиво харківський архіеп. Антоній, давний друг русофілів (перенесений, як відомо, з Волиня ще перед війною, за надмірну опіку для Галичини). В грудни повідомив він русофільську орґанізацію у Львові, що має приготовлене приміщенє на 100 дітей по ріжних шкільних заведенях. Невдовзї вислано туди першу партію — 84 осіб, в тім 57 хлопців, 24 дївчат

і дві матері з дітьми. В Харкові стрічала їх директорка жіночої епархіяльної школи і — поліцмайстер. Але дальше в орґанізації опіки щось якби попсуло ся. Арх. Антоній почав розділяти діти (числом 80) по монастирях, але сам дійшов до переконаня, що дітям не буде добре „в суворих відносинах монастирського житя". А що деякі родини годили ся адоптувати діти (в Харкові, Катеринославі, Орлї), то він рішив ся і решту роздати між людей. Для сеї цїли Антоній розіслав спеціяльне візване до своїх вірних. І се не ішло занадто добре. В результаті більшість хлопців віддано до духовних шкіл і дух. семінарій в Харкові і инших епархіях, а дівчата лишили ся в епархіяльній школї в Харкові, або принято їх до ґімназії. Оден ученик вступив до кадетського корпуса, одна дівчина принята до інститута „благородныхъ дѣвицъ". На удержане 21 Галичан в Амбросієвськім епархіяльнім сирітськім приютї синод в протягу 6 місяців признав 1980 руб. і обіцяв дальші підмоги.

В Київі „Кіевлянинъ" зазивав до опіки над сиротами — без успіху.

З часом знов зібрало ся у Львові велике число сиріт (до 500!). „Русс. Народ. Совѣтъ" вислав їх почасти до Москви, то примістив у львівських приютах. З евакуацією Львова переведено діти до Росії.

Давним опікуном русофільства було „Галицко-Русское благотворительное общество", що проявило діяльність в ріжних центрах.

Петербург. В звязи з війною був ряд многолюдних засїдань присвячених Галичинї. На першім з них поставлено резолюцію до правительства, щоби в Галичинї переведено такий устрій, що дав би „полное сліяніе этого русского края съ общерусской культурой". Дороги до сього такі:

1. При твореню центрів адміністрації відновити старі городи, як Галич, Теребовля, Буськ, Звенигород і ин., де від княжих часів положено основи русскої культури, а уникати міст (як Тернопіль, Станиславів), що стали центрами за часу чужого пановання.

2. Назначати адміністрацію з місцевих російських діячів і таких же російських людей взагалї, що знакомі з потребами місцевого російського населеня і уміли би боронити рос. інтересів від всяких шкід, — щоби уникнути гірких досвідів, зроблених в початку мин. столїтя в полудневім і північно-західнім краю.

3. Увести судове, адміністраційне і ин. урядоване відразу в російській мові і зараз сотворити сїть рос. школи від найнизших до найвисших заведень, замикаючи рівночасно ті заведеня, що були утворені для викоріненя або викривленя російської культури.

4. Розширити зараз діяльність селянського, дворянського і земельних банків на прилучені части Галичини і облекшити доступ до них і приватним рос. кредитовим заведеням.

На зборах 27. вересня С. Бендасюк виголосив реферат про православний рух у Галичині. Вказав способи, якими австрійські світські і духовні власти здержували православє. Потім предложив такий плян: Треба прилучувати до православя уніятів лиш тоді, як самі того просять; всяке вмішуванє так зі сторони властий, як і приватних осіб, принесе тільки шкоду для Росії. По прилученю треба лишити всї ті обряди і обичаї, якими до сього часу жили російські уніяти в Галичині. Конечно знести орден єзуїтів — Василїян і сконфіскувати їм майно на річ місцевих парохій. Треба увільнити від обовязків митрополита Шептицького, як провідника єзуїтів. Коли уніятський священик разом з своїми парохіянами прилучить ся до православної церкви, парохія має лишити ся при нїм. Бажане, щоби до Галичини висилано російське духовенство з висшим образованєм. Богослужене треба вести в старословянськім язиці, але проповіди в церквах треба виголошувати до народа у малоруськім нарічю. Духовенство має бути матеріяльно обезпечене і т. д. Всї пропозиції приняті зібранєм і віддані до редакції ради товариства.

Потім Д. Верґун прочитав реферат про православний рух на Буковині і Угорській Руси.

Резолюції вироблені обществом подані в огляді православя (розд. VII.).

Общество підняло також справу опіки над сиротами, привезеними з Галичини і з нагоди приїзду першої партії оголосило збірку одежі, грошей, живности і ин.

Збори 22. листопада (н. с.) були присвячені розмовам про Галичину. Евлогій оповідав про віру русофілів в силу Росії, Віра Верґун розказала про руїну Галичини і царський привіт для галицьких сиріт. І. В. Никаноров радив заснувати великі бурси для великого числа галицької молодїжи. Шенберґ описував Галичину при світляних образах.

На зборах 8. грудня член думи о. М. В. Митроцкий оповідав про радісний приєм російських війск в Галичині, про се, як Галичан дивує побожість Росіян і ин. Слухи про се, немов би в Галичині вела ся насильна пропаґанда православя — неправдиві, бо саме населенє заявляє, що воно православне і просить о духовних. Але дотепер вислано лиш 10 священиків, яких селяне захопили просто з двірця. — І. В. Никаноров говорив, що галицьке населенє, се нерозривна часть російського народа. Ставив резолюцію, щоби вислати до Галичини санїтарні відділи духовенства і уря-

дити бурси для сиріт. Пошановано память слявіста В. Ламанского і еміґранта І. Ливчака.

На новім засіданю під проводом еп. Анастазія реферував М. Я. Балясний про приміщенє галицьких сиріт. На внесенє Никанорова утворено чотири комісії для галицьких справ:

1. Церковна: гол. еп. Анастасій, ректор петербурської духовної академії, секретар В. А. Чулкевич.

2. Видавнича: гол. кн. А. Е. Гагарин, секретар В. К. Пуницкий.

3. Шкільна: гол. І. С. Никаноров, секетар С. М. Пигальский.

4. Лікарсько-добродійна: гол. О. Е. Козловский, секретар др. Р. Ю. Геровский.

Церковна комісія звернула увагу на недостачу предметів церковних в Галичині; видавнича мала освітлювати економічне, політичне і літературне житє Галичини і дістала в дарі виданє комітета нар. читань і право виданя книжки В. Б. Мордвинова „Православная церковь въ Буковинѣ“; шкільна має отвирати бурси в галицьких містах; лікарська має оцінити шкоди в Галичині і давати поміч.

Святочні збори общества з січня розпочали ся кантатою в честь святителя Петра, московського митрополита, і вічною памятю для М. Сандовича. Дм. Верґун описував враженя з Галичини і втрати русофілів: арештовано 10.000 осіб, в тім 600 священиків, покарано смертю 863 осіб. Другий реферат члена думи С. Н. Алексєєва „Западная и Галицкая Русь“ відпав.

До Галичини приїзджав в січни секретар общества Балясний.

В лютім синод поручив присилати церковні річи для Галичини на адресу відділу.

На засіданю в лютім був виклад І. М. Корниловича „Селянське питанє в Галичині“. Прелеґент, що був давнійше комісарем селянських справ в королівстві, подав ярку паралелю між опікою рос. правительства над селянством і руйнуючою політикою в Галичині, особливо від часу, як справою займав ся галицький сойм. Спосіб знесеня панщини, рішенє сервітутів, дробленє господарств — витворили величезний пролєтаріят, до 70% безземельних, решта малоземельна. Д. Верґун підніс потребу конфіскації майна поміщиків, що виступали против Росії. С. Г. Щегловитов вказав, що можна говорити тільки про секвестр, не про конфіскацію. Про се спірне питанє говорив Н. Н. Шипов. Галицький учитель І. Ф. Филипчак говорив про несправедливий розділ податків у Галичині. На кінець прочитано телеґраму царя і головного вожда з нагоди отвореня галицьких курсів.

Церковний комітет відділу вислав до Галичини ікони і ризи через В. А. Тарнавцева. Видавничий комітет дискутував про виданє галицько-російського історичного календаря, стінної і інформаційної карти Прикарпатської Руси; стінну карту переняв на себе І. П. Поддубний. а інформаційна карта видаєть ся по нарису Г. Ю. Ґеровского. Полк. Якубов пожертвував кілька десятків тисяч царських портретів, які вислано до Галичини. На замовленє предводителя дворянства подільської ґуб. А. С. Ґіжицкого, товариство надрукувало кілька тисяч брошури „Червонная Русь“, яку розсилаєть ся земствам, що збирають жертви на Галичину. Шкільний комітет говорив про орґанізацію бурси для учителів на курсах Лохвицкої-Скаллон.

Общество рішило утворити в Галичині лікарсько-споживні пункти з приютами для дітей. Уряджувати їх приїзджав до Галичини І. В. Никаноров і Е. В. Филевич. В цвітни основано відділ товариства в Самборі (гол. Конст. Павликов) і заложено приют для 50 дітей; три приюти основано у Львові, під фірмами „Святовладимірского Общества“, „Жизни“ і „Общества русскихъ дамъ“; пятий приют був в Городку. Кождий приют на 50 дітей; фонд одержано з комітету в. кн. Татіяни Николаєвної.

На сходинах в цвітни І. В. Никаноров говорив про свою поїздку до Галичини і спеціяльно про приюти. Д. Н. Чихачев говорив про аґрарне питанє і шкільні справи в Галичині; зазначив попит на російські книжки.

Київ. В жовтни голова Н. В. Стороженко прислав привіт русофілам. В грудни відділ підняв виклади на теми: „Найважнійші епохи в історії Галицької Руси і їх вплив на теперішнє її положенє“, „Гал. Русь в боротьбі за національний характер“, „Лемки“, „Буковинська Русь“, „Румунія і її відносини до сусідів-Славян і ин.“. Всї виклади будуть видані брошурами по 10 коп. на поміч галицьким селянам. — В січни з розпродажі видань передано до Галичини 103 руб.

Москва. Відділ видав відозву до „карпато-русского“ народа, — може ще перед входом рос. війск до Галичини. М. ин. читаємо: „Становитесь подъ русскіе стяги, спѣшите подъ крыло не забывшей васъ, болѣющей по васъ Матери Россіи! Отъ всѣхъ ужасовъ австрійского ига вы найдете свободу и покой подъ крѣпкой защитой вашего природнаго государя — великаго и могучаго Бѣлаго Царя!“

Річні збори відбули ся 1. січня (19. XII.) під проводом А. А. Сидорова. Общество стояло у звязках з Галичиною і опікувало ся галицькими бранцями: давало їм одіж, молитвенники і релїґійно-моральну літературу, і „піддержувало російську національну самосвідомість“. Ся аґітація була ведена в та-

кий спосіб, що оден полонений австрійський майор заборонив жовнїрам приймати сї дарунки. Майора за се покарано тюрмою. — Общество рішило отворити приют для втїкачів-Галичан.

Одесса. Товариство прислало 25. вересня привітну телеґраму галицьким русофілам з освободженєм і також привіт ґен.-ґуб. Бобрінскому. — 18. X. відбули ся публичні збори общества під проводом владики Назарія, при участи духовенства, професорів університета, студентів і ин. Були реферати голови П. Е. Казанского „Прилученє Галичини, Буковини і Угорської Руси“, еп. Прокопія „З недавної минувшини Галичини“ і прокуратора палати Р. Г. Моллова „Вражіня з поїздки до Буковини“. Публика віднесла чаруючі вражіня.

Житомир. Відбули ся збори 20. I. під проводом архиеп. Евлогія, з йогож промовою. Головою вибрано Н. I. Оржевску; зібрано коло 300 руб. на поміч Галичанам.

„Гал.-Русск. благ. общество“ взяло на себе опіку над втїкачами з Галичини.

Для селян, що напливали до Львова від кінця лютого, з порученя „Рус. Нар. Совѣта“ орґанїзував в Київі „бюро працї“ В. Н. Котельницкий. Приюти для втїкачів заложено в Київї (голова комітету Н. В. Стороженко), Харкові (в державнім банку) і ин. Селян висилано на роботи до великих посїлостей; характеристичне, що найбільше брали їх маєтки ґрафів Бобрінских!

„Свято-Владимірское братство“ в Київі займало ся збіркою на галицьке населенє; ініціятиву дав голова чигиринський епископ Никодим. Збирано крім грошей зерно, муку і ин. — Зібрано 80.000 пудів ріжних продуктів. „День“ в Київі Галичинї приніс всього 14.068 руб. 12 коп., отже успіх був (як се ствердила навіть „Пр. Русь“) досить скромний, бо напр. на Польщу жертвовано 90.000 руб.

„Славянское благотворительное общество“ в Київі займало ся збіркою на користь Галичан в церквах; першого дня зібрано 233 руб., иньшою дорогою 423 руб. Відозву уложив голова відомий Т. Д. Флорінский. — 1. лютого на засїданю общества був виклад проф. I. С. Пальмова „Историческія судьбы Галичины и Буковины“, потім I. П. Бєлавенец говорив про герб Галичини, яким є, по його думцї, птиця галка. Присутні там Галичане піднесли, що Австрійцї і Нїмцї давали великі гроші не тільки в Галичинї, але і в Росії на пропаґанду ідеї „великого князївства київського“.

Фінансова комісія київського ґубернського земства в падолистї рішила асиґнувати 10.000 руб. на по-

терпівших Ґаличан; за половину суми вислано транспорт муки. Так само київська городська дума жертвувала 10.000 руб. Рівночасно київський загально-городський комітет підняв заходи, щоби урядити збірку на річ Галичини; утверено до сього окрему комісію під проводом Д. Н. Григоровича-Барского. Комісія ствердила, що збірку підняло вже Св. Володиміське братство, але рішила вести свою діяльність осібно. Слідом утворив ся комітет збірки „Київ—Галичанам“ під проводом повітового голови дворянства П. М. Гудим-Левковича, який рішив крім складів урядити виставу трофеїв, продаж прапорців, листків і ин.

„Прикарпатскій комитетъ“ в Москві завязав ся 23. I., ціль: поміч населеню і познайомленє Росії друком і словом про інтереси, побут, памятники і літературу Галичини. Головою був А. А. Сидоров, між членами епископ Модест, проф. С. А. Федоров і ин. Найблизші завданя — поміч галицьким сиротам, а саме дводневна збірка в їх користь. Ся збірка відбула ся в Москві 13. і 14. лютого і принесла 8200 руб. — Комітет рішив отворити приют для 100 дітей з Галичини. У Львові був делеґат комітета А. Н. Дружинин.

„Московський городський екзекутивний комітет“ передав відозву галицького комітета городській думі, щоби устроїти однодневну збірку. Москва довго відтягала ся з жертвами для Галичан, аж в цвітни зложила великий дар — 100.000 руб.

„Общество славянской взаимности“ в Петербурзї дало 23. листопада виклади М. Я. Балясного і Віри Верґун про враженя з Галичини. В маю гостило общество Евлогія, який мав виклад про стан православя в Галичині; А. І. Соболевский вручив йому 3000 руб. для Галичан.

„Славянські трапези“ все пересилали привіти для русофілів. На 12-ім засїданю в Москві мав виклад Т. Т. Аристов про історію і теперішність Галичини. Росія повинна дати Галичині російську школу, і зробити безземельних селян незалежними економічно. Українське питанє зі здобутєм Львова фактично похоронене.

Мінїстерство просвіти рішило устроїти в Петербурзї виклади для молодїжи про славянське питанє; орґанїзацію поручено редактору „Славянскихъ Извѣстій“ В. Н. Кораблевичу. Теми такі: 1. Австрія й її славянські народи; 2. Червона, Угорська Русь і Буковина; 3. Східне питанє в історії Росії; 4. Боротьби полудневих Славян за свободу 1805—1914 р.; 5. Російські славянофіли.

Куратор київського шкільного округа оголосив конкурс на історичний нарис подвигів В. Кочубея і І. Іскри „борців за єдність Руси“.

Александрівська ґімназія в Київі давала два вечери, присвячені перший Галичині, другий Буковині. В проґраму входили реферати, пісні і орхестра. В тій же ґімназії учитель А. М. Рогозинский виголосив виклад „Найдавнійші епохи в житю Галичини і їх вплив на теперішний її стан“.

„Историческое общество Нестора Лѣтописца“ у Київі присвятило засїданє 27. IX. Галичині. По промові професора Ю. А. Кулачовского прочитали реферати І. М. Каманїн про участь Галичини у війнах Хмельницького і проф. Г. Г. Павлуцький про деревляні церкви в Галичині. Пізнійше були ще два реферати з історії Галичини: 1. XI. А. С. Криловского про львівське ставропіґіяльне братство і 9. IX. проф. Г. А. Максимовича „Історична доля Галичини“ — в обєдинительнім дусї.

Викладовий комітет професорів університета в Одессї устроїв м. ин. виклад Г. І. Танфілєва „Ґеоґрафічний нарис Галичини“.

В московськім товаристві „За Россію“ був у лютім виклад академика А. И. Соболевского „Галичина, Буковина і Угорская Русь“, — між ин. говорив про брак ґрунту у партії „Самостійної України“. В Київі у салї біржі тодїж був виклад М. В. Митроцкого про Галичину і „австрійські звірства“. — В Москві 7. лютого в мешканю одного з визначних діячів був виклад проф. С. А. Котляревского про можливість рішеня національних питань у Галичині. В Харкові 7. лютого на публичнім засїданю „Русского Собранія“ був виклад І. С. Продина „Австрійское Украинство“, а в марті у поміщеню городської думи виклад учителя духов. академії Дякова (з Галичини) про Галичину. — В Петербурзї був виклад Н. А. Крюкова про сїльське господарство в Галичині. В Петербурськім музею ім. Александра III. була етноґрафічна вистава галицьких типів.

X.

Українцї. Поляки. Нїмцї. Жиди.

Переслїдуваня українства в Росії. — Перша стріча з Росією в Галичині. — Завішенє українських товариств і преси. — Арештованя Українців. — Закиди нельояльности. — Будучність українства. — Дискусія в російської пресї. — Маніфест вел. кн. Николая Николаєвича до Поляків. — Польське русофільство. — Впливи Варшави. — Заява против оружної помочи Австрії. — „Віддати Галичину Росії і Польщі!..“ — Російсько-польське братанє. — Становище російської власти. — Похвали для Поляків. — Нїмцї. — Жиди.

Разом з війною розпочали ся в Росії репресії на Українців. В Київі і иньших центрах українського руху відбули

ся арештованя визначнійших діячів (М. Грушевський); живійші часописи завішено, з початку провізорично, потім не дозволено їм взагалї виходити. (Літ.-Наук. Вістник, Рада, Світло і ин.). Петербурська судова палата затвердила конфіскату цїлого ряду поем Шевченка; в Київі заборонено синьо-жовті афіші і плякати, і взагалї заборонено уживати демонстраційно синьо-жовтих красок. Все те вказувало, що і в тім історичнім моментї, коли на всї сторони сипали ся обітницї, Українцям нїякої полекші не буде. Входячи до Галичини, російські війска розкинули відозви головного вожда кн. Николая Николаєвича до всїх славянських народів і спеціяльні до Поляків, до „підяремних русских“ — до Українцїв не було нїякого слова. Противно, появили ся заяви військових властей, що українським добровольцям не признаєть ся звичайних військових прав, бо — стріляли кулями дум-дум! Так само і дальше російські власти старали ся іґнорувати істнованє Українцїв в Галичинї і звертали ся все тільки до „русских“ і Поляків.

Цивільна українська людність мимо сього не орґанізувала ворожих виступів против російських війск. Коли входила російська армія до Львова, — український міський комітет видав про се повідомленє до мешканцїв по українськи, (— президія міста не уважала відповідним навіть у сїй хвилї звернути ся до Українцїв в українській мові...). Комендант полк. Роде, що займав Львів, на диво спроневірив ся засадї іґнорованя Українцїв, бо казав дати заложників не тільки від Поляків, Жидів, „Русских“, — але і від Українцїв. Заложниками Українцїв були: ректор дух. семінара о. др. Осип Боцян, Павло Войнаровський, ґімн. проф. др. Юлїян Гірняк і директор „Народної Торговлї“ Микола Заячківський. Також митрополит Шептицький заявив згоду піти в число заложників. —

Коли у Львові явив ся перший воєнний ґубернатор Шереметєв і відносини в містї ще не були уложені, — українські економічні і культурні товариства вислали до ґубернатора депутацію, щоби запевнити товариствам екзистенцію. Депутація явила ся 6. жовтня під проводом проф. В. Шухевича; Шереметєв приняв її нечемно і дав виминаючу відповідь, що про істнованє товариств говорити річ передчасна.

Інтенції російських властий виявили ся невдовзї. „Дїло“, що виходило у Львові при входї Росіян — завішено. Управі „Просвіти“ приказано завісити російську хоругов на верху дому; потім льокаль Головного Видїлу і львівської філії опечатано. Так само замкнено книгарню Наук. Товариства ім. Шевченка, що продала значне число українських книжок і спеціяльно „Кобзарів“ салдатам-Українцям; опечатано

музей і бібліотеку Наук. Товариства; опечатано і „Союзний Базар“, за се, що продавав етноґрафічну карту України. В Галичині не дозволено друкувати нічого по українськи, навіть „Дністр“ не міг видати оповіщень до своїх членів в українській мові.

Завішувати часописи, замикати українські товариства, се була порада русофілів, висказана в „Современній Галичині“. Але покищо не виконали російські власти ще одної ради, — взяти під надзір українських діячів. Сю справу підняла аж „Прикарпатская Русь“ з поворотом до Львова. В десятках статей, заміток, денунціяцій накликувала вона російські власти до арештовань „мазепинців“, які ніби то видавали Австрії невинних „русских“. Спеціяльно заслужив ся на сім поли молодий др. О. О. Марков, який написав ряд статей п. з. „Каинова робота“ (вийшли передруком в Київі, видані Гал.-русск. благ. обществом.) Почали ся тоді арештованя, з початку поодиноких осіб, потім масові, — як в лютім у Львові, де увязнено в оден день 60 осіб.

Арештованих передержувано по повітових і львівських арештах, і без суду, навіть без протоколів висилано в глубину Росії. Повну лісту арештованих на разї трудно зіставити, бо нема докладних відомостей з провінції; про причини арештованя також трудно сказати щось певного, — звичайно навіть арештовані не знали, защо їх вязнять, а власти дотепно казали „не надо вамъ знать“... Пізнійше стало ся засадою — забирати без огляду на вину всіх українських інтеліґентів з кождої місцевости, з якої мусїло уступати російське військо.

Офіціяльні круги мимо своєї неперебірчивости деколи уважали відповідним виправдувати ся з своєї ненависти до українства. Так орґан ґенерал-ґубернаторства „Львовскій Вѣстник“ писав у цвітни: „Населенє Галичини загалом дуже релїґійне; се достоїнство народа деякі прихильні Австрії унїятські священики старають ся використати в дусї ненависти до „Москалїв“. Вони обходять доми мешканців і приказують їм нічого не брати від Росіян, грозячи в противнім разї проклятєм св. отця і т. д. Крім сього вони (священики) являють ся головними підбурителями населеня проти Росіян, наговорюючи на них неможливі дурниці. Тому, щоби здобути собі більше довірє, розказують мешканцям явну неправду про положенє справ на театрі воєнних ділань, причім на кождім кроцї показують змаганє унизити і здискредитувати російські війська“. Сам ґен.-ґубернатор Бобрінский у цитованім інтервю в Петербурзї в тім же дусї кинув закид — що з поміж всїх національних ґруп в Галичині

тільки Українці є нельояльні для російських властей.

Як мали уложити ся відносини Росії до українства в Галичині на будучність, про се не було одноцільної думки — навіть у правлячих сферах. Таке важне питанє — чи українська мова буде в школї — лишило ся нерозвязаним. Як знаємо, орґанїзатор шкільництва Чихачев з початку промовляв за тим, щоби лишити українську мову в початковій школї, — пізнїйше говорено вже тільки про поясненя в народнїй мові при науцї російської мови; чи Українцї мали дістати дозвіл хоч на приватні школи — низші і середні, — і се було неясне. В судівництві рішено справу на користь Українців: „місцеві піднарічя російської мови“ в постанові з марта дістають такі самі права як російська судова мова (очевидно тільки для партій, не у внутрішнім урядованю); сї права навіть більші як для польської мови, що удержуєть ся тільки до часу.

В початках російські власти давали оповістки в українській мові (побіч російської і польської). Так напр. тернопільський ґубернатор Чарторижский видав перші зарядженя також по українськи (російським правописом); начальник повіта Камінка Струмилова видав до війтів друкований обіжник, де дозволяв відносити ся до уряду також „по украински (по хлопску)“ (!). Пізнїйше сього не бувало.

Може найбільші уступки робила українській мові православна церква. Евлогій, хоч з переконань русифікатор, не міг заперечити великого значіня живої мови для церкви і виразно зазначив, що кандидати на посади в Галичині мусять знати „малоросійський язик“. Проповідей в „малоруськім нарічю“ жадав навіть Бендасюк в рефераті у Гал.-русск. благотворительнім обществі в Петербурзї (розд. IX.).

Широка полєміка про українські справи ішла в російських ґазетах. Рішучо неприхильні українству були давні його вороги з правого табору, передусїм „Кіевлянинъ“, „Новое Время“, „Московскія Вѣдомости“, — як на рос. Україні, так і в Галичині, вони не признавали українського руху — всупереч очевидним фактам. Поступова преса відносила ся загалом прихильно, хоч інформації з русофільського табору нераз збивали її з простої дороги і приводили до дивної здержливости. Поступовцї з початку дозволяли Українцям в Галичині культурне самоозначенє і право на культурний розвиток і писано, що Росія повинна лишити в Галичині українські школи, науку, товариства і ин.; осуджувано всяку русифікацію. Права Українців до національної автономії пробувано вивести з манїфесту в. кн. Нико-

лая Николаєвича до славянських народів в Австрії; говорено, що по визволеню з під ярма Австрії Українці, як і иньші славянські народи, війдуть у нову еру розвитку. Але пізнійше вийшло на верх австрофільство галицьких Українців і їх участь в боротьбі против Росії (українські стрільці, „Союз визволеня України“, заходи на Балканах); російські українофоби кинули клич про „мазепинство“, „отщепенство“ всїх Українців. Поступовці пробували боронити обжалованих: говорили, що льояльність Галичан для Австрії не є нїяким упідленєм, що акція „Союза визволеня України“ має на цїли добро України і не іде за субвенціями Австрії, що російські Українці є льояльні для Росії і ин. Але закиди противників не лишали ся без відгомону і привели ваганє в поступових кругах. Знайшли ся між поступовими Росіянами люде, що відношенє до Галичини почали мірити не прихильністю до Українців, але „інтересами Росії“. На першім місци стали тут відомі вже давнійше з таких думок П. Б. Струве і проф. А. Погодин. Вони стали доказувати, що українська течія є дуже небезпечна для будучности Росії і нїяких уступок їй робити не можна; коли дати Українцям напр. початкову школу, то льоґічно треба дати середну і висшу, треба признати окремішність культури; а з окремою культурою іде і полїтична окремішність. Коли Росія щасливо дістала в свої руки жерело сього „уродливого“ українства, Галичину, повинна користати з сього і забезпечити ся раз на все перед сею небезпекою. В тих своїх плянах сї поступові противники українства звернули ся — до русофільства. Але русофіли не мали симпатій в лївих партіях, — уважали ся чорносотенцями в полїтичних справах і ренеґатами з національного боку. Тому перше, заким сї „поступовцї“ війшли в остаточний союз з русофільством, почало ся вибілюванє чорного походженя тих же: появили ся інтервю з русофільськими анонїмами, які заявляли, що вони є поступовцями, бо в Галичинї мали загальне право голосованя, що люблять рідний малоруський язик, пісню, звичаї, — а від Українців ріжнять ся лише тим, що хочуть читати Гоголя в ориґіналї і бажають єдности з російською культурою. Таких власне неістнуючих русофілів, що хотїли зілляти ся з Росією і не відривати ся українства, нові „поступовцї“ бажали видвигнути против „мазепинців“. Струве виразив ся, що потрібна в Галичинї така зміна, щоби Українцї стали русофілами, а русофіли Українцями... Таке жонґлерство з термінами і фактами не мало пошкодило українству в поступових російських кругах, що не все мали відповідні інформації.

З публїкацій про український рух в Галичинї найгарнїйшою була книжка „Галичина, Буковина і Угорская

Русь“, видана в Москві гуртом співробітників „Украинской Жизни“.

Польську суспільність в Галичині російські війська привитали маніфестом головного вожда князя Николая Николаєвича:

„Поляки!

Вибила година, в якій мають здійснити ся надії ваших батьків і дідів. Півтора віку тому живе тіло Польщі роздерто на кусні, але душа Польщі не загинула; вона жила надією, що надійде час воскресеня, що прийде хвилина братерського поєднаня з великою Росією. Російські війська несуть вам благословенну вість згоди. Нехай щезнуть границі, що ділять польський нарід, нехай він зєдинить ся і сотворить цілість під скиптром російського Царя.

Під тим скиптром відродить ся Польща вільна в захованю своєї віри, рідної мови і самоуправи. Одного чекає від вас Росія — рівного поважаня прав народів, з якими получила вас історія. З отвореним серцем, з витягненою братною рукою виходить на вашу стрічу велика Росія. Вона вірить, що не покрив ся ржою меч, яким під Ґрунвальдом побіджено ворога. Від берегів Спокійного океана аж до Північного моря тягнуть ся російські відділи. Зоря нового житя свитає над вами. Нехай хрест, той святий знак, веде вас як символ терпіня і відродженя народів.

Верховний головний вожд
ґенерал адютант
Николай.“

Відозва була розліплена на мурах Львова і напечатали її — по волї чи неволї — польські часописї на вступнім місци.

Цитована довірочна інформація для російських офіцерів „Современная Галичина“ (див. розд. I.) ділила польську суспільність на два напрями: слабий поступовий, що вязав ся з Австрією, і сильнїйший вшехпольський — прихильний Росії. Щоби прихильники Австрії, передусїм селянство, рішили ся на який оружний виступ проти Росії, — се авторам інформації видавало ся сумнївним. Натомість великі надії покладали на народову демократію. „Вона якби шукала... примиреня з Росією. Можна ожидати, що на випадок, як російські війська війдуть у Галичину, народова демократія вестиме себе корректно, навіть прихильно; в останнїм випадку ся партія могла би взяти на себе одвічальність за поведенє польських мас у містах і селах східної Галичини. Вожди партії Ґрабский (варшавяк) і Ґломбінський (оба живуть у Львові)“. Авторам сих слів видавало ся також, що загал польської суспіль-

ности в разї окупації Галичини піде не за противниками Росії, але вступить у слїди — народової демократії. Що польська суспільність показує „деяку чутливість у відношеню до теперішнього стану річей, — на се вказував вимовно процес Бендасюка і виданий польськими присяжними судями увільняючий вердикт...“

І справдї між польською суспільністю почала ся внутрішна боротьба за „орієнтації“ — австрійську і російську. В пресї дискусія не могла розвинути ся свобідно, раз через надзір цензури, друге — через непевність положеня на воєннім терені, що не позволяла всїм щиро висказати свої погляди. Щирою і простою лїнією ішло тільки „Słowo polskie“ і полїтична партія з ним звязана, що без застережень заняла становище русофільське. Иньші партії і ґрупи тільки деколи проговорювали ся з своїми думками...

Великий вплив на формоване поглядів дістала тепер Варшава. Там принято з одушевленєм маніфест вел. князя Николая Николаєвича про відродженє Польщі і русофільська орієнтація — сильна вже перед тим — підбила собі всї польські партії. Варшавські русофіли, специяльно народові демократи, уважали певним, що їх погляди також в Галичинї знайдуть більшість.

В листопадї завязав ся у Варшаві Komitet Narodowy Polski, який мав лучити всїх Поляків без ріжницї переконань; війшли до нього передусїм народові демократи і реалїсти. Комітет видав відозву, датовану 25. листопада, з підписами Жиґмонта Баліцкого, Романа Дмовского, Влад. Ґрабского, Яна Гарусевича, Ігн. Шебеко і ин. Відозва виходить із заложеня, що найбільшим ворогом Поляків є Нїмцї; се відчув цїлий нарід здоровим інстинктом і тому став однодушно по сторонї російського царя, який обіцяв зєдинити Польщу під своїм скиптром. Акцію на користь Австрії, яку підняла частина галицьких Поляків, представлено як невдале дїло. „Завели ворога надії на утворені в Австрії польські оружні віддїли, до яких притягнено частину несвідомої молодїжи, приваблено національними кличами. Сї віддїли, призначені до того, щоби перетягнути людність королївства на сторону Австрії і Нїмеччини, стрінули нехіть і опір у всїх верствах суспільности, що має ясну свідомість своїх цїлий у тій великій історичний хвили. Не помагала зручна інтриґа австрійського правительства, що на короткий час витворила позори, що сю акцію підпирають всї полїтичні елєменти Галичини. Нинї є явною річею, що стрілецькі віддїли мали і мають против себе не тільки опінїю королївства і пруського забору, але також більшість наших земляків у австрійській дїльницї. — Навіть для най-

менше свідомих умів стало зрозуміле, що сї нечисленні, що лучили свої надії з Австрією, як одинокою державою, в якій наші національні права знайшли в певній мірі своє признанє, перецінювали її самостійність, не добачили сього, що вона зійшла до повільного орудя пруської політики. Нинї супроти виявленої волї польського народа, що з цїлою силою своєї душі став проти Нїмців, супроти факту, що по противній сторонї як свідома своїх цїлий, самостійна сила стоять лише Нїмцї, а все, що побіч них бореть ся, се тільки орудя їх плянів, — всяка добровільна поміч показана Нїмцям і їх союзникам мусить уважати ся злочином проти Польщі.“

Що сї погляди Варшавського Народового Комітету знайшли широкий відзвук між Поляками у Галичинї, про се свідчить саме та справа леґіонів. Як відомо, в орґанїзації польських леґіонів з Галичини зараз з початком війни прийшло до роздору; західні віддїли в більшій части лишили ся при Австрії, східний леґіон розвязано, бо його члени не хотїли зложити присяги на імя монарха. Все таки істнованє леґіонів для русофільського напряму польської суспільности було невигідне, навіть компромітуюче перед Росією. Щоби відчистити польський загал від сеї плями, ґрупа львівських Поляків оголосила в листопадї таку заяву:

„Питанє про воєнні добровільні віддїли (леґіони), цїлею котрих являєть ся співдїланє з австро-угорською армією, до сього часу живо хвилює уми, визиваючи партійні коментарі, деколи і неприхильні для польських інтересів. Ся обставина примушує нас довести до загальної відомости наші погляди на се питанє. Вже тодї, коли на самім початку війни кинено думку про творенє самостійних віддїлів добровольцїв, уважали найповажнїйші представники польського суспільства в Галичинї провідною і основною думкою сю засаду, що галицькі Поляки не мають у сїм питаню в нїякий спосіб впливати на публичну опінїю в польськім королївстві, але противно треба з нею числити ся. І нинї ми повинні руководити ся тоюж засадою.

„Ми мусимо застерегти ся в як найбільше рішучий спосіб, що ми далекі від наміру ослабляти льояльність австрійських горожан у відношеню до держави. Противно, думаємо, що австрійські горожане польської народности, що входять в склад армії, повинні сумлїнно виповняти свої обовязки, вже хочби тому, щоби дати доказ сього, що ми все вміли бути вдячні за пошанованє наших національних прав.

„Все таки ми думаємо, що в виду подій і згідної публичної опінії в польськім королївстві, формоване і істноване осібних віддїлів добровольцїв являєть ся неумістним і не відповідає добре понятим національним інтересам, бо сей факт зміцнює вже і так братовбийчий характер війни на польській земли, спричинений державним подїлом. З сеї причини сокільські, бартошові і стрілецькі дружини, з котрих проєктовано утворити східно-галицький леґіон, були розпущені, а з західно-галицького леґіона виступила відома часть молодїжи. О скільки сї молоді люде підлягали обовязкови военної служби, їх нормально зачислено в ряди армії.

„Лишаєть ся одначе ще часть західно-галицького леґіона, піддана головно соціялїстичним впливам. Уважаємо бажаним, щоби і сї наші земляки, о скільки вони не будуть зачислені до армії, вернули ся до звичайних занять, якими можуть принести далеко гарнїйші услуги для краю у теперішних трудних і тяжких відносинах.

Львів, 10. падолиста 1914.

Станислав Брила, Вавжинец Дайчак, Александер Домбский, Павло Дзєдушицкий, Мартин Ернст, Станислав Ґрабский, Станислав Кашнїца, Володимир Козловский, Болеслав Левіцкий, Йосиф Мілєвский, Леон Оберский, Мєчислав Задора Пашкудский, Ян Ґвальберт Павлїковский, Евгенїй Пясецкий, Ян Пєрацкий, Леон Пінїньский, Альбін Райский, Адам Скалковский, Станислав Сроковский, Максимілїян Тулїє, Ян Вівієн-де-Шатобрен, Жиґмонт Васілєвский, Йосиф Вчеляк, Станислав Відомский.“ [1])

Відозву помістили всї львівські польські часописи (з виїмком, здаєть ся, Gazety Wieczorn-ої).

Хоч ся заява так лицемірно підчеркує льояльність для Австрії, — в сути річи її зміст покриваєть ся з поглядами варшавського Народового Комітету, — що „всяка добровільна поміч показана Нїмцям і їх союзникам мусить уважати ся злочином проти Польщі“. Варшавські Поляки витягнули з сього становища дальшу косеквенцію, — почали орґанїзувати польські леґіони на поміч Росії. Галицькі Поляки-русофіли обережно задержували ся на половинї дороги.

---

[1]) Що до суспільного становища підписаних на сїй заяві, інтересно замітити, що оден з них, се бувший ц. к. намістник Галичини, двох є професорами унїверситету, двох професорів політехніки, оден судїєю, оден урядником дирекції скарбу, кількох займає становища в краєвих інституціях, кількох має австрійські ордери і т. д.

Але що польська політична думка в Галичині доходила і до таких поглядів, про се звідчить характеристична статя відомого посла Теофіля Меруновича в „Dziennik-y polskim“ (ч. 337). Він немов розвиває думку відозви „Народового Польського Комітету“, що для Австрії є згубою союз з Німеччиною, що Австрія є підданим Прус і т. ин. Одинокою „дошкою ратунку“ для Австрії є зірвати союз з Німеччиною і на власну руку заключити мир з Росією. До такого рішеня повинні перти Австрію польські політики, які численно зібрали ся у Відни і мають там великі впливи.

„Вихідною точкою для Поляків в політичній акції у сім напрямі повинно бути не що иньше, як власне зміст відозв начальних команд армій російської і австрійської, виданих до польського народа з початком кампанії. У відозві верховного головного вожда до Поляків з 1. серпня 1914, яка на все лишить ся визначним історичним документом для Польщі, читаємо ... (тут приведена російська відозва). Так само є мова про зєдиненє і визволенє у відозві до Поляків, виданій головною командою австро-угорського війська в хвили, коли розпочала ся війна з Росією. Очевидно, що в обох відозвах є ріжниця в означеню будучого устрою визволеної Польщі. Але пізнійше кроваві змаганя борючих ся армій вказали виразнійше і сильнійше, хто має знести кордони, які ділять Польщу ... (Тоді побіди були на стороні Росії). На яких умовах мав би бути мир Австрії з Росією, на се подає п. Мерунович таку раду:

„Нехай Австро-Угорщина відступить Росії і будучій Польщі Галичину в замін за утворенє самостійної ґрупи країв з сербсько-хорватською людністю, котрих більшість вже тепер є під скиптром Габсбурґів, а тим способом устала би сама через себе причина до дальшої війни Австрії з Росією і всесторонно здійснила ся би історична справедливість“.

Се оголошені польською пресою документи польських настроїв і польської політики в Галичині підчас російської окупації. Що такі настрої входили дуже глибоко навіть в польську народню масу, про се маємо натяки у російських часописях.

Член державної думи М. В. Караулов в „Биржевыхъ Вѣдомостяхъ“ характеризував відносини Поляків до російських військ у Галичині. Частина польських панів і інтеліґенції бачила в Москалях ворогів. „Одначе, і зі сторони польських дідичів, ксьондзів і учителів, нам дуже часто приходило ся стрічати таке прихильне відношенє, що дай Боже його знайти і в Росії. Щож тикаєть ся хлопів (селян-Поляків), то їх відносини до російських військ не давали

бажати нічого ліпшого. Очевидно були і виїмки, але як всім звісно, виїмки тільки потверджують справедливість правила. Часто сердечно і щиро жалували ся нам Поляки-селяне на своє гірке житє-бутє в Галичині, на своє крайне безземелє, на свою повну чисто-панщиняну залежність від панів-дідичів, в руках яких широкі площі землї, води і (що особливо служить орудєм-закріпощеня селянства) лїсів. — Без ласки панського економа або арендаря грозить неминуча смерть з голоду або холоду — говорять вони. Бували випадки, що панські економи лишали цїлі села без дров в зимі, коли селяне відмовляли ся від тяжких условин роботи для пана. У богатьох селах селяне з завистю говорили про розмірно ліпше положене їх братів, польських селян, в Росії . . .“

Російська преса до польської справи відносила ся дуже прихильно. Симпатії до Поляків, живі від часу революції, тепер війшли в моду у російської суспільности. У всїх великих містах відбували ся „днї Польщі“, зі спеціяльними відчитами, концертами і жертвами на знищене війною Королївство. В Москві, в грудни, відбув ся ряд конференцій між представниками Поляків з королївства і російськими діячами ріжних партій. Петербурська Академія Наук дала відзначенє Генрикови Сєнкевичу — мабуть у звязи зі звісною антинїмецькою відозвою польського письменника. Поляки в королївстві дістали частинну самоуправу, полекші в шкільництві, і — богато обітниць на будучність. Серед тих дискусій порушено також справу Поляків в Галичині. І не тільки поступові партії відносили ся прихильно до Поляків; ще більше русифікаторські круги виявляли своє вдоволенє з польської полїтики. Справою, яка получила оба табори була — давна опіка Поляків для галицьких русофілів.

„Русская Рѣчь“ накидаючи ся на галицьких Українців писала: „Дуже гарно складають ся відносини до Поляків. Їм будуть зроблені всї можливі уступки, о скільки не нарушають ся найповажнїйші російські національні інтереси. Згоду з Поляками особливо підпомогає та обставина, що „русская народная орґанїзація“ (так звані „москвофіли“) все піддержували найлїпші відносини з ними. Ярким доказом тої взаїмної симпатії явив ся відомий всїм процес С. Ю. Бендасюка, оправданого присяжними, між якими більшість становили Поляки.“

Одеський професор П. Е. Казанский писав у „Одесскім Листку“, в статї про Галичину: „Для того, щоби схарактеризувати позицію „москвофільства“, треба також завважати, що його сторонники не відносили ся ворожо до

Поляків і взаїмно тїшили ся симпатіями принайменше деяких польських кругів, аж так далеко, що на останнїх постійно доносили до Відня (— хто доносив, зрозуміло без пояснень), що Поляки піддержують шкідливу секту „москвофілів“.

Полїтика російських властий до Поляків в Галичинї в початках виказувала деякі ваганя. Перший военний ґубернатор Шереметєв, як згадано на иньшім місци (розд. VI.) вів польськофільську полїтику, — він отворив польські школи, він увів в Галичинї оголошеня в польській мові (навіть по українських селах!) З упадком Шереметєва дістали голос в управі русофіли, а разом з ними русифікаційний напрям. Ґенерал-ґубернатор Бобрінский на першій авдієнції заявив Полякам остро, що східна Галичина російська земля і тут він буде вводити російську мову, закон і устрій (розд. II.). Сї грізні слова змягчила зараз заява, що західна Галичина буде злучена з Королївством, і там Поляки матимуть широкі права, — але лишило ся враженє, що Поляків в Галичинї Росія не уважає надто великою силою. Дальші зарядженя правительства ішли по середній лінії, — лишали Полякам деякі права, а деякі держали в завішеню. Приватне шкільництво дозволено, з услівєм, що буде введена наука російської мови (розд. VI.). Але найважнїйшу польську школу, львівський унїверситет, рішено перенести — до Варшави; про се знаємо з авторитетних уст самого ґенерал-ґубернатора Бобрінского. Товариства на час военний завішено; але деякі, що були особливим впливом вшехполяків, отворено на ново (напр. Czytelnia Akademicka). В суді признано права польської мови, — але тільки тимчасово (розд. III.). Польська церква не тратила нїчого; але все таки Єзуїтів з Хирова перевезено до Львова.

Сї обмеженя не могли бути приємні для Поляків, які дотепер були панами Галичини. Але польська суспільність зносила присуд долї з дивною терпеливістю, без нїякого спротиву. Правда, проти російської власти нїхто не міг явно виступати, — а все таки за „неблагонадежность“ вивезено на засланє десятки і сотки Українців, Нїмців, Жидів; між Поляками арештованя належали до рідкости, — масового характеру не мали нїде.

Признанє за сю незвичайну льояльність для Росії одержали Поляки з уст самого ґенерал-ґубернатора Бобрінского (в цитованім інтервю з цвітня — див. розд. II.):

„Що відносить ся до польського населеня, то всї Поляки-австрофіли втїкли разом з австрійськими військами. Поляки, що лишили ся, належать до наших прихильників, або до числа тих, що вагають ся.

Я розумію, що в австрійських Поляків до сього часу не було особливих причин відносити ся до нас з любовю, але в імя леліяного ними ідеалу одної Польщі ряди вагаючих ся постепенно тають і збільшаєть ся число тих, що будуче відроджене Польщі вяжуть з долею Росії.“

Галицькі Німці творять невеликий процент населеня і в більшій части є селянами, — а все таки офіціяльна Росія зробила з них гнобителів Галичини і трактувала як незвичайно небезпечний елемент. Починаючи від того славутного вислову відозви вел. кн. Николая Николаєвича до русофілів про утиски „Швабів“ (розд. I.), — переслідуваня Німців трівали до послідних часів російської окупації. У Львові були арештованя інтеліґенції, з провінції вивожено сотки фір нещасних селян-Німців, — старців, жінки і діти... В переддень евакуації Львова вивезено до Росії голову орґанізації „Bund der christlichen Deutschen“, голову евангелицької громади у Львові і ин. німецьких діячів.

Рівно як Німці і Українці були переслідовані Жиди. Жидів признала російська власть за окрему націю — але націю без прав. При окупованю Львова жидівські заложники творили окрему ґрупу побіч Українців, Поляків, „русских“. Але невдовзі проти Жидів почали ся провокації, — врешті прийшла улична стрілянина в жовтни. Ніби хтось з Жидів з вікна стріляв до війська, — салдати розпочали сальви на улицях, жертвою впали невинні люде. Російські власти сконфіскували тоді три каменицї, власність жидівську, — взято нових заложників, вивезено на засланє якесь число Жидів зі Львова. На провінції відома контрибуція наложена на Жидів в Коломиї за „неправдиві вісти“, переслідуваня в Станиславові і иньших містах. В лютім прийшли спеціяльні заостреня. 13. (26.) лютого ґенерал-ґубернатор „на основі приказу головного вожда полуд.-захід. фронту, в виду збільшеної в послїднім часї шпіонажі зі сторони Жидів“ видав такі постанови: 1. забороняєть ся приїзд до Галичини особам жидівської національности; 2. забороняєть ся особам жидівської національности переїзджати з одного повіта Галичини в другий; 3. хто переступить заборону, підлягає карі до 3000 руб. або 3 місяці тюрми; 4. виконують постанову львівський градоначальник, ґубернатор і начальники повітів.

Але були також иньші погляди на Жидів і їх значінє. В цвітни сам ґенерал-ґубернатор Бобрінський у згаданій промові (розд. II.) висловив ся з признанєм про льояльне поведенє Жидів. Котрась часопись висказала тоді інтересну думку, що галицькі Жиди стануть колись дуже по-

датним орудєм русифікації Галичини. Влучність сього поміченя міг кождий ствердити у Львові і більших містах, — мимо ненависти до Росії, жидівські купці дуже скоро і ревно почали уживати російської мови в торговельнім житю.

Але з відворотом російських військ по дорозї всюди відбували ся жидівські погроми і Жидів цїлими десятками забирано на засланє до Росії.

Вийшли з друку такі книжки:

М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.

М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.

М. Залізняк — Самостійна Україна — несоціялістичне гасло?

М. Залізняк — Українці, Росія й війна.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.

М. Михайленко — Національне питаннє в Росії й війна.

М. Михайленко — Росія й Україна.

М. Михайленко — „Визвольні Маніфести" російського уряду в теперішній війні.

Юрій Ручка — Російські соціялісти й теперішня війна.

М. Борисов — Соціялізм і проблєма національної автономії.

М. Борисов — Соціялізм і національне питаннє.

Х. Житловський — Соціялізм і національне питаннє.

К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.

К. Кавтський — Національна держава, імперіялістична держава й союз держав. — Дмитро Сметанка — Соціялізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.

Л. Кульчицький: Федералізм і соціялістична політика.

К. Ляйтнер — Імперіялізм московського народу.

В. Лібкнехт — Чи Европа має скозачіти?

Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналізм.

К. Реннер — Національна справа, імперіялізм і соціялізм.

К. Реннер — Нація, як правна ідея й інтернаціонал.

К. Реннер — Проблєми сходу.

Н. Андреєв: Початки релїґії.

А. Бах — Економічні нариси.

А. Бах — Цар — Голод, друге українське виданнє.

Боротьба за землю і волю в Росії.

Ф. Волховський — Казка про неправедного царя, друге українське виданнє.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всїх.

Ф. Волховський — Казка про салдатську душу, друге українське виданнє.

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське виданнє.

М. Драгоманів — Рай і поступ.

М. Драгоманів — Оповіданя про заздрих богів.

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

Дикий — Які мають бути земельні порядки в Росії?

Дикий — Самодержавство і народоправство.

Ф. Ляссаль. — Проґрама робітників.

Ф. Ляссаль. — Про суть конституції.

Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріят, капіталїзм і орґанїзація?

В. Рюминський — Повстанє селян в Анґлії, друге українське виданнє.

В. Швачка — Чому позичали віру?

Чи є тепер панщина?

В нїмецькій мові вийшли:

Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

В „Полїтичній Бібліотецї“ вийшли:

Л. Василенко — Світова війна.

М. Драгоманів — Старі хартії вільности.

Ж. Жорес — Батьківщина і робітництво.

М. Лозинський — Українське національне питаннє в творах М. Драгоманова. З нарисом про житє й діяльність М. Драгоманова.

М. Лозинський — Утворенне українського коронного краю в Австрії.

О. Назарук — Як називаєть ся наш рідний край і нарід?

Іван Петрович — Галичина під час російської окупації.

С. Томашівський — Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни.

Друкують ся або готують ся до друку:

Національна справа й Партія Соціялїстів-Революціонерів.

Галичина й її національне значінє для України.

Е. Бернштайн. — Інтернаціонал робітничої кляси й европейська війна.

І. Сокира — Хай Европа козачіє!

М. Драгоманів — Про неволю віри.

М. Драгоманів — Швайцарська республика.

Вандервельд — Ідеалїзм в марксізмі.

Л. Шишко — Оповідання з московської історії. Частини I—III.

Л. Шишко — Робочий народ і державний лад.

Національна справа в Росії й як її полагодити.

Що таке свобода й як її здобувати.

Панщина й її упадок в західній Европі.

Французька армія під час великої революції.

Славетні дні турецького війська.